

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE

FILOZOFICKÁ FAKULTA

ÚSTAV PRO ARCHEOLOGII

DIPLOMOVÁ PRÁCE

Kateřina Kleinová

OSÍDLENÍ DOBY BRONZOVÉ NA LOKALITĚ VINOŘ-V ŽABOKŘIKU

BRONZE AGE SETTLEMENT IN VINOŘ-V ŽABOKŘIKU

Praha 2013

Vedoucí práce: PhDr. Zuzana Bláhová, Ph. D.

Poděkování

Jako první bych ráda poděkovala vedoucí této diplomové práce PhDr. Zuzaně Bláhové, Ph. D. za cenné rady, trpělivé a vstřícné vedení. Velké díky patří Mgr. Jaroslavu Řídkému, Ph. D. nejen za poskytnutí veškerého dostupného materiálu z výzkumu, bez kterého by tato práce vůbec nemohla vzniknout, ale i další ochotnou pomoc při jeho zpracování. Poděkování náleží i PhDr. Luboru Smejtkovi, Ph. D. za konzultaci datování keramických nálezů a milé věnování své publikace pro možnost srovnání nálezové situace. Mgr. Kristýně Urbanové jsem velmi vděčná za konzultaci a uvedení do problematiky textilní výroby. Děkuji Mgr. Tomáši Chmelovi za nápady, jak vyřešit některé problémy vzniklé při zpracování movitých nálezů.

V neposlední řadě bych ráda poděkovala rodině, přátelům a kolegům, kteří mi byli v průběhu studia oporou a rozptýlením, někdy dokonce inspirací, ale především toto náročné období se všemi jeho úklady trpělivě snášeli.

Prohlašuji, že jsem předkládanou diplomovou prací vypracovala samostatně, že jsem řádně citovala všechny použité prameny a literaturu a že práce nebyla využita v rámci jiného vysokoškolského studia či k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze 16. 8. 2013

Kateřina Kleinová

Abstrakt

Práce představuje výsledky zpracování nálezů získaných při výzkumu knovízského sídliště v Praze-Vinoři „V Žabokřiku“. Kromě zahloubených sídlištních objektů byl prozkoumán také půdorys nadzemní stavby a reliкty několika dalších. Zdá se, že obytný prostor mohl být oddělen od skladovacího. Z objektů pochází značné množství keramických fragmentů a celých nádob, dále tkalcovská závaží, mazanice, kamenné artefakty a zvířecí kosti. Na základě keramického souboru se podařilo lokalitu zařadit do Br D až Ha A1, jiná kultura zde nebyla zachycena. Na sídlišti lze předpokládat chov domácích zvířat, pěstování a následné zpracování obilí, ale také textilní výrobu. Není zde doložena výroba bronzových předmětů.

Klíčová slova:

Čechy střední – Praha-Vinoř – doba bronzová – knovízská kultura – sídliště – keramika

This study describes results of analysis of findings obtained during the excavation of Knovíz settlement in Praha – Vinoř „V Žabokřiku“. One whole above-ground structure was found and few more can be presumed besides the features. The residential area could be separated from the storage area. Great amount of pottery, loom weights, daub, stone industry and individual animal bones was found mostly in bigger features. This settlement represents Knovíz culture in Late Bronze Age (phases Br D – Ha A1) according to the pottery products' analysis. There is no evidence of other cultures. In the site there were bred domestic animals, we can presume growing and processing corn, also textile production. There is no evidence of bronze items production.

Keywords:

Central Bohemia – Praha-Vinoř – Bronze Age – Knovíz culture – settlement - pottery

Obsah

Slovo úvodem	7
1 Přírodní prostředí.....	9
1.1 Geomorfologické poměry.....	10
1.2 Geologické a pedologické poměry.....	10
1.3 Hydrologické poměry	11
1.4 Klimatické poměry.....	11
1.5 Vegetace	12
2 Pravěké osídlení v Praze-Vinoři a stav jeho poznání	12
2. 1 Historie archeologických výzkumů v Praze-Vinoři.....	13
2.2 Průběh pravěkého osídlení v Praze-Vinoři.....	14
2.2.1 Paleolit.....	14
2.2.2 Neolit a eneolit.....	14
2.2.3 Doba bronzová a halštatská.....	16
2.2.4 Doba laténská, římská a stěhování národů	19
2.3 Průběh středověkého osídlení v Praze-Vinoři	19
2.4 Shrnutí osídlení v Praze-Vinoři	21
3 Vývoj a stav poznání knovízské kultury	22
3.1 Periodizace knovízské kultury.....	22
3.2 Sídliště knovízské kultury.....	24
3.3 Pohřbívání.....	29
4 Lokalita V Žabokřiku	31
4.1 Metoda archeologického výzkumu	31
4.2 Zahloubené sídlištní objekty.....	33
4.2.1 Knovízské sídlištní objekty	33
4.2.2 Zahloubené sídlištní objekty ve Vinoři	34
4.2.3 Katalog zásobních jam	36
4.3 Nadzemní stavby	41
5 Analýza hmotných pramenů	45
5.1 Keramika.....	45
5.1.1 Metoda zpracování keramických nálezů.....	46
5.1.1.3 Problematické aspekty.....	53
5.1.2 Hodnocení keramického materiálu	53
5.2 Závaží jako doklad textilní výroby	64

5.2.1 Závaží ze zkoumané lokality	65
5.2.2 Zdobená závaží.....	67
5.2.3 Srovnání s dalšími lokalitami.....	68
5.2.4 Prameny k textilu a textilní výrobě	70
5.2.5 Diskuse k textilní výrobě	72
5.3 Mazanice	73
5.4 Kamenné artefakty	77
5.5 Bronzové předměty.....	79
5.6 Struska	80
5.7 Zvířecí kosti	80
6 Diskuse k sídlišti ve Vinoři.....	81
Závěr	85
Použité prameny a literatura.....	87
Prameny.....	87
Literatura	87
Seznam použitých zkratek.....	95

Slovo úvodem

Předkládaná diplomová práce je založena především na zpracování a následné interpretaci nálezové situace a materiálu z lokality Praha-Vinoř „V Žabokřiku“¹. Jedná se o poměrně nedávný předstihový záchranný výzkum J. Řídkého na místě plánované výstavby rodinných domů, jehož II. etapa zde probíhala v letech 2011 – 2012. Hlavní zájem, jak napovídá název práce, se soustředí na osídlení z doby bronzové, konkrétně knovízské kultury, které je možné přiřadit všechny nalezené objekty sídlištního charakteru.

Práce pojednává o dějinách bádání v Praze-Vinoři a jejím osídlení v průběhu pravěku a středověku, místních přírodních podmínkách, ale také knovízské kultuře obecně, abychom tuto lokalitu mohli uvést do širšího rámce. Práce se dále soustředí především na zpracování archeologických nálezů z lokality V Žabokřiku. Protože se její využívání jeví v rámci celého pravěku jako poměrně krátkodobé a není narušené mladším ani starším osídlením, pokusila jsem se odlišit jednotlivé funkční části areálu. Na druhou stranu výzkum nezachytil celé sídliště, takže se to zcela nepodařilo. Většinu zahloubených objektů, ze kterých pochází keramický materiál, tvoří zásobní jámy. V některých případech se zdá, že obsahovaly pouze jednu keramickou zásobnici a nemusely tak být nutně všechny využívány jako odpadní, což může právě také souviset s poměrně krátkodobým trváním osady. Zajímavé je zachycení minimálně jedné nadzemní stavby, což je poměrně vzácný nález, proto se jí věnuji podrobněji v samostatné kapitole.

Jednu z hlavních částí práce představuje analýza keramických nádob, a hlavně jejich fragmentů. Ty byly zpracovány do souhrnné elektronické databáze, přičemž byly zachyceny důležité znaky, na základě kterých jsem přistoupila k dataci nejen objektů, ale celého zdejšího osídlení. Významným nálezům celých či rekonstruovatelných nádob a také zdobeným či jinak typickým zlomkům byla věnována větší pozornost, jsou představeny také ve formě kresebné či fotografické dokumentace.

Kromě keramických nálezů byla analyzována i tkalcovská závaží pocházející z jedné ze zásobních jam. S tím souvisí otázka textilní produkce a jejích dokladů v době bronzové. Více byly pojednány i nálezy mazanice a kamenných nástrojů. Na lokalitě se podařilo objevit také dva bronzové kroužky, které bohužel nejsou chronologicky citlivým nálezem. Analýza zvířecích kostí umožnila přiblížit druhy chované na sídlišti.

---

¹ Pro zjednodušení ve většině kapitol, kromě kap. 2, používám pro tuto lokalitu označení Praha-Vinoř, Vinoř apod., pokud není řečeno jinak, je vždy myšlena lokalita „V Žabokřiku“ – konkrétně plocha zkoumaná během II. etapy výzkumu v letech 2011 – 2012.

Cílem této práce mělo být především vyhodnocení nálezové situace na vinořském sídlišti na základě zpracování movitých nálezů, rozložení sídlištních objektů na lokalitě, její datace a zařazení do kontextu mladší doby bronzové České republiky, resp. střední Evropy. Po takové analýze by se nám měl naskytnout obraz fungování jednoho z mladobronzových rovinných sídlišť, jeho velikost, uspořádání, zázemí či funkce. Přínosem by však mělo být také detailní zpracování dosud nezpracovaného materiálu ze záchranného archeologického výzkumu během poměrně krátké doby od jeho ukončení, což se v dnešní době ne vždy daří. Větší pozornost jsem se snažila věnovat také nekeramickým nálezům, které bývají mnohokrát opomíjeny, ale přitom mohou značně rozšířit naše znalosti o fungování zkoumaného sídliště.

1 Přírodní prostředí

Za několik posledních dekád, kdy archeologové navázali širší spolupráci s přírodovědci, přibývá pokusů o rekonstrukci pravěké krajiny. Zájem posledních let také směřuje ke studiu kolapsů společností, které se jeví jako vhodným vysvětlením „náhlého“ (z pohledu dlouhého období pravěku) ústupu osídlení, změně v materiální kultuře či myšlení.² K takové změně ve společnosti mohlo zřejmě dojít i na konci mladší a začátku pozdní doby bronzové, resp. kolem roku 1000 př. n. l. Vlivem působení člověka a změn klimatu, totiž střídání suchých a vlhkých, chladných a teplých období, nastal v pozdní době bronzové v některých exponovaných regionech zřejmě dokonce environmentální kolaps. V. Ložek pozoroval určité indicie na populaci měkkýšů dochovaných ve fosilní podobě v Polomených horách v CHKO Kokořínsko (Ložek 2007, 120). Tento konkrétní druh měkkýšů, vázaný na určitý typ půd pod smíšeným listnatým lesem, poměrně náhle vyhynul a vystřídal ho jiný druh, méně náročný, obývající i kyselé půdy pod bukovými a borovými lesy. Doklady změny v zalesnění krajiny je možné pozorovat i na základě pylových analýz, podle kterých docházelo ve střední Evropě k okyselení ekosystémů v podstatě nepřetržitě již od závěru poslední doby ledové (Pokorný – Sádlo 2008, 98). V různých regionech probíhalo toto okyselení různě rychle, někde to bylo pozvolna, jinde jako např. v CHKO Kokořínsko skokově (Ložek 2007, 123). Na přelomu 2. a 1. tisíciletí př. n. l. lze na širším území zaznamenat ústup smíšených listnatých doubrav a naopak expanzi buku, jedle, borovice či smrku (Pokorný – Sádlo 2008, 99).

Tímto úvodem se snažím především ukázat, že jedním z faktorů, ovlivňujících krajinu, byl člověk, který v ní žil a kterou každodenně využíval. Není vždy možné zjistit, jak tato krajina vypadala, ale přesto je dobré se pokusit o její rekonstrukci s využitím přírodovědných analýz. Podle výše zmíněných dokladů změn v krajině, lze předpokládat, že i lid knovízské kultury mohl mít podíl na změně vegetace, ke které došlo na přelomu mladší a pozdní době bronzové.

Člověk krajinu ovlivňoval, ale také se jí musel přizpůsobit a respektovat morfologii terénu, hydrologické a geologické poměry. Dostupnost nerostných a stavebních surovin hrála jednu ze zásadních rolí při budování sídlišť, stejně jako křížení dopravních cest či existence brodů na vodotečích (Kovanda 2001, 8). Tyto okolnosti budou pojednány v následujících kapitolách.

---

² Z nejnovějších publikací k problematice studia přírody v souvislosti s historií lidstva např. P. Pokorný (2011), zájem o kolaps společností se objevuje skutečně hlavně v posledních deseti letech (např. Diamond 2008; Pokorný – Bárta 2008; Bárta – Kovář a kol. 2012).

1.1 Geomorfologické poměry

Zkoumaná lokalita Vinoř–V Žabokřiku se nachází v severovýchodní části k. ú. Vinoř³ v nadmořské výšce 232 – 236 m n. m., s velmi mírným sklonem k severozápadu směrem ke Ctěnickému potoku (*Řídký 2012, 3*).

Většina území Prahy se z geomorfologického hlediska nachází na Pražské plošině patřící k celku Brdské oblasti (Poberounská subprovincie). Ta je charakteristická velmi členitým povrchem s rozsáhlými plochami zarovnaných povrchů plošinného až velmi mírně ukloněného reliéfu s údolím Vltavy a jejích přítoků (*Balatka 2001, 11*). Obec Vinoř, která se nachází na severovýchodě Velké Prahy, patří do Středolabské tabule, což je geomorfologický celek na jihu Středočeské tabule s fluviálním kumulačním reliéfem polabských kotlin. Převažuje zde erozně denudační reliéf nízkých tabulí kvartérního stáří. V rámci Středolabské tabule se dále vyčleňují dva podcelky – Mělnická kotlina a Českobrodská tabule, kde také leží Vinoř, konkrétně pak v okrsku Čakovické tabule. Ta je charakteristická celistvým, nepatrně rozčleněným reliéfem výše položených strukturních plošin na křídových horninách z nejstaršího kvartéru (*Balatka 2001, 17*).

1.2 Geologické a pedologické poměry

Podle J. Zavřela (*2008*) tvoří skalní podloží zkoumané plochy navětralé kamenité výchozy křemenců, které mají světle okrové až rezavé zbarvení, a zvětrávacími procesy zcela dezintegrované křemence ve formě velmi jemných okrových a narezlých písků až siltů. Jako eluvium v podobě šedých, šedočerných, stříbřitě šedých a světle okrových jílu se projevuje souvrství dobrotivských břidlic. Hlavně v západní části plochy byly jíly prostoupeny bílým žilkováním – sraženinou uhličitanu vápenatého. Vrstvy křemenců se střídají s vrstvami břidlic, což se také projevuje střídáním kamenitých a jílovitých eluvií (*Řídký 2012, 3*).

Půda typu slabě degradované černozemě vznikla v průběhu čtvrtohor na substrátu eluvií a deluvií. Při její bázi bylo možné pozorovat polohu šterkových valounů – rozvětralých slepenců křídového stáří. V průběhu klimatického optima v holocénu došlo k překrytí hnědočerným humózním horizontem, který na povrchu zesvětlal, což způsobuje poměr obsažených rozložených organických látek (*Řídký 2012, 3*). Obecně jsou černozemě rozšířené v nejsušších a nejteplejších oblastech České republiky většinou do nadmořské výšky 300 m n. m. Tento typ půdy vznikl pod původní stepí a lesostepí v raných obdobích

---

³ Od roku 1990 je Vinoř městskou částí Prahy pod názvem Praha-Vinoř.

postglaciálu. Vznik černozeří byl způsoben především intenzivní humifikací pod stepní vegetací (Tomášek 2007, 43).

1.3 Hydrologické poměry

Jižně od zkoumaného sídliště – v současnosti ve vzdálenosti okolo 700 m – protéká Vnořský potok. Důležitá je ale především blízkost Ctěnického potoka na severu, který se do Vnořského potoka vlévá západně od lokality (Řídký 2012, 3). Na území mezi Kbely a Vnoří vyvěrají prameny z křídových hornin, kromě Ctěnického potoka je to Letištní pramen, a ve Vnoří pak pramen V podskalí. Všechny tyto prameny patří do povodí Vnořského potoka (Kadlecová 2001, 130).

1.4 Klimatické poměry

Česká republika se nachází v mírném podnebním pásu na rozhraní atlantského a kontinentálního klimatu. V Praze-Vnoří se současná průměrná roční teplota pohybuje v rozmezí 8-9 °C (Hrnčiarová a kol. 2009, 100 – Obr. 15). Průměrná teplota vzduchu na jaře a na podzim se pohybuje mezi 8-9 °C. V létě teplota dosahuje průměrně 15–16 °C, v zimě pak -1-0 °C (Tolasz a kol. 2007, 26-27). Průměrný roční úhrn srážek je ve Vnoří stejný jako na většině území Prahy, a to 500 – 550 mm (Tolasz a kol. 2007, 68-69).

Pro první polovinu holocénu se odhadují teploty o 2-3° vyšší než v dnešní době, a proto se toto období často označuje jako klimatické optimum. Klima ve druhé polovině holocénu se podobalo více tomu dnešnímu, ale je možné pozorovat i určité výkyvy (Ložek 2007, 59). Subboreál (ve smyslu K.-D. Jäger a V. Ložka), který se v rámci holocénu vyčleňuje mezi lety 1400 a 700 př. n. l. (mladší a pozdní době bronzová), je charakteristický výrazným výkyvem sucha (Ložek 2007, 62).

Právě klimatické poměry a jejich výkyvy jsou jedním z aspektů, o kterých uvažují někteří archeologové jako o zásadních pro vznik nových archeologických kultur a hospodářských strategií (např. Bouzek 2005a, 512). Článek J. Bouzka (2005a), zabývajícímu se pokusem o rekonstrukci klimatu publikovanému v Archeologických rozhledech, se tamtéž dostalo kritických reakcí J. Beneše (2005) a D. Dreslerové (2005). Oba autoři upozorňují na to, že důvodů pro společenské změny mohlo být více a změny přírodních podmínek nemusely být vůbec stěžejní. D. Dreslerová pak dále upozorňuje na antropogenní vlivy např. na odlesnění a zalesnění krajiny, probíhající již od neolitu, ale zásadní hlavně na konci doby bronzové (Dreslerová 2005, 542). Přesnější rekonstrukce pravěkého klimatu je ale v podstatě nemožná, a jen těžko by zachytila střídání chladnějších a teplejších období v kratších časových intervalech na menších územích. I

kdyby se toto podařilo, tak jsou archeologická data příliš hrubá na to, aby je bylo možné přesně korelovat s klimatickou situací (Dreslerová 2005, 544). Co si však z této „rozpravy“ odnést - snad to, jak připomíná J. Bouzek (2005b, 797) ve své reakci na zmíněné recenze, že v případě studia a pokusu o rekonstrukci podnebí se jedná o velmi aktuální téma, a jakékoliv alespoň částečně poznané jevy jsou lepší než žádné.

1.5 Vegetace

V mapě potenciální přirozené vegetace (Neuhäuselová et. al. 2001) se v okolí zkoumané plochy ve VINOŘI předpokládají černýšové dubohabřiny, u kterých převažuje zastoupení dubu zimního a habru s příměsí lípy a dubu letního. Vyskytovat se zde mohou i na stanoviště náročné listnáče jako jasan, javor klen či javor mléč (Novák 2012, 2).

Na základě antrakologické analýzy ze 70 odebraných vzorků uhlíků z pěti objektů⁴ byly zjištěny tři druhy dřevin. S 61 kusem (87,1 %) dominoval dub (*Quercus sp.*), v sedmi případech (10 %) byla zastoupena borovice lesní (*Pinus sylvestris*) a dva vzorky bylo možné určit jako buk lesní (*Fagus sylvatica*). Výsledek nám dává představu o nejčastěji využívaných dřevinách na sídlišti. Pravděpodobně se jedná o sekundárně přemístěnou směs uhlíků palivového a stavebního materiálu. Podle výsledků analýzy je možné rekonstruovat lesní vegetaci v okolí sídliště, svým charakterem blízkou světlým doubravám s borovicí lesní či ochuzeným dubohabřinám. Zastoupení borovice pak převyšovalo výskyt buku (Novák 2012, 2–3). Prozatím nejsou k dispozici výsledky vzorků získaných plavením z výplní některých objektů, které by snad mohly rozšířit naše znalosti ohledně dostupných dřevin.

2 Pravěké osídlení v Praze-VINOŘI a stav jeho poznání

V této kapitole se soustředím na pravěké a raně středověké osídlení VINOŘE, snažím se zmapovat, jaké existují prameny pro jeho poznání a kdo se o jejich získávání zasloužil. Archeologické nálezy z této obce a jejího okolí často nejsou samostatně publikovány, z velké části jsou to hlavně zmínky o jednotlivých nálezech či zprávy v archivu Archeologického ústavu AV ČR v Praze. O jejich „zveřejnění“ se nicméně zasloužili M. Lutovský a L. Smejtek a kol. (2005) v Pravěké Praze. Údaje o vinořských nálezech, publikované v dostupných monografiích, periodikách či sbornících, jsou samozřejmě citovány z těchto zdrojů. Pro zpracování novějších výzkumů probíhajících ve VINOŘI bylo

---

⁴ Vzorky byly odebrány z objektu č. 45, 48, 91, 191 a 196.

využito nálezových zpráv Archeologického ústavu AV ČR v Praze, za jejichž zpřístupnění tímto děkuji J. Řídkému.

2. 1 Historie archeologických výzkumů v Praze-Vinoři

První zájem o Prahu-Vinoř hlavně na lokalitě středověkého Hradiště a jeho opevnění je možné zaznamenat již od konce 18. století a v průběhu 19. století, předmětem zájmu se však stala také druhá výšinná poloha V Obůrkách a její hlinité valy. Hradiště zaznamenali např. J. E. Wocel či V. Hejtmánek (*Sklenář 2011*, 269).

Na přelomu 19. a 20. století se o záchranu náhodných nálezů zasloužil především J. A. Jíra⁵. Díky své rozsáhlé archeologické sbírce a známosti, které se mu díky ní dostalo i u řady dělníků (*Kostka [ed.] 2011*, 16), se mu podařilo získat také předměty pravěkého a středověkého stáří z tehdejší Panské cihelny (u rozcestí silnic do Kbel a Satalic) a pískovny ve Vinoři (*Lutovský – Smejtek 2005*, 156). První informace o Velkém a Malém hradišti podával J. L. Píč (*1892*, 369) ve svém příspěvku ke středověkým hradištím ve středních Čechách.

Další nálezy pocházejí ze záchranných archeologických výzkumů či povrchových sběrů. Velký záchranný výzkum, který vedla nejdříve O. Kytlicová a následně M. Zápotocká, ve Vinoři probíhal již v 50. a 60. letech 20. století z důvodu otevření nových lomů na pískovcové skále na ostrožně V Obůrkách (*Zápotocká-Steklá 1963*). V 80. letech 20. století v souvislosti s předpokladem rozšířené stavební činnosti, především v historickém jádru a okolí vsi, věnovalo Vinoři větší pozornost Muzeum hlavního města Prahy. V místech drobné výstavby docházelo k archeologickým dohledům (např. *Havel – Kovářík 1989*, 283). Záchranné archeologické výzkumy pokračovaly v souvislosti se stavební činností i na počátku 21. století. Tím byl výzkum v Rosické ulici v roce 2004 (*Řídký 2009*) a dvě etapy výzkumu „V Žabokřiku“ v letech 2008 – 2009 (*Andříšek 2011*) a následně v letech 2011 – 2012 (*Řídký 2012*).

Další archeologické výzkumy ve Vinoři probíhaly nedestruktivní formou, ať už v podobě povrchových sběrů či geofyzikálního a geodeticko-topografického průzkumu. Zájem se soustředil především na výšinné lokality Velké a Malé hradiště a Kamenný stůl. Povrchové sběry na Hradišti probíhaly od 60. let 20. století pod vedením zaměstnanců Archeologického ústavu v Praze, Muzea hlavního města Prahy a Národního muzea, ale i s přispěním Archeologického kroužku mládeže v Satalicích (*Kudrnáč 1964*, 217–218; *Richterová 1984, 1997; Daněček – Lutovský 2002*). Nejnověji povrchové sběry na ploše

---

⁵ J. A. Jírovi, jakožto významné osobnosti české archeologie, se nejnověji věnuje celý sborník *Archaeologica Pragensia 20/2010*.

Velkého i Malého hradiště, včetně geofyzikálního průzkumu probíhaly v roce 2013 pod vedením I. Štefana z Ústavu pro archeologii Filozofické fakulty Univerzity Karlovy v Praze. Movité nálezy se v současnosti zpracovávají.

Lokalita Kamenný stůl byla poprvé povrchovými sběry zkoumána M. Kunou v roce 1987, na které v následujícím roce navázal V. Daněček. K jejich opakování pak docházelo každoročně na jaře a na podzim (Turek – Daněček – Kostka 1998, 9). Systematický sběr zde probíhal v roce 1993 (Kuna 1994, 29). V letech 1996 – 1998 zde prováděli sběry také D. Daněček a D. Rakušan (Turek – Daněček – Kostka 1998, 9). Podařilo se tak získat rozsáhlý archeologický materiál, kterému věnována pozornost v následující kapitole (kap. 2.2).

M. Kuna v souvislosti s výzkumem struktury pravěkého osídlení v povodí Vinořského a Mratínského potoka pomocí archeologických nedestruktivních metod v 80. a 90. letech 20. století zaznamenal také některé polohy ve Vinoři (Kuna 1998), konkrétně budou zmíněny v kap. 2.2.

Naše znalosti vinořského osídlení kromě zmiňovaných výzkumů doplňují také jednotlivé artefakty a menší soubory z archeologických dohledů a menších záchranných archeologických výzkumů či nálezy staršího data bez jasných nálezových okolností.

2.2 Průběh pravěkého osídlení v Praze-Vinoři

2.2.1 Paleolit

Pozůstatky lidského osídlení jsou ve Vinoři doloženy již od paleolitu. Z bývalé Panské cihelny, která se nacházela u rozcestí silnic do Kbel a Satalic na jihozápadě obce, pochází kamenná industrie zařazená J. Skutilem (1952) zřejmě podle patinace do aurignacienu. Jde o neretušovaný úštěp z čepelového jádra silicitu glacienních sedimentů a o úštěp šedého křemence typu Tušimice s vysokou a strmou retuší na hranách. Mladopaleolitický bude ale zřejmě jen první artefakt, druhý by snad mohl spadat spíše do eneolitu (Lutovský – Smejtek 2005, 156). V rámci povrchových sběrů na ostrožně Kamenný stůl se objevil sekáčovitý nástroj silně poškozený, ale s jasnými stopami po opracování, jehož stáří se odhaduje jako staropaleolitické (Turek – Daněček – Kostka 1998, 9).

2.2.2 Neolit a eneolit

Další osídlení je doloženo z doby kultury s lineární keramikou v souvislosti s nálezy z bývalé Panské cihelny. Kromě několika artefaktů ze sbírky J. A. Jíry, které ovšem nemají jasný kontext, bylo neolitické sídliště potvrzeno výzkumem z roku 1988, při

kterém M. Kuna zachytil devět zahluobených sídlištních objektů. Kromě keramiky a kamenných nástrojů byl objeven i plochý kostěný předmět ve tvaru šipky, interpretovaný jako možný idol. Další čtyři sídlištní jámy odkryté během záchranného výzkumu poblíž Bohdanečské a Mladoboleslavské ulice obsahovaly lineární keramiku (*Lutovský – Smejtek 2005*, 221). Objekt připisovaný stejné kultuře byl objeven také na poli jihovýchodně od obce (*Havel – Kovářík 1989*, 283; *Lutovský – Smejtek 2005*, 221). Osídlení pokračovalo dále i v období kultury s vypíchanou keramikou, které je možné připsat minimálně čtyři lokality. Doklady tohoto osídlení zahrnují několik sídlištních objektů z bývalé pískovny, hřbitova (ppč. 3/1), z okolí Bohdanečské ulice a nově také z ostrožny V Obůrkách (ppč. 87). Ostrožna, kterou obtéká Vinořský potok, poskytla při výzkumu O. Kytlicové a následně M. Zápotocké několik sídlištních objektů s keramikou, kamennou štípanou a broušenou industrií, kamenným trojúhelníkovitým závěskem, kostěnými nástroji, částmi perletového závěsku, zvířecími kostmi a mazanicí (*Zápotocká-Steklá 1963*). Ze stejného období pochází výbava z žárového hrobu získaná Národním muzeem v roce 1925, ke které bohužel není blíže známa nálezová situace (*Lutovský – Smejtek 2005*, 325). V roce 1981 M. Fridrichová z Archeologického ústavu v Praze objevila při archeologickém dohledu výkopů na trase plynovodu část rondelu s jedním příkopem. Celkový půdorys se podařilo zachytit pomocí geofyzikálního měření. Rondel má pravidelný okrouhlý tvar o průměru 55 m. Šířka příkopu je 3,3 m, hloubka 2,2 m. Pravděpodobně tři vstupy rondelu byly vytvořeny klešťovitým vytažením příkopu. Z jeho okolí pocházejí nálezy z období kultury s vypíchanou keramikou (*Řídký 2011*, 33). Několik neolitických keramických fragmentů bylo objeveno v roce 1987 v předpolí ostrožny V Obůrkách (*Kuna 1998*, 314). Nejnovější nálezy lineární a vypíchané keramiky pocházejí z roku 2004 z Rosické ulice (*Řídký 2009*, 11).

Z četných eneolitických kultur jsou na území Vinoře zastoupeny kultury jordanovská, schussenriedská, nálevkovitých pohárů a ojedinele také michelsberská kultura. Jejich nálezy pochází z ostrožny Kamenný stůl nad pravým břehem Vinořského potoka, kde probíhaly povrchové sběry V. Daněčka, J. Turka a M. Kuny. V těchto místech byla několika reprezentativními keramickými zlomky a broušenými kamennými nástroji doložena i lengyelská kultura, konkrétně MMK IIa (*Turek – Daněček – Kostka 1998*, 9–15; *Lutovský – Smejtek 2005*, 304, 312). Nálezy řivnáčské kultury pochází z bývalé Panské cihelny a z Velkého hradiště (*Lutovský – Smejtek 2005*, 323). Kromě keramických nálezů ze sběrů jsou doloženy sídlištní objekty kultury s nálevkovitými poháry a řivnáčské kultury ve Štěpánovské ulici (*Lutovský – Smejtek 2005*, 323). Do časného eneolitu je možné zařadit několik kamenných broušených a štípaných nástrojů pocházející z Kamenného stolu, které ovšem není možné blíže časově určit (*Turek – Daněček – Kostka 1998*, 15–16).

Z katastru pochází také několik kostrových hrobů kultury se šňůrovou keramikou (*Buchvaldek 1967*, 155; *Lutovský – Smejtek 2005*, 327), zatím poslední byl odkryt v roce 2011 přímo na lokalitě Vnoř – V Žabokřiku (*Řídký 2012*, 8). Oproti tomu se zatím nepodařilo doložit kulturu zvoncovitých pohárů.

2.2.3 Doba bronzová a halštatská

Starší doba bronzová je ve Vnoři zastoupena hned několika nálezy. Jde o zlomky protoúnětické nádoby, hrob datovaný do starší fáze únětické kultury, další zlomky únětické keramiky a jednu sídlištní jámu stejně datovanou (*Lutovský – Smejtek 2005*, 454–456).

Poměrně zásadní význam má naopak osídlení věteřovské kultury na již výše uvedené ostrožně V Obůrkách. Toto výšinné sídliště bylo dokonce ohrazeno příkopem, ve kterém byl nalezen inventář připisovaný pozdně únětické či věteřovské kultuře, kromě keramiky to byla i mazanice, část hliněného závaží, kamenné podložky, štípaná industrie a zvířecí kosti. V horních částech výplně příkopu se vyskytovaly i fragmenty mladší datace přisuzované mohylové kultuře a mladší době bronzové. Kromě opevnění byly do věteřovské kultury datovány sídlištní objekty, v kterých byly nalezeny zlomky keramiky, ale především množství zvířecích kostí. Vzhledem k tomu, že nebyl prozkoumán celý sídelní areál, nebylo možné zjišťovat vztahy objektů, případně jejich funkční rozmístění (*Zápotocká-Steklá 1963*, 315-318). V rámci výzkumu se také podařilo zachytit zbytek nadzemního objektu, který M. Zápotocká interpretovala jako obytný dům (*Zápotocká-Steklá 1963*, 318). S odlišným názorem přišel M. Vávra, který se domnívá, že se ve skutečnosti jedná o zbytek základů hradby, probíhající souběžně s příkopem, kterou tvořily tři řady kúlových jamek (*Vávra 2005*, 192). Chatu, objevenou v roce 1936 L. Hájkem, je patrně také možné datovat do stejného období podle soudkovitých hrnků, které se uvnitř objektu nacházely. Kromě dalších keramických nádob a zlomků se v okolí kruhového ohniště vyskytovaly i tři hliněné zvířecí sošky a větší množství nedomodelovaných zlomků hliněných plastik. Mezi další nálezy patří kostěné předměty – závěsky a brusle – a kroužek z břidlice. Podle nálezů především v okolí ohniště považovala I. Hnízdová polozemnici za výrobní objekt (*Hnízdová 1954*, 193-194). Ve starší době bronzové byla zřejmě osídlena i druhá ostrožna u Vnořského potoka - Kamenný stůl. Odtud pocházejí různé artefakty připisované únětické i věteřovské kultuře (*Turek, Daněček – Kostka 1998*, 19; *Lutovský – Smejtek 2005*, 454–456). Z Kamenného stolu pak dále známe i doklady osídlení ze střední doby bronzové v podobě několika zlomků keramických nádob (*Kuna 1998*, 314; *Turek – Daněček – Kostka 1998*, 19; *Lutovský – Smejtek 2005*, 470). Ve sbírce Ústavu pro archeologii Filozofické fakulty Univerzity Karlovy

je z VINOŘE půl sekerky z depotu a kusy bronzoviny, ke kterým však nejsou známy bližší nálezné okolnosti, věnované K. Buchtelou.⁶

Osídlení knovízské kultury, na kterou se v této práci soustředí naše pozornost, se ve VINOŘI vyskytuje na několika místech. Jedním z nich je opět Kamenný stůl. Nejstarší nálezy z této lokality pocházejí již z konce 19. století. Hrubé i tuhové střepy a bronzové jehlice, nalezené během stavby okresní silnice z VINOŘE do RADONIC, je snad možné zařadit do knovízské či štítarské kultury (*Lutovský – Smejtek 2005*, 583-584). Další artefakty se podařilo získat v roce 1952 z porušené sídlištní jámy knovízské kultury na předpolí ostrožny Kamenný stůl (*Lutovský – Smejtek 2005*, 584). Ve stejných místech došlo k nálezům několika kusů mladobronzové keramiky během povrchových průzkumů M. KUNY (1998) v roce 1987 a V. DANĚČKA v letech 1989 – 1990. Tyto sběry pokračovaly i v 90. letech 20. století pod vedením V. DANĚČKA, J. TURKA, D. DANĚČKA a D. RAKUŠANA (*Turek – Daněček – Kostka 1998*, 19–20). Autoři příspěvku sice zmiňují i kulturu lužickou, ve skutečnosti se však jedná o knovízskou kulturu, podle tvaru okřínů nejspíše její starší fázi.

Kromě lokality Kamenný stůl byly ve VINOŘI v mladší a pozdní době bronzové osídleny i další polohy. Při rozšiřování Panské cihelny došlo k objevu knovízských keramických střepů, které od kopáčů přebíral J. A. JÍRA v letech 1897 – 1906. Se sbírkou J. A. JÍRY přišel do Muzea hlavního města Prahy i depot bronzů datovaný do období Br D, původně možná uložený v zásobnici (*Hartl 1971 – 72, 74; Hrala 1973, 81; Lutovský – Smejtek 2005*, 584–585). Podél silnice Kbely – VINOŘ u odbočky na Satalice byly v roce 1988 v trase plynovodu zjištěny sídlištní objekty doby halštatské. Mimo ně zde byly nalezeny i starší střepy, datované do mladší a pozdní doby bronzové (*Kuna 1998*, 315).

Na poli mezi silnicí do MIŠKOVIC a silnicí spojující PŘEZLETICE a ČAKOVICE objevil v roce 1967 N. MAŠEK během povrchového sběru fragmenty knovízské keramiky (*Lutovský – Smejtek 2005*, 585). Nedestruktivní výzkum poskytl další nálezy knovízské kultury a především střepy obecně datované do doby bronzové až halštatské z pole severně od obce u Ctěnického potoka (*Kuna 1998*, 316). Jihovýchodně od Kamenného stolu objevil M. KUNA v roce 1987 dva zlomky pozdně bronzové keramiky. Z mladší či pozdní doby bronzové jsou i střepy staršího data nálezů (1948 a 1959) z Velkého a Malého hradiště (*Kudrnáč 1964*, 218; *Charvátová – Spurný – Venclová 1992*, 167; *Kuna 1998*, 315; *Lutovský – Smejtek 2005*, 585), k nimž přibude zřejmě na základě předběžných závěrů ze sběrů v roce 2013 několik dalších. Bez nálezového kontextu jsou v Národním muzeu uloženy dvě bronzové

---

⁶ Za osobní sdělení děkuji Z. Bláhové.

sekerky, srp, sekera s tulejí a ouškem a keramická nádoba, jejichž nález spadá před rok 1945 (*Lutovský – Smejtek 2005, 585*).

Při předstihovém výzkumu J. Řídkého z Archeologického ústavu AV ČR v Praze v letech 2004 – 2005 byly zachyceny zásobní jámy mladší či pozdní doby bronzové v Rosické ulici, kromě nálezové zprávy ale nedošlo k podrobnějšímu vyhodnocení situace (*Řídký 2009, 11*). Během I. etapy záchranného archeologického výzkumu vedeného L. Andrískem z Archeologického ústavu AV ČR v Praze na lokalitě V Žabokřiku v letech 2008 – 2009 byla prozkoumána část sídliště datovaného obecně do mladší a pozdní doby bronzové. Podle nálezové zprávy jsou součástí sídliště zahloubené objekty a snad také pozůstatky nadzemní sloupové stavby (*Andrísk 2011*). Vzhledem k poměrně špatné kvalitě nálezové zprávy ale není v současné době možné tuto informaci ověřit. Zkoumaná plocha je velmi pravděpodobně součástí sídliště, které je předmětem zájmu této práce.

Do doby halštatské je možné zařadit sídlištní objekt se zlomky keramických nádob z lokality V Obůrkách zaznamenané v roce 1952 J. Mayerem (*Charvátová – Spurný – Venclová 1992, 168*). Několik dalších střepů bylo pak zachyceno v předpolí ostrožny M. Kunou (*1998, 314*). Halštatské nálezy pochází také z Velkého hradiště. V jeho severozápadní části byl pak při výkopu pro stožár elektrického vedení objeven objekt obsahující zlomky keramiky, zvířecí kosti a mazanici (*Kuna 1998, 315; Lutovský – Smejtek 2005, 712*). I poslední z ostrožen Kamenný stůl a její předpolí poskytly zlomky keramiky z období Ha D – LT A (*Kuna 1998, 314 – 315; Lutovský – Smejtek 2005, 712*).

Na jihozápadním okraji VINOŘE, po pravé straně mladoboleslavské silnice u odbočky do Satalic, došlo k porušení části sídliště bylanské kultury při stavbě vodovodu v roce 1981 a 1988. Výzkum archeologického oddělení Muzea hlavního města Prahy pod vedením M. Fridrichové zachytil přes dvacet sídlištních objektů a podle superpozic se dá uvažovat o delším trvání osady (*Havel – Kovářík 1989, 283; Fridrichová et al. 1995, 205*). V roce 1988 se podařilo při výzkumu M. Fridrichové (Muzeum hl. města Prahy) z důvodu výstavby vodovodu objevit v Bohdanečské ulici bohatý hrob připisovaný stejné kultuře. Hrob, původně zřejmě přikrytý mohylou, byl částečně vykradený, přesto obsahoval pozůstatky čtyřkolového vozu, bronzové a železné součásti koňského postroje, zbytky deseti nádob, bronzovou situlu a hliněný kotouč (*Havel – Kovářík 1989, 283; Fridrichová et al. 1995, 205*).

Několik dalších nálezů keramiky a dvě sídlištní jámy z doby halštatské bylo objeveno během výkopů pro kanalizaci a inženýrské sítě na VINOŘSKÉM NÁMĚSTÍ (*Lutovský – Smejtek 2005, 713*).

2.2.4 Doba laténská, římská a stěhování národů

Do doby laténské se řadí nálezy z ostrožny Kamenný stůl, a to keramika a kamenný žernov (*Turek – Daněček – Kostka 1998, 21–22*). Mezi nalezené artefakty dále patří zlomky skleněného náramku a bronzového prstenu. Protože se jednotlivé předměty hmotné kultury dají poměrně dobře datovat od 4. až do 1. století BC, je možné uvažovat o existenci souvislého keltského osídlení (*Lutovský – Smejtek 2005, 773 – 774*). Několik dalších keramických zlomků pochází z různých poloh, na kterých M. Kuna prováděl povrchové sběry (*Kuna 1998, 314–315*). Nálezy hrobového charakteru – bronzové šperky⁷ – získal K. Buchtela před rokem 1939, není ovšem známý jejich nálezový kontext (*Bureš 1987, 107*).

První údajný nález datovaný do doby římské byl učiněn v roce 1934 během povrchového průzkumu L. Hájka z Národního muzea na mezi Radonicemi a Vinoří. Mělo jít o zdivo a keramické střepy, a snad i bronzový kotel (*Charvátová – Spurný – Venclová 1992, 167*).

Lokalita V Obůrkách poskytla nález zahloubené chaty, s ojedinělou výbavou v podobě neobvykle zdobeného ucha a dalších zdobených zlomků keramiky. Podle analogií by tento objekt bylo možné datovat do doby halštatské či doby římské a stěhování národů. Autorka výzkumu a jeho zpracování se nakonec přiklání spíše ke druhé možnosti (*Zápotocká-Steklá 1963, 332–334*). Již z povrchového průzkumu v roce 1952, který zřejmě předcházela záchrannému archeologickému výzkumu, pocházejí nálezy keramických střepů z doby římské (*Charvátová – Spurný – Venclová 1992, 168*). Několik dalších předmětů se našlo během povrchových sběrů v roce 1970 na poli u silnice z Vinoře do Jenštejna a na Velkém hradišti (*Lutovský – Smejtek 2005, 839*). Mezi ulicemi U Bakaláře, K Mlýnku a V Obůrkách prozkoumal P. Konopa při záchranném výzkumu dvě zahloubené chaty a čtyři jámy z doby římské (*Lutovský – Smejtek 2005, 839*).

2.3 Průběh středověkého osídlení v Praze-Vinoři

První písemný záznam o Vinoři je uveden v zakládací listině Vyšehradské kapituly Vratislava II. z roku 1088, resp. falzu z 12. století, kde je Vinoř zmíněna v souvislosti s poddanými, kteří odtud pocházeli, ale celá vesnice zřejmě kapitule nepatřila, a mohla snad zůstat v rukou knížete či jeho správců. Soběslavova listina z roku 1130 uvádí Vinoř

---

⁷ Bronzový kruh s vývalky, některými zdobenými plastickým esovitým motivem, dva ploché bronzové kroužky a otevřený bronzový kroužek s dutou kuličkou jako zavírání na jednom konci (*Bureš 1987, 107*).

mezi vesnicemi, ze kterých získali statky dva vyšehradští kanovníci (*Profous – Svoboda 1957, 551; Filip 2004, 8–9*).

Z raného středověku je zajímavá především lokalita Velkého a Malého hradiště, jižně od pozdější vesnice. Dodnes jsou v terénu patrné dva prostory opevněné valy, které zaujímaly rozlohu přes 3 ha a méně než 1 ha. Celou plochu trojúhelníkovitého Velkého hradiště chránil vysoký val, který je však lépe dochovaný jen na jižní straně. V severozápadním úseku se částečně na valu a jeho úpatí nacházejí pískovcové kameny, které mohou pocházet z původní čelní nasucho stavěné zdi, zesílené dřevohlinitou konstrukcí. Malé hradiště, snad předhradí, bylo původně také chráněné opevněním, ze kterého se nejlépe dochoval val v jižní části (*Kudrnáč 1964, 214–217*). Dostatek vody kromě Vinořského potoka poskytovaly minimálně další dva prameny, dodnes patrné u severovýchodního opevnění většího hradiště (*Daněček – Lutovský 2002, 47–49*). Funkce podobných raně středověkých hradišť není příliš jasná, mohla být součástí vojenského a správního systému, který byl určen pro členy knížecí družiny. Později se tato místa stala jen lokálním ekonomickým centrem, které ale v průběhu 13. století dále upadalo a nakonec byl majetek rozdělen mezi menší feudály (*Richterová 1985, 187*). Uvažuje se i o tom, že hradiště souviselo s nedalekou původní významnou stezkou vedoucí ke Staré Boleslavi (*Richterová 1997, 527*). Podle ústního sdělení Ing. P. Boliny (tímto mu děkuji za možnost citování), který se výzkumem starých úvozových cest zabývá, se ale spíše jednalo o cestu ve směru východ – západ, která musela být starší, snad s tradicí již od pravěku, a mohla procházet v přímé blízkosti hradiště na rozdíl od té „boleslavské“, která fungovala až v době, kdy význam tohoto místa již upadal.

Povrchové sběry a geodeticko-topografický průzkum z let 1982 – 1983 poskytly informace především ohledně průběhu již výše zmíněného opevnění, dále pak raně středověký keramický materiál datovaný od 11. do přelomu 12. a 13. století a do pozdního středověku (*Richterová 1984, 363–364; Richterová 1997, 527–530*). V roce 2002 došlo při povrchovém sběru u severovýchodní části Velkého hradiště k nálezům podlahové dlaždice s motivem diagonálního kříže kombinovaného s volutami v srdčitých motivech. Analogie se hledají v bazilice Ostrovského kláštera, jehož dílny právě takové produkovaly na konci 12. a v první polovině 13. století. Problematický je charakter nálezových okolností, resp. nejasnost jakéhokoli kontextu. Musíme však předpokládat, že dlaždice byla součástí církevní stavby. Hradiště ve 12. století nehrálo již tak významnou roli jako ve století předcházejícím, není proto ani jasné, jestli zde mohl fungovat kostel. Ten by nicméně ještě naznačovaly nálezy zlomků opuky v rámci opevněného areálu. Písemné prameny o něm nehovoří (*Daněček – Lutovský 2002, 49–52*). Nejen problematika kostela naznačuje

nejasnosti ve struktuře osídlení ve středověku, existenci vesnického osídlení současného s hradištěm, fungování dvou hradišť, pokračování osídlení na hradišti po ukončení jeho funkce apod. (Richterová 1984, 367).

Kromě nálezů sídlištního charakteru jsou ve Vinoři zaznamenány také hrobové nálezy. Kostrové hroby zničené v roce 1923 při stavbě sokolovny (čp. 35) obsahovaly doprovodné předměty v podobě keramických nádob snad z mladohradištního období. Z blíže nespecifikovaného místa pochází také bronzová esovitá záušnice. V roce 1988 při výkopových pracích pro vodovod v ulici Bohdanečské zaznamenala M. Fridrichová kostrový hrob ze střední či mladší doby hradištní, který obsahoval okované vědérko, železný nůž a skořápky vajíčka (Havel – Kovářik 1989, 283; Lutovský – Smejtek 2005, 941). Část raně středověkého pohřebiště – 28 kostrových hrobů – byla odhalena při záchranném archeologickém výzkumu pod vedením L. Andříška v poloze V Žabokřiku v letech 2008 a 2009. Dá se předpokládat, že pohřebiště pokračuje ještě v okolí zkoumané plochy (Andříšek 2011).

2.4 Shrnutí osídlení v Praze-Vinoři

Je patrné, že oblast v blízkosti Vinořského a Ctěnického potoka byla pravěkými lidmi poměrně oblíbená. Doklady lidské činnosti je možné pozorovat již od paleolitu. Postupně docházelo k usazování a využívání výšinných poloh, a to už lidmi s vypíchanou keramikou, kteří se usadili na Kamenném stůle. Opevnění ostrožny V Obůrkách na konci starší doby bronzové poukazuje na podobný trend sídelní strategie, který se dá ale více pozorovat ve východnějších oblastech věteřovsko-maďarovského kulturního komplexu. Poměrně málo dokladů je známo ze střední doby bronzové.

Vinoř v mladší a pozdní době bronzové a době halštatské se jeví jako poměrně hustě osídlená. Kromě rovinných sídlišť se využívaly všechny vyvýšené polohy, konkrétně V Obůrkách, Kamenný stůl a Velké hradiště, není však možné s jistotou říct, jestli tyto lokality fungovaly současně. Osídlení těchto poloh mohlo souviset se sídelní strategií celé oblasti, kdy snad výšinné sídliště mohlo hrát z nějakého důvodu významnější roli (Turek – Daněček – Kostka 1998, 26–27). Dá se předpokládat, že tato pozice mohla mít význam pro obchodní trasy, jedna taková se předpokládá ve směru východ – západ v blízkosti Velkého hradiště. O důležitosti této cesty uvažuje P. Bolina v souvislosti s tím, že by se mohlo jednat o jeden z hlavních důvodů vzniku opevněné polohy v tomto místě v raném středověku, ale předpokládá její existenci a fungování již v pravěku (dle osobního sdělení). Osídlení ostrožny Kamenný stůl pokračovalo i v době laténské.

Oproti tomu není ve Vnoři výrazněji zastoupena doba římská, samozřejmě to může být způsobené současným stavem výzkumu, avšak příčinu by bylo možné hledat i jinde. Rozsáhlý sídelní areál s kontinuálním využitím od starší doby římské až do období stěhování národů se nachází na sousedním k. ú. Jenštejn mezi Vnoří a Radonicemi (*Turek – Daněček – Kostka 1998*, 30). V raném středověku pokračuje osídlení ostrožny Velkého hradiště i jeho předhradí, nedávno se podařilo objevit i část soudobého kostrového pohřebiště V Žabokřiku (*Andřísek 2011*, 11). Osídlení se později, po postupném úpadku hradiště, přesunulo do dnešního jádra Vnoře.

3 Vývoj a stav poznání knovízské kultury

Knovízská kultura patří mezi kultury popelnicových polí mladší doby bronzové. Vznikla ve středních, jižních, a severozápadních Čechách. Jejími sousedy na severu a východě Čech jsou kultura lužická a na západě kultura milavečská a chebská skupina. Zatímco knovízsko-milavečská oblast spadá do okruhu hornodunajských popelnicových polí, připadá kultura lužická k lužickému okruhu popelnicových polí. Hranice mezi těmito dvěma okruhy se v průběhu mladší doby bronzové měnila, v Čechách se postupem času posouvala na severovýchod (*Jiráň [ed.] 2008*, 129). Knovízská kultura vznikla z předcházející mohylové kultury, ačkoliv původně se někteří badatelé domnívali, že u jejího vzniku měla především vliv expanze lužické kultury (více k tomuto tématu v následujících kapitolách). Na základě pozorovatelné kontinuity osídlení na přelomu střední a mladší doby bronzové (Br C2/D) ve středních a severozápadních Čechách se nepředpokládá významnější výměna obyvatelstva (*Smejtek 2007 – 2011*, 109).

3.1 Periodizace knovízské kultury

Zásadní pro poznání knovízské kultury byl výzkum části sídliště s 52 objekty u obce Knovíz na Slánsku v letech 1892 – 1893 (*Schmidt 1893 – 1895*). Výzkum vedl J. Felcman, resp. přímo v terénu pak pracoval jeho podřízený V. Schmidt ze skupiny soustředěné kolem J. L. Píče (*Sklenář 1993*). Na základě nálezů z této lokality pak charakterizovali kulturu, která se podle tohoto sídliště označuje dodnes, k přesnému časovému zařazení ovšem tehdy ještě nedospěli. J. L. Píč zařadil nálezy z Knovíze a jim podobné do „pokolení skrčených koster“ mezi únětickou a bylanskou kulturu (např. *Píč 1908*, 7-28), protože v té době nebyly známy knovízské žárové hroby. K. Buchtela naopak na základě podobnosti knovízské keramiky s lužickou zařadil knovízskou kulturu správně k popelnicovým polím a předpokládal kromě časové závislosti také společnou etnickou příslušnost (*Buchtela 1906*, 34-36; *Buchtela – Niederle 1910*, 45). Teorii o vzniku knovízské

kultury z lužické převzali i další předváleční badatelé jako A. Stocký (1928, 19), který o knovízské kultuře píše jako o nejmladším stupni lužické kultury, pak J. Schráníl, J. Filip a J. Böhm (*Böhm 1937*, 78-82; *Smejtek 2007 – 2011*, 110). Výjimku tvořil I. L. Červinka (1926), uvažující o výlučné návaznosti knovízské na mohylovou kulturu. V 2. polovině 20. století pak tento názor převážil (cf. *Bouzek 1958; 1963*).

První třídění knovízské kultury publikoval J. Böhm (1937, 101-149) v Základech hallstattské kultury v Čechách publikované v *Obzoru praehistorickém*. Rozdělil ji do několika typů podle jednotlivých lokalit. Typ Modřany-Lažany (Br D) spojuje ještě prvky mohylové a lužické kultury (*Böhm 1937*, 90). Další typy představují pak už samotnou knovízskou kulturu: Třebíz-Velvary (Br D) a Žatec-Jenišovice (Ha A), poslední typ Štítary-Hostomice spadá již do pozdní doby bronzové (Ha B).

Dalšími autory relativně chronologického třídění jsou J. Bouzek (poprvé 1958, nejnověji viz *Jiráň [ed.] 2008*, 146-148), J. Hrala (1973) a L. Smejtek (2007 – 2011). J. Bouzek rozlišil v rámci knovízské kultury, stejně jako J. Böhm, tři období. Přejídné (Br D) a střední období (Ha A) pak dále rozdělil na šest fází podle keramické náplně (typů nádob, jejich tvarů a výzdoby) a označuje je následovně: I. pozdně mohylový stupeň (K I; Br C2/D), II. horizont osudí s válcovitým hrdlem (K II; Br D), III. raná fáze (K III; Br D a Ha A1), IV. střední fáze (K IV; Ha A1 – Ha A2), V. klasická fáze (K V; Ha A2/Ha B1) a VI. poklasická fáze (K VI; Ha B1). Pozdní období (ještě Ha B1 - Ha B3) již spadá do pozdní doby bronzové (*Bouzek 1963*, 62–66; *Jiráň [ed.] 2008*, 146-148). J. Hrala (1973, 81-102) rozdělil knovízskou kulturu do tří stupňů (I-III) nejen na základě keramických a bronzových nálezů ze středočeských pohřebišť, ale také bronzových depotů. Do I. stupně spadá počátek kultury v Br D s přejídným horizontem od mohylové kultury. Za zásadní pro vznik nové kultury považuje J. Hrala vlivy z okruhu Riegsee, které se šířily nerovnoměrně, a proto zpočátku došlo také k nerovnoměrnému vývoji v různých oblastech. Trvání I. stupně mělo přesahovat ještě do Ha A1. Následný II. stupeň (Ha A1 – HaA1/A2) plynule navazoval na předcházející období. Poslední III. stupeň (Ha A2) zahrnuje i jenišovický horizont bronzových depotů (*Hrala 1973*, 91), oproti H. Müller-Karpemu, který ho zařazuje až do Ha B1 (*Müller-Karpe 1959*, 159). Nejnověji se knovízskou kulturou a její chronologií v rámci zpracování rozsáhlého souboru archeologických nálezů z Kněževsi u Prahy zabýval L. Smejtek (2007 – 2011). Autor vyčlenil na lokalitě několik sídelních horizontů od mohylové kultury po časně laténské období s kratším sídelním hiátem v závěru štítarské kultury. Počátek knovízské kultury je možné hledat v mohylovo-knovízském horizontu (Mo/Kn 1), totiž přejídném období mezi mohylovou a knovízskou kulturou. Samotná knovízská kultura v Kněževsi je pak

rozdělena na starší (Kn 2), střední (Kn 3) a vrcholný (Kn 4) knovízský horizont, který se dále dělí na Kn 4a a Kn 4b. Další osídlení v Kněževsi pokračovalo kontinuálně štítarskou kulturou (Kn/Št 1a – Št 2; *Smejtek 2007 – 2011*, 113-116). Pro názornou ukázkou synchronizace jednotlivých přístupů k relativně-chronologickým systémům přikládám tabulku „Sídlní horizonty v Kněževsi a jejich synchronizace s ostatními periodizačními systémy“ podle L. Smejtky (*2007 – 2011*, 115), která vedle relativně chronologických úseků obsahuje také absolutní data.

Dendro a ¹⁴ C data (kalibrovaná)	P. Reinecke / H. Müller-Karpe	KNĚŽEVES sídlní horizonty	J. Bouzek - D. Koutecký	J. Hrala
1400/1300 BC	Br B2 (C1)	kultura mohylová		
	Br C2	pozdně mohylová mohylovo/knovízský horizont Mo/Kn 1	k. mohylová	k. mohylová
	Br D	starší knovízský horizont Kn 2	k. knovízská fáze K I K II	k. knovízská I. stupeň
1250/1200 BC	Ha A1	střední knovízský horizont Kn 3	K III	II. stupeň
	Ha A2	Kn 4a	K IV	III. stupeň
vrcholný knovízský horizont Kn 4b		K V		
1050/1020 BC	Ha B1	knovízsko/štítarský horizont Kn/Št 1a	K VI	IV. stupeň
	(Ha B2)	starší štítarský horizont Št 1	Štítary I Štítary IIa	1. fáze štítarského typu
	Ha B3	mladší štítarský horizont Št 2	Štítary IIb Štítary III	V. stupeň 2. fáze štítarského typu
800 BC	Ha C1	? kultura bylanská		

Obrázek 1: Přehled periodizačních systémů mladší a pozdní doby bronzové (podle L. Smejtky 2007 – 2011, 115).

3.2 Sídliště knovízské kultury

Jak bylo řečeno výše, je osídlení knovízské kultury doloženo v sídelních okrscích na několika geograficky oddělených místech Čech. Jsou to střední Čechy, které jsou od další

sídelní oikumeny v severozápadních Čechách odděleny řídce osídlenou oblastí Džbánské vrchoviny na rozhraní okresů Louny a Slaný. Ta mezi nimi tvoří přirozenou hranici po celý pravěk. Na východním pomezí středních Čech se knovízská kultura setkává s lužickou (Bouzek 2006a). Knovízská kultura je podle dnes převládajícího pojetí rozšířená rovněž i v jižních Čechách (Chvojka 2001; 2009), kde se mladobronzové osídlení dříve přisuzovalo spíše milavečské kultuře (Bouzek 1963).

Severozápadem Čech se zabývali především J. Bouzek a D. Koutecký, kteří vyhodnotili značnou část knovízských a lužických lokalit sídlištního i pohřebního charakteru (např. Bouzek – Koutecký 1972; 1980). D. Koutecký rozdělil sídlištní lokality v severozápadních Čechách na šest typů (I. – VI.) podle jejich polohy v krajině a vůči vodním tokům. První čtyři typy sídlišť se nachází na břehu většího či menšího vodního toku či jezera (typ V.), situované na lehce vyvýšené terase nebo mírném svahu. Typ VI. jsou výšinná sídliště, z nichž některá mohla být opevněna (Bouzek – Koutecký – Neustupný 1966, 75). J. Bouzek se společně s D. Kouteckým zabývali také typologickým tříděním zahloubených sídlištních objektů (Bouzek – Koutecký 1964). Výšinná sídliště v povodí Ohře zpracoval Z. Smrž (např. Smrž – Mladý 1979; Smrž 1991; 1995). Jako výšinná sídliště definuje ta, u kterých je patrné náhlé terénní převýšení ze tří stran oproti okolnímu terénu. Mohla být ohrazena palisádou či příkopem, ale v takové podobě sloužily tyto prvky spíše k oddělení areálu než k jeho ochraně. Podle umístění v krajině je možné tato výšinná sídliště rozdělit do několika typů (Smrž 1995, 58-59, 62-64). Při srovnání s rovinnými sídlišti se zdají mít podobnou strukturu, co se týče objektů, ani se jim nepřisuzuje odlišná funkce. Je na nich doložena výroba bronzových nástrojů, textilu, ale i zpracování obilovin (Smrž 1995, 75).

Výšinné lokality s doloženým opevněným třeba v podobě hradby či valu a příkopem jsou označovány jako hradiště. Z. Smrž je dále rozlišuje do dvou typů. První typ zahrnuje hradiště na vrcholcích kopců opevněné na sucho kladenými kameny do podoby valu. Taková hradiště existovala po celou knovízskou kulturu. Hradiště druhého typu byla umístěna na ostrožně, rozdělena do dvou částí a také chráněna kameno-hlinitými valy a příkopy. Druhý typ je připisován štítarské kultuře. Oba typy hradišť se vyskytují na okraji sídelní oikumeny a ani v okolí se neprojevuje výraznější osídlení. Kvůli členitému terénu se předpokládá větší důraz na pastevectví než zemědělství (Smrž 1995, 59-62). Co však bylo důvodem potřeby opevnění těchto poloh, není příliš jasné.

Pokud se vrátíme ke knovízským rovinným sídlištím, jednou ze základních publikací pro jejich studium je zpracování nálezů z dlouhodobého výzkumu sídliště Března

u Loun od I. Pleinerové a J. Hraly (1988). Zde se podařilo zachytit několik fází nepřetržitého osídlení v průběhu Ha A1 a A2, ale s nezřetelným závěrem, který také mohl spadat až do počátku Ha B1 (Pleinerová – Hrala 1988, 166-168, 175). Struktura sídliště měla být založena na několika obytných domech, u nichž se nacházely zahlobené objekty hospodářského charakteru. Domů zde bylo hypoteticky doloženo dvanáct a pro trvání lokality 150 let, se tak dá uvažovat o třech až čtyřech domech obydlených v jednu dobu (Pleinerová – Hrala 1988, 176).

V poslední době přibývá nálezů také v jižních Čechách. Předním archeologem, zabývajícím se tímto regionem, je O. Chvojka, který se zasloužil o zpřístupnění výsledků dosavadního bádání, přičemž značnou část výzkumů sám provedl (např. Chvojka 2001; 2002; 2009). Celkově zmapoval rovinná sídliště v jižních Čechách a v souvislosti s tím se zabýval hustotou osídlení. Málo informací je o celkové velikosti sídlišť, vnitřním uspořádání a zástavbě osad (Chvojka 2009, 125-129). Kromě rovinných sídlišť, je zde možné pozorovat také osídlení ve vyšších polohách. Nálezy z některých z nich pochází z kulturních vrstev či objektů, u jiných přítomnost v mladší a pozdní době bronzové dokládají povrchové průzkumy či nálezy staršího data. Některé tyto polohy se jeví jako opevněné, ale datace opevnění nebyla zcela prokazatelná. S jistotou jsou označovány jako hradiště okruhu hornodunajských popelnicových polí následující lokality: Voltýřov I, Hradiště I a Hluboká nad Vltavou I, na kterých bylo doloženo umělé opevnění z této doby (Chvojka 2009, 138).

Nejvíce nás zajímá situace ve středních Čechách. Ačkoli se jedná o kulturu v Čechách nejčastěji objevenou (Fridrichová et al. 1995, 158), samostatných monografií není mnoho. Jednou z nich je však publikace J. Hraly (1973), ve které autor souhrnně zpracoval známá pohřebiště knovízské kultury ve středních Čechách a na základě rozboru především keramických nálezů v širším kontextu vypracoval periodizaci, ale zabýval se také obecnějšími otázkami týkajícími se sídelních strategií a života tehdejšího obyvatelstva. Mělnickem v mladší a pozdní době bronzové se zabýval L. Jiráň (1991). Upravil tvrzení, že osídlení knovízské kultury je zde možné pozorovat od HA 1 (Hrala 1973, 127), a jeho počátek stanovil již od mohylovo-knovízského horizontu v Horních Počaplech, ačkoli není příliš zastoupený dalšími lokalitami. Osídlení na Mělnicku v dalších stupních knovízské kultury postupně získávalo na intenzitě nejdříve v jihozápadním povltavském a severozápadním polabském regionu, postupně přibývalo v povodí celého Labe, a pokračovalo také do pozdní doby bronzové a štítarské kultury. Autor se mimo jiné snažil určit možný směr kolonizace z Pražské kotliny či severozápadních Čech (Jiráň 1991, 91-105). Ve východní části okresu je doložené také osídlení lužickou kulturou mimo jiné

v Mlékojedech, Tišicích či Vysoké Libni. Podle názoru L. Jiráně knovízská sídliště na některých lokalitách nahradila ta lužická (Jiráň 1991, 106–115).

Z dalších výzkumů ve středních Čechách pocházejí v podstatě jen stručnější zprávy. Situace se velmi zlepšila, a to v rámci celé knovízské kultury, vydáním publikace L. Smejtky (2007 – 2011) o sídlišti v Kněževsi u Prahy, která výrazně přispěla k poznání nálezů sídlištního materiálu datovaného do mladší a pozdní doby bronzové. Důvodem je velká rozloha výzkumu, během kterého bylo možné pozorovat vazby mezi jednotlivými objekty a jejich chronologické vztahy, i když terénní situace byly z velké části zničeny skrývkou před zahájením výzkumu. Doklady osídlení knovízské kultury od její nejstarší mohylovo-knovízské fáze až do mladšího štítarského horizontu a široké zastoupení hmotných pramenů přispělo k rozpracování relativní chronologie. M. Kuna společně s A. Němcovou a dalšími autory vydali publikaci *Výpověď sídlištního odpadu*, která se na základě výzkumu štítarského sídliště zabývá možnostmi studia pozůstatků sídelní činnosti. Ačkoli je předmětem zájmu sídliště z pozdní doby bronzové, jsou zde i srovnání s předcházejícím obdobím (Kuna – Němcová 2012).

Protože se Vinoř nacházela relativně blízko Pražské kotliny a dnes na území Velké Prahy, zaměříme svou pozornost právě na nálezy odtud. Pro toto území lze využít poznatků souhrnně zpracovaných pro publikace o pravěku hlavního města, a to Praha v pravěku (Fridrichová et al. 1995) a Pravěká Praha (Lutovský – Smejtek 2005). Na tomto území se v době popelnicových polí podle obvyklého názoru výrazně zvýšila hustota osídlení (podle současného stavu bádání a poznání lokalit). Pokud bychom ji srovnali s předchozí mohylovou kulturou, dosahuje v mladší době bronzové až dvojnásobného zvýšení počtu lokalit. Sídliště jsou situována především k vodním tokům, tím je také potok Vinořský (Lutovský – Smejtek 2005, 522-525). Jedním z prvních moderně zkoumaných knovízských sídlišť jsou Čakovice. Výzkum zde probíhal v roce 1954 a odkryl mimo jiné dva půdorysy sloupových staveb (Pleiner 1978, 566, Obr. 173, 174; Fridrichová et al. 1995, 169). Na sídlišti ve Stodůlkách byl prozkoumán výrobní areál s doklady hrnčířské výroby. Kromě hliníků a pozůstatků pecí se zde nacházela také jáma s hroudami keramické hmoty připravené k použití při výrobě nádob. Zastoupeny byly zásobní jámy, půdorysy několika chat a depot bronzových srpů (Fridrichová et al. 1995, 173). V 70. a 80. letech 20. století probíhalo více záchranných archeologických výzkumů, ale ve většině případů se jim nedostalo detailnějšího zpracování a publikace. Kromě rovinných sídlišť u vodních toků, z kterých se dochovávají hlavně zahloubené sídlištní objekty (rekonstruovatelné nadzemní stavby jsou spíše výjimkou), byly na území Prahy osídleny i výšinné polohy jako např. Liboc-Šárka, Bohnice-Zámka ad. (Lutovský – Smejtek 2005, 526-527).

Samostatné práce se věnují jednotlivým druhům sídlištních nálezů. Zahloubenými objekty se zabývali J. Bouzek a D. Koutecký (1964), nověji také P. Vařeka (2003) v souvislosti s výzkumem knovízského sídliště v Praze-Hostivaři. Obytné stavby, doložené v mladší a pozdní době bronzové, pojednávala I. Sýkorová (1983) v rámci své diplomové práce a následně také v souhrnném článku (Sýkorová 2002) a také L. Smejtek (2007 – 2011) při zpracování sloupových staveb v Kněževsi. Sídlištními nálezy se budu blíže zabývat v příslušné kapitole (kap. 5).

V rámci sídlišť bývají ojediněle nacházena také místa výroby. Některé nálezy jsem zmiňovala již výše. Jakási výrobní zóna byla odkryta v Hostivici-Paloukách. V ní se objevily destrukce převážně hrnčířských pecí a soustavy nepravidelných jam, které mohly sloužit k odběru hlíny. K výrobním objektům zřejmě patřilo i dvanáct jam, které obsahovaly hliněné koule. Většina z nich nebyla vypálená. Podle názoru I. Pleinerové nešlo o hrnčířské těsto pro výrobu keramiky, ale o materiál sloužící k různým opravám pecí či domů (Pleinerová 2003, 147-150). Jako příklad hrnčířských pecí lze uvést i objekty z Černošic. V. Čtverák s M. Slavíkovou (1985) v souvislosti s tímto objevem shromáždili další příklady knovízských hrnčířských pecí. Jedná se podle nich také o doklad existence skupiny lidí, která se měla výrobou keramiky živit (Čtverák – Slavíková 1985, 15-18).

Výroba parohových předmětů je doložena v Pečkách, odkud pochází soubor téměř 300 kusů opracovaných jeleních parohů, suroviny i odpadu. Z parohů byly vyráběny destičky (snad používané jako tkací destičky), které mohly být ale i dále upravovány do jiné podoby, a součásti udidel. Na základě nálezů bylo možné stanovit přesný výrobní postup (Justová 1965, 792-794).

Nálezových situací, dokládajících tavbu bronzu není mnoho. Mimo vlastní sídelní jádro na knovízské lokalitě v Praze-Hostivaři se nacházela kumulace bronzových artefaktů se zlomkem taveniny, a mohlo se tak snad jednat o místo výroby bronzu (Jiráň [ed.] 2008, 176). Slévání bronzu se podařilo doložit také v Kněževsi, a to jednou odlévací formou, která téměř jistě sloužila k výrobě dlát s tulejí. Podle průvodních keramických nálezů je kadlub zařazen do Ha A2/B1. Pro existenci kovolitecké dílny hovoří i nálitky bronzoviny na několika keramických zlomcích (Smejtek 2007 – 2011, 231-233). L. Smejtek se v souvislosti s tímto nálezem zabýval také kadluby z dalších lokalit - např. Zvoleněvsi, Třískolup, Svržna ad. (Smejtek 2007 – 2011, 231-232). Velká kolenovitá dýzna pochází Prahy-Ruzyně (Kuchařík – Švácha 2007).

3.3 Pohřbívání

Přestože se naše pozornost soustředí především na poznání mladobronzových sídlišť, je nutné pojednat další typy památek, které jsou pro dané období charakteristické a dávají nám lepší představu populace, jíž náležely. Pohřebních nálezů knovízské kultury je ve srovnání se sídlištními doklady méně. Jsou to spíše menší plochá pohřebiště s desítkami hrobů. Ve srovnání s jinými okruhy popelnicových polí, známými rozsáhlými pohřebními areály se stovkami hrobů, se knovízská pohřebiště zdají jako významně menší, pro to se nabízí vysvětlení v podobě odlišného pohřebního ritu (*Hrala 1973*, 11). Příkladem mohou být třeba pohřebiště v Třebušicích v severozápadních Čechách (*Bouzek – Koutecký 1972*), v Praze-Holešovicích „Na Maninách“ datované do Ha A1 – Ha A2 (*Hrala 1973*, 31-37) či v Praze-Pankráci, které je výjimečné svým trváním po celou mladší a pozdní dobu bronzovou (*Hrala 1973*, 24–31). Výjimky s větším počtem pohřbených osob dosud nebyly publikovány až na Mšec s 60 hroby (*Hrala 1973*, 41-43). Až nedávno vyšla práce J. Bouzka a V. Vokolka, týkající se pohřebišť v Křepenicích a Hřiměždicích u Sedlčan a Zduchovic, zkoumaných ve 40. letech 20. století. Nedaleko od sebe situovaná pohřebiště poskytla dohromady okolo 120 hrobů (*Bouzek – Vokolek 2012*). Výjimku tvoří mohylová pohřebiště, jako je např. Velká Dobrá, kde byly objeveny dvě mohyly s nezaměnitelným knovízským materiálem a dvě, které je s velkou pravděpodobností do tohoto období také možné zařadit (*Hrala 1973*, 57).

Příslušnost k okruhu popelnicových polí naznačuje pohřební ritus v podobě kremace a následné uložení spálených pozůstatků v popelnicích či jiných obalech (třeba textilních, které není možné v současnosti již zjistit) do jámových hrobů. Keramické nádoby mohly být upraveny formou otvoru ve dně. Do hrobu mohly být dále přidávány další nádoby, snad obsahující nápoje či potraviny, a bronzové předměty, které byly zřejmě osobním vlastnictvím zemřelého, a ten s nimi byl také spalován (*Pleinerová – Hrala 1988*, 11). Přesto se jeví celkem výrazně, že zvyky lidu s knovízskou kulturou byly od jejich „lužických sousedů“ poměrně odlišné. V nejstarším období souvisí spíše s návazností na předcházející mohylovou kulturu, srov. pohřebiště v Praze-Modřanech (*Hrala 1973*, 11-14).

V jižních Čechách je doloženo přes 50 mladobronzových a pozdně bronzových pohřebišť s minimálně 173 hroby, s 60 % hrobů tvoří většinu plochá pohřebiště, zbytek jsou pak pohřby pod mohylami. Ve všech případech se jedná o žárový pohřební ritus. Současné nálezy však podle O. Chvojky nemusí vždy odrážet původní stav, ale spíše jde o důsledek orby, díky níž mohlo dojít k odstranění mohylového náspu. Protože se kromě vnější úpravy hrobu, jinak plochá a mohylová pohřebiště neliší, může po odstranění vnější

úpravy docházet k jejich záměně. Většina pohřebních areálů je situována nedaleko sídlišť. Oproti dalším oblastem knovízské kultury zde nejsou známy nálezy lidských koster v sídlištních objektech (Chvojka 2009, 145–146).

Kostrovými pohřby se zabýval již V. Spurný (1947-1948), který vydělil čtyři základní skupiny, tři skupiny tvoří zemřelí uloženi v sídlištních objektech, ať už v „rituálních či nerituálních“ polohách. Co se týče hrobů kostrových na žárových pohřebištích, byly v některých případech lépe materiálně vybaveny. Důvodů, proč někteří členové komunity byli pohřbíváni odlišným způsobem oproti ostatním, mohlo být samozřejmě několik. Uvažuje se o odlišné funkci takového člověka ve společnosti, jiném sociálním postavení (Bouzek 1963, 65–69). U samostatných kostrových hrobů v severozápadních Čechách se také uvažuje o jejich návaznosti na způsob pohřbívání mohylové kultury (Bouzek – Koutecký 1980, 406). Jako birituální pohřebiště je možné označit lokalitu Brdo u Manětína (Kytlicová 1988). Mezi zvláštní typ kostrových hrobů patří pohřby v kamenných skříňkách doložené v Holubicích, Lovosicích, Mostě-Kopistech, a dvěma případy v Žatci. Analogické skříňkové hroby jsou známy v Německu, a proto snad lze usuzovat na určité formy kontaktu s těmito oblastmi (Bouzek 1981, 123).

Jednou ze zvláštností knovízské kultury je již zmíněné ukládání nespálených lidských ostatků do sídlištních objektů. Zvláštností spíše z důvodu častého výskytu na značné části knovízských sídlišť ve středních a severozápadních Čechách (např. Bouzek – Koutecký 1980; Pleinerová – Hrala 1988; Smejtek 2007 – 2011), ale celkově je možné tento fenomén pozorovat na širokém území v době bronzové a halštatské (cf. Jelínek 1988, 13). O lidojedství uvažoval původně J. Matiegka (1896) při zpracování nálezů z Knovíze. Časté nálezy lebek, případně horních částí těla považoval za doklad rozřezání těla, kdy dlouhé kosti, nacházené společně se zvířecími kostmi, popelem a střepy, měly odkazovat na to, že člověk byl pojídán jako jedna ze součástí masité stravy. Stejně tak doklady poškozených lidských kostí měly potvrdit teorii, „že se zde nejednalo o antropofagii rituální nebo symbolickou, při níž jen jisté části těla bývají snědeny, nýbrž o pravé lidožroutství z mlsavosti“ (Matiegka 1896, 286–287). Otázku, jestli se skutečně v případě „nerituálních“⁸ sídlištních pohřbů jednalo o antropofagii⁹, nebo „jen“ osoby zemřelé násilnou smrtí (Chochol 1971, 354), ponecháme stranou¹⁰. Kromě „nerituálních“ pozic jsou zemřelí do sídlištních objektů ukládáni také v „rituální“ pozici (tj. celý skelet ve skrčené poloze, či na

⁸ V dnešní době jen těžko můžeme posuzovat, co pro tehdejší obyvatele bylo ještě rituální, a co už ne.

⁹ Je problematické antropofagii exaktně doložit, ačkoli historické a etnografické prameny se jistě najít dají (cf. Jelínek 1988, 14-15).

¹⁰ Nejnověji se lidskými kosterními pozůstatky na sídlištních mladší a pozdní doby bronzové ve středních Čechách zabývala ve své dizertační práci D. Malyková (2012).

zádech), někteří s doprovodným hrobovým materiálem, v případě sídlištních objektů však ve většině případů nejde s jistotou určit, který materiál měl přímou souvislost se zemřelým. U těchto osob se uvažuje, že byli z nějakého důvodu vyčleněni, nebo dosud ještě nezařazeni (v případě dětí) do společnosti (*Smejtek 2007 – 2011*, 268).

4 Lokalita V Žabokřiku

Předstihový archeologický výzkum na lokalitě v Praze-Vinoři „V Žabokřiku“, který poskytl materiál pro tuto práci, vedl J. Řídký z Archeologického ústavu AV ČR v Praze od 20. 9. 2011 do 19. 1. 2012. Investorem byla společnost UNISTAV Vnoř II, s. r. o. Výzkum probíhal na místě plánované výstavby rodinných domů a přilehlých komunikací. V průběhu ledna pak došlo k rozšíření zkoumané plochy ještě o část hlavní komunikace v dnešní Stojické ulici (*Řídký 2012*, 2). První etapa výzkumu v blízkosti ulice V Žabokřiku proběhla v letech 2008 – 2009 také z důvodu stavby rodinných domů (*Andříšek 2011*). Právě v rámci tohoto výzkumu byla pravděpodobně prozkoumána část původního mladobronzového sídliště, na které se soustředí náš zájem. V sousední Rosické ulici zkoumal J. Řídký plochu budoucí výstavby rodinných domů v letech 2004 – 2005. Výzkum byl problematický hlavně z důvodu nedostatečné spolupráce investora s archeology a narušení archeologických objektů stavbou. Výsledkem jsou nicméně rozpoznané sídlištní objekty a artefakty datované do neolitu, konkrétně kultury s lineární a vypíchanou keramikou, a mladší doby bronzové (*Řídký 2009*, 2–11).

4.1 Metoda archeologického výzkumu

Záchranný archeologický výzkum byl vyvolán stavbou kolonie rodinných domů a zóny technické vybavenosti pro tyto pozemky. Rozloha zkoumané plochy činila 9050 m², příjezdová cesta zabírá plochu o velikosti 586 m². Celkově byla plocha rozdělena na osm sond (sondy 1 – 8), cesta nese pracovní označení sonda č. 9. Protože ještě před počátkem archeologického výzkumu provedl investor bez ohlášení a bez archeologického dohledu skrývkou ornice a další výkopy, musela se skrývka opakovat, tentokrát již s odborným dohledem. Sonda 9 se ještě vymykala tím, že zde dříve došlo k překrytí ornice panelovou cestou, a úrovně pod ní byly narušeny hlubokou orbou. Právě z důvodu dřívějších navážek a použití trasy pro příjezd stavební techniky nedošlo k zachycení kulturních souvrství, jejichž výzkum by pravděpodobně poskytl další informace o osídlení lokality. Skrývka navážek a pozůstatků ornice (původně zřejmě v mocnosti okolo 40 cm) dosahovala 20 až 80 cm, většina plochy byla následně začištěna ručně. Zahloubené objekty se pak oproti podloží projevovaly tmavší barvou a výskytem zlomků keramiky (*Řídký 2012*, 4–5).

Veškeré objekty byly pracovně rozděleny na poloviny, a dále se pokračovalo v odebírání uloženin po mechanických vrstvách 10 – 20 cm. V případě některých objektů pak byly okraje záměrně „přebírány“ pro zdůraznění profilu a lepší dokumentaci. Kresebná, slovní i fotografická dokumentaci se prováděla postupně v průběhu výzkumu. Veškeré objekty byly také zaměřeny pro vytvoření celkového plánu. Ve vybraných případech, resp. u zajímavých nálezů in situ (např. u celých nádob, souboru závaží apod.) byla nálezová situace zaznamenána detailněji kresebnou a fotografickou dokumentací, případně i hloubky, ve které byly nálezy uloženy. Mimo běžných nálezů keramiky, kostí, mazanice, kamenů ad. byly také z objektů odebírány vzorky na mikromorfologické analýzy¹¹ a na plavení¹² (Řídký 2012, 7).

Kromě narušení zkoumané plochy hlubokou zemědělskou orbou, recentními navážkami a stavební technikou, komplikovaly průběh výzkumu i některé geologické jevy. Ty tmavým zbarvením a tvarem připomínaly zahloubené objekty připisované lidské činnosti. Šlo o oválné i kruhové mrazové mísy vyplněné vrstvou sprašové hlíny, která podlehla pedogenezi. Podobně bylo možné pozorovat polygonální či nepravidelně protažené mrazové klíny. V obou případech se humózní látky dostaly hlouběji než v okolí mrazových depresí a po skrývce se tak od okolního prostředí odlišují barvou. Šedou nebo černošedou barvu mohou mít také jílovitě zvětralé polohy ordovických břidlic (Zavřel 2008; Řídký 2012, 3–4).

Jako u většiny výzkumů, při kterých dochází k mechanické skrývce ze strany investora bez přítomnosti archeologa a následnému nutnému strojovému začišťení (už s odborným dohledem), nebylo možné zachytit kulturní souvrství. V takových případech se podaří prozkoumat pouze spodní části zahloubených sídlištních objektů, barevně odlišitelných v podloží (Řídký 2012, 5). Není tak možné zachytit celkovou původní podobu například zásobních jam a znamená to také ztrátu archeologických pramenů z vrchní části výplně. V mnoha případech však také nenávratně mizí doklady těch objektů, které nedosahovaly větší hloubky než mocnosti skrývky. To bude hlavně případ kůlových, resp. sloupových jam, na jejichž základě by bylo možné rekonstruovat nadzemní stavby.

---

¹¹ Vzorky na mikromorfologické analýzy byly odebrány ze sedmi objektů: 185, 186, 191, 192, 196, 200, 214 (Řídký 2012, 7).

¹² Vzorky na plavení se odebíraly z různých úrovní výplní u 23 objektů: obj. 38, 45, 48, 91, 94, 99, 152, 164, 178, 179, 180, 181, 183, 184, 185, 186, 191, 193, 194, 196, 201, 202, 203 (Řídký 2012, 7).

4.2 Zahloubené sídlištní objekty

Na zkoumané lokalitě v Praze-Vinoři bylo podle nálezové zprávy prozkoumáno celkem 217 zahloubených objektů. Jednalo se o kůlové či sloupové jámy, zásobní jámy, sídlištní objekty bez jasného určení, žlab a hrobovou jámu, která ale patřila kultuře se šňůrovou keramikou (Řídský 2012, 5–8). V této kapitole se nebudeme zabývat kůlovými/sloupovými jámami, o nichž pojednává následující kapitola, týkající se nadzemních staveb. Předmětem zájmu jsou tedy především zásobní jámy.

4.2.1 Knovízské sídlištní objekty

Objekty knovízské kultury – jmenovitě zásobními jamami – se již v 60. letech 20. století zabývali J. Bouzek a D. Koutecký (1964). Ti je rozdělili do několika typů podle tvaru půdorysu a profilu. Půdorys má většinou kruhový či mírně elipsový tvar. Na základě profilu vyčlenili jmenovaní badatelé tři typy zásobních jam: s profilem kuželovitým (typ A), válcovitým (typ B) a mísovitým či kotlíkovitým s nálevkovitými stěnami (typ C). Rozdíl se objevuje v úpravách dna, kdy u prvních dvou typů převažuje dno rovné, u posledního je to naopak především dno polokulovité či hrotité. Nejedná se nicméně o vždy dodržované pravidlo. Toto rozdělení, resp. tvar zásobní jámy pravděpodobně nemá chronologický či geografický důvod, ale odráží spíše půdní podmínky daného sídliště. V sypkých pískách a šterkopískách by měla převládat zásobní jáma typu C, v pevných pískách typ B a v jílech pak typ A. Nicméně autoři studie upozorňují i na možnost, že objekty typu B a C mohou být i destrukcí původní zásobní jámy typu A, protože ty v původním tvaru bez zpevnění a bez zaplnění nemohly vydržet delší dobu (Bouzek – Koutecký 1964, 28–34). Těchto tří typů, i když s odlišným označením I – III (a jiným pořadím), se drží i I. Pleinerová a J. Hrala (1988, 38). Z důvodu dochování především spodních částí rozdělil L. Smejtek analyzované sídlištní objekty podle velikosti (průměru či maximální délky půdorysu) na malé (do 80 cm), střední (80 – 200 cm) a velké (nad 200 cm). Malé objekty jsou v podstatě kůlové či sloupové jámy. Střední velikost je přisuzovaná zásobním jamám, u kterých se sice lišila hloubka i tvar, ale obojí může být zkreslené odebráním kulturní vrstvy, a proto z těchto údajů nelze získat relevantní informace. Interpretace velkých objektů většinou oválného půdorysu není příliš jasná (Smejtek 2007 – 2011, 74–77). Dělení zahloubených objektů P. Vařekou, který ho aplikoval na nálezovou situaci na lokalitě v Praze-Hostivaři, v podstatě zahrnuje kombinaci výše zmíněných možných přístupů (Vařeka 2003).

Stěny zásobních jam, sloužících především k uskladnění obilí, mohly být zpevněné organickým materiálem (např. slámou), v některých případech se za stejným účelem

přístupovalo i k jejich vypalování. Přestože se předpokládá opakované použití těchto objektů, k otevírání zřejmě nedocházelo velmi často. Podle etnografických analogií mohly být objekty uzavřeny pomocí dřevěných desek, slámy a hlíny, což by také mělo zabezpečit obsah vůči nepřátelům, ať už ve zvířecí či lidské podobě (Bouzek – Koutecký 1964; 35–39). V obilnicích se mimo jiné mohou nacházet i kameny, původně snad používané pro zatížený organického „poklopu“, ve větším množství ale mohly plnit i jinou (nám neznámou) funkci (Smejtek 2007 – 2011, 76). V některých případech jsou také doloženy kůlové/sloupové jámy v blízkosti objektů, které snad indikují jejich zastřešení (Bouzek – Koutecký 1964, 35). Kůlové/sloupové jámy se občas vyskytují i přímo v objektech, opět snad mohly souviset s nějakou konstrukcí (cf. Pleinerová – Hrala 1988, 49). Zásobní jámy se nemusí nacházet vždy u předpokládaného obydlí, vícekrát byly pozorovány větší koncentrace v jiné části sídliště než v obytné. Protože se zkoumané objekty většinou jeví jako druhotně použité, totiž pro uložení odpadu, je možné, že docházelo k posunu sídliště v průběhu jeho trvání (Bouzek – Koutecký 1964, 35–39).

Podrobněji se výplní objektů v poslední době zabýval M. Kuna (Kuna – Němcová 2012). Upozorňuje na to, že výplň s původní funkcí objektů zpravidla nesouvisí, ale odráží buď druhotnou funkci, jako je třeba ukládání odpadu, či přirozené procesy po zániku obytného areálu (Kuna – Němcová 2012, 33). Nepoužívaný objekt mohl být zaplněn jednorázově (tj. planýrkou) a hlinitá výplň se v tom případě jeví jako homogenní. Planýrku může tvořit ale také hlína s větší příměsí popela, kostí a dalších menších fragmentů, kdy se uvažuje o využití materiálu z odpadového areálu. Další možností je kromě ukládání sekundárního odpadu – „tj. nepotřebných či zničených artefaktů, ekofaktů, stavebních konstrukcí atd.“ (Kuna – Němcová 2012, 33) – také přirozená destrukce a zaplňování opuštěného objektu. Ke všem těmto jevům docházelo různou rychlostí, nebo se mohly i kombinovat. Nemůžeme ani předpokládat, že by všechny objekty na jedné lokalitě byly zaplněny stejným způsobem (Kuna – Němcová 2012, 33–34).

4.2.2 Zahloubené sídlištní objekty ve Vinoři

Z celkového počtu 217 zahloubených objektů bylo na základě tvaru půdorysu a profilu rozpoznáno 20¹³ zásobních objektů (více v následující kapitole). Tento typ objektů je vyčleněn především na základě velikosti a tvaru. Jejich hloubka se pohybuje v rozmezí 10 – 100 cm, což je ovšem ovlivněno skrývkou plochy, a proto není možné vyvozovat žádné závěry ohledně původní hloubky, resp. původního povrchu terénu knovízského sídliště. Ve většině případů tak bylo prozkoumáno pouze dno, resp. spodní část jámy.

---

¹³ Při revizi ostatních sídlištních jam (Řídký 2012, 5) jsem narazila na další dva objekty, u kterých by se snad také mohlo jednat o zásobní jámy, dochované pouze spodní partií.

Všechny půdorysy měly více či méně pravidelný kruhový tvar. Jejich průměr, který samozřejmě neukazuje původní průměr ústí objektu, ale šířku půdorysu dochovaného v podloží, se pohybuje od 80 do 180 cm, tj. spadají do kategorie středně velkých objektů podle L. Smejtky (2007 - 2011, 75). Zásyp tvořila ve všech případech, až na objekt č. 190, černohnědá hlína. Ve výplni objektů byla objevena především keramika, mazanice a ve všech kromě objektu č. 164 také kameny. Jaká byla jejich funkce, nebo zda se tam dostaly pouze s odpadem, není jasné. V Březně u Loun tvořily jámy s větším či menším množstvím kamenných nálezů 41% z celého množství. Kameny se nacházely v různých polohách uvnitř či na povrchu objektů (Pleinerová – Hrala 1988, 45). V některých objektech se zaznamenaly zvířecí kosti, schránky měkkýšů a uhlíky. Lidské kosti, pozůstatky poměrně známých „pohřbů“ na knovízských sídlištích (viz kap. 3.3), nebyly ve VINOŘI doloženy. V zásobní jámě č. 193 byly na dně rozpoznány dvě sloupové jámy, u kterých se podle pravidelného umístění dá předpokládat, že s objektem souvisí. V Březně byly také pozorovány kúlové/sloupové jámy, jednalo se buď o větší počet umístěný u stěn zásobní jámy, nebo i o jednotlivé kúlové jámy přímo uprostřed objektu (Pleinerová – Hrala 1988, 49).

U většiny prozkoumaných zásobních jam se dá soudit, že odpad do nich byl uložen až druhotně. Snad jen v případě, kdy obsahují v podstatě (kromě minimálního množství menších keramických fragmentů) jen jednu keramickou zásobnici (obj. 48, 186), by se dalo uvažovat i o tom, že zde mohla být již při původním fungování objektu (cf. Smejtek 2007 – 2011, 76).

Koncentrace zásobních jam se nachází v prostoru od západního až po severní okraj, z dvaceti se pak pouze tři nacházejí blíže ke středu zkoumané plochy. Celkově je ale možné pozorovat větší hustotu objektů v jižní polovině plochy. V tomto případě se však jedná především o jámy menšího půdorysu, o kterých se uvažuje spíše jako o součásti konstrukce nadzemních staveb v rámci obytného areálu. Toto pozorování by nicméně odpovídalo situacím na jiných knovízských sídlištích, kde se předpokládá oddělení areálu obilnic a dalších zásobních objektů od prostoru obytného, ve VINOŘI však posouzení brání neprozkoumaná plocha právě v místě, kde by se ukázalo, jestli jsou oba prostory skutečně oddělené (cf. Bouzek – Koutecký 1964, 35–39; Pleinerová – Hrala 1988, 154–155).

Kromě zásobních jam a kúlových/sloupových jam, bylo možné na sídlišti pozorovat i další zahloubené objekty, jejichž primární funkce není příliš jasná. Tyto nepravidelné objekty se vyskytují hlavně ve východní části zkoumané plochy. Jde o objekty

č. 16, 37, 38, 39, 49, 54, 90, 105, 117¹⁴ (Řídký 2012, 5). Objekt č. 16 by teoreticky mohl být také zásobní jámou, protože má relativně pravidelný kruhový půdorys o průměru 100 cm. Z jeho obsahu se dochoval pouze jeden keramický střep, což je pravděpodobně způsobeno malou dochovanou hloubkou objektu. Jen objekt č. 38 (Tab. 30) obsahoval větší množství keramiky, nepravidelný tvar mohl vzniknout až postdepozičními procesy a deformací stěn (cf. Smejtek 2007 – 2011, 77) a původně se tak také mohlo jednat o zásobní jámu. Ostatní objekty neobsahovaly žádné movité nálezy, maximálně několik atypických keramických střepů. U objektů č. 165, 166 a 167 se zřejmě jedná o recentní výkopy. V objektu č. 165 (Tab. 38, 39) bylo sice nalezeno značné množství keramického materiálu knovízské kultury, spolu s ním však také recentního, takže zřejmě jde o druhotné zaplnění v současnosti, což dokládají i stopy po lžici bagru na stěnách (Řídký 2012, 5). Keramika má zde tedy spíše vypovídací hodnotu povrchového sběru.

Následkem poměrně hluboké skrývky v některých částech plochy a odebrání kulturní vrstvy zřejmě mohla zaniknout významná část původních objektů. Jak dokládá M. Ernée (2008) na příkladě lokality v Praze-Záběhlicích, jednotlivé objekty se zde zahlubovaly v různých úrovních kulturního souvrství, a do podloží zasahoval už jen malý zlomek z celkového počtu (Ernée 2008, 104). Vedle rozpoznání všech možných objektů, je problematické také jejich datování¹⁵. K datování se přistupuje podle keramických nálezů, ty se sem však v případě odpadního materiálu dostaly až po ukončení původní funkce objektu a není jasné, v jakém časovém horizontu k tomu došlo, i když to zřejmě nebylo dlouho po jejich primárním použití (cf. Kuna – Němcová 2012, 33–34).

4.2.3 Katalog zásobních jam

V této kapitole jsou stručně popsány zásobní jámy zařazené do této kategorie J. Řídkým (2012, 5) na základě plánů z lokality a dochovaného movitého fondu. V rámci popisu uvádím především tvar půdorysu v podloží, rozměry ústí (průměr/šířku), do jaké hloubky se objekt dochoval a charakter výplně. U hlubších objektů je klasifikován i tvar stěn a dna. Movité nálezy jsou popsány a analyzovány v následujících kapitolách, v této jsou pouze souhrnně vyjmenovány zastoupené nálezy podle materiálu. V závěru se nachází souhrnná tabulka (Tabulka 1), kde jsou u jednotlivých objektů uvedené údaje o umístění v sondách, čísla plánů z terénní dokumentace, odkazy na kresebné a fotografické tabulky (viz Přílohu 3 a 4).

---

¹⁴ Objekt č. 117 se nacházel v těsné blízkosti objektu č. 91 (viz kap. 4.2.3).

¹⁵ K chronologickému zařazení zahloubených objektů z Vinoře více v dalších kapitolách.

Objekt 45

Jedná se pravděpodobně o zásobní jámu kruhového půdorysu o průměru 90 cm, hlubokou 40 cm, s rovným dnem a svislými stěnami. Výplň tvořila vrchní černohnědá a spodní světle hnědá, jemně písčité prachová hlína. Movitý nálezový fond tvoří keramické fragmenty, mazanice, kameny a uhlíky.

Objekt 48

Z původní snad zásobní jámy se dochovala pouze spodní část mísovitého tvaru hluboká 20 cm. Půdorys je přibližně kruhový o průměru 130 cm. Výplň byla jednotná – tmavě černohnědá, jemně písčité prachová hlína s 3% příměsí podloží (tj. jílovité hlíny). V objektu byla uložena jedna větší keramická nádoba – zásobnice – a další drobnější zlomky nádob. Kromě nich výplň obsahovala mazanici, kameny a uhlíky, které se kumulovaly přímo na dně objektu.

Objekt 91

Zásobní jáma kruhového až lehce oválného půdorysu o průměru 110 cm, dochovaná do hloubky 40 cm, obsahovala jen tři drobné keramické fragmenty, kromě nich kameny a uhlíky. Výplň tvořila tmavě černohnědá, jemně písčité prachová hlína s ččkami podloží a 2% příměsí již zmíněných uhlíků. Pod ní byla vrstva světle žlutého, jemného kamenitého písku. Objekt byl v těsné blízkosti menší oválné jámy č. 117 o celkové šířce 60 cm s oblým dnem. Ve výplni této snad sloupové jámy nebyly objeveny žádné movité nálezy. Sloupová jáma, umístěná v blízkosti stěny zásobního objektu, snad mohla být součástí např. ochranné konstrukce, ačkoliv jejich současnost se nedá prokázat.

Objekt 92

Z tohoto původně zřejmě zásobního objektu kruhového půdorysu se dochoval pouze zbytek o hloubce 10 cm s rovným dnem o průměru 100 cm. Ve výplni, kterou tvořila černohnědá, jemně písčité prachová hlína, se vyskytovala keramika, mazanice i kameny.

Objekt 94

Z kruhové zřejmě zásobní jámy se dochoval pouze zbytek o hloubce 10 cm s mísovitým dnem o průměru 120 cm. Ve výplni, kterou tvořila černohnědá, jemně písčité prachové hlína, se nacházely zlomky keramiky, mazanice, kameny a zvířecí kosti.

Objekt 152

Zásobní jáma pravidelného kruhového půdorysu o průměru 110 cm se dochovala do hloubky 60 cm. Výplň se skládala z černohnědé, jemně písčité prachové hlíny nad vrstvou černohnědé, písčité prachové hlíny. Jáma obsahovala zlomky keramických nádob, mazanici a kameny.

Objekt 164

Ze zásobní jámy lehce nepravidelného kruhového půdorysu o průměru 120 cm se dochoval pouze zbytek o hloubce 10 cm s rovným dnem. Výplň v podobě tmavě černohnědé, jemně písčité prachové hlíny obsahovala 5 % příměs mazanice. Kromě ní se v objektu vyskytovaly keramické fragmenty.

Objekt 183

Spodní část zásobní jámy nepravidelného půdorysu o šířce 120 cm a hloubce 20 cm byla vyplněna černohnědou, prachovou hlínou s příměsí hrubozrnného písku a mazanicí. Dále obsahovala keramiku, zvířecí kosti a kameny.

Objekt 184

Kruhová zásobní jáma o průměru 100 cm se zachovala do hloubky 20 cm. Výplň tvořila černohnědá, prachová hlína s lehkou příměsí hrubozrnného písku. Movité nálezy jsou zastoupeny keramikou, mazanicí a kameny.

Objekt 185

Zásobní jáma s pravidelným kruhovým půdorysem měla průměr 110 cm. Zaoblená spodní část se dochovala do hloubky 30 cm. Černohnědá, prachová hlína s lehkou příměsí hrubozrnného písku obsahovala mazanici, jen několik zlomků keramiky a kameny. Z této jámy byly odebrány vzorky na mikromorfologickou analýzu.

Objekt 186

Zásobní jáma kruhového půdorysu o průměru 130 cm dosahovala hloubky 30 cm. Výplň tvořila tmavě černohnědá, hrubo písčité prachová hlína s 2% příměsí mazanice. V průběhu preparace objektu bylo postupně zaměřováno uložení částí keramické zásobnice. Kromě ní se zde nacházely další keramické fragmenty, zlomky bronzového předmětu, mazanice a kameny. Odebrán byl i vzorek na mikromorfologickou analýzu.

Objekt 190

Z původně snad zásobní jámy kruhového půdorysu o průměru 130 cm se dochovalo jen rovné dno v hloubce 5 - 10 cm. Výplň v podobě černošedé prachové hlíny obsahovala movité nálezy – zlomky keramiky, mazanici, zvířecí kosti a kameny.

Objekt 191

V rámci velké zásobní jámy kruhového půdorysu o průměru 160 cm (dno dosahovalo průměru až 180 cm) bylo možné pozorovat několik vrstev. Vrchní vrstva, kterou tvořila světle černohnědá, prachová hlína s příměsí světle hnědé, jílovité prachové hlíny a ččkami žlutého hrubozrnného písku s nepatrnou příměsí mazanice, obsahovala okolo deseti větších kamenů. Některé z nich se podařilo určit jako nástroje. Spodní vrstvu tvořila černohnědá, prachová hlína bez viditelné příměsi. Z té byl odebrán vzorek na

mikromorfologickou analýzu. Jáma obsahovala značné množství odpadního materiálu v podobě keramických fragmentů, mazanice, strusky (?), kamenných nálezů, zvířecích kostí, schránek měkkýšů a uhlíků. Jako u jedné z mála doložených jam zde bylo možné zdokumentovat více než dno, ze spodní části se dochovalo 40 cm. Podle J. Bouzka a D. Kouteckého (1964) by se jednalo podle kuželovitého tvaru stěn o zásobní jámu typu A.

Objekt 192

U této zásobní jámy došlo dříve k narušení průkopem elektrického vedení a nebyla tak prozkoumána v celé své velikosti. Kruhový půdorys měl průměr 170 cm, dno bylo zahloubeno až 60 cm do podloží. Bylo rozlišeno několik vrstev. Svrchní vrstva byla černohnědá, velmi jemně písčítá, lehce jílovitá hlína s 5 % příměsí mazanice a stejným podílem uhlíků. Spodní vrstva obsahovala stejné množství mazanice a uhlíků, ale hlína byla spíše prachová s tmavě černošedým zbarvením. Stěny byly zřejmě původně kónické, na jedné ze stran profilu je možné pozorovat jejich postupné zborcení. Z tohoto objektu pochází nejvíce keramického materiálu. Kromě něj se zde vyskytovala mazanice, zvířecí kosti, kameny a uhlíky. Zajímavým nálezem je i bronzový kroužek. Z výplně byl také odebrán vzorek na mikromorfologickou analýzu.

Objekt 193

Poměrně velká zásobní jáma kruhového půdorysu o průměru 180 cm a hloubce asi 60 cm je zajímavá tím, že na jejím dně bylo možné rozlišit dvě sloupové jámy (obj. 202 a 203). Ty zřejmě podle jejich polohy u stěny s objektem musely souviset, snad byly součástí nějaké vnější konstrukce, která mohla jámu zastřešovat. Stěny zásobní jámy byly kónické. Výplň tvořila černohnědá, jemně písčítá prachová hlína. Z objektu pochází poměrně velký soubor keramických a kamenných nálezů, včetně spodního a horního dílu mlýnku. Kromě nich zde byla objevena také mazanice, část bronzového kroužku, zvířecí kosti, schránky měkkýšů a uhlíky. Podle J. Bouzka a D. Kouteckého (1964) by se jednalo o zásobní jámu typu A.

Objekt 194

Ze zásobní jámy se dochovala spodní část o hloubce 40 cm. Půdorys má kruhový, lehce nepravidelný tvar s průměrem 140 cm. Stěny jámy byly svislého tvaru. Přímo na dně se podařilo zdokumentovat větší část spodku keramické zásobnice. Kromě ní odtud pochází i další části nádob, ale také mazanice, zvířecí kosti a kameny. Výplň tvořila hlavně černohnědá, jemně písčítá prachová hlína a pod ní černohnědá, prachová hlína s 15% příměsí tmavě žlutého hrubozrnného písku.

Objekt 196

Zásobní jáma č. 196 je se svou hloubkou skoro 100 cm nejhlubší dochovanou zásobní jámou na zkoumané ploše. Tvar stěn je kónický a dno mísovité. Kruhový půdorys o průměru 110 cm se v nejširší části jámy rozšiřuje na 160 cm. Výplň se skládala ze tří vrstev – první vrstva shora je tmavě hnědý, hrubý prachový písek. Druhá vrstva tmavě černohnědé, velmi jemně písčité prachové hlíny byla z 20 % promíšena mazanicí o velikosti 1 – 2 cm a z 15 % uhlíky (0,5 – 1 cm). Ve třetí vrstvě se zvýšilo oproti vrchním vrstvám množství mazanice (50%; 5 – 10 cm) i uhlíků (20%; 1 – 2 cm). Z druhé vrstvy kontrolního bloku byl odebrán vzorek na mikromorfologickou analýzu. Z objektu pochází také značné množství fragmentů keramických nádob, zlomek závaží, zvířecí kosti, struska (?) a kameny, včetně nástrojů z nich vyrobených.

Objekt 200

Zásobní jáma kruhového půdorysu o průměru 110 cm se svislými až mísovitými stěnami a rovným dnem se zachovala do hloubky 60 cm v podloží. Svrchní vrstva tmavě černohnědé, velmi jemně písčité jílovité hlíny obsahovala 10 % příměs mazanice (2 – 3 cm) a 5 % uhlíků. Druhá vrstva tmavě hnědé barvy byla tvořena převážně z mazanice o velikosti 5 – 15 cm a menším podílem uhlíků. Spodní vrstva pak obsahovala 15 % mazanice (3 – 5 cm) a naopak větší množství uhlíků (10 %). V horní části výplně se dochovala sada závaží, které sem byla druhotně uložena, kromě nich zde byla objevena keramická zásobnice, spodní část jiné velké nádoby a fragmenty dalších nádob. Mimo to se v jámě nacházely i kameny. Ze spodní vrstvy byl odebrán vzorek na mikromorfologickou analýzu.

Objekt 201

Z pravděpodobně zásobní jámy pravidelného kruhového půdorysu o průměru 100 cm se dochovalo pouze mísovité dno v hloubce 20 cm. Výplň tvořila černohnědá, jemně písčité prachová hlína s lehkou příměsí mazanice. Z objektu pochází zlomky keramiky, mazanice a kameny.

Objekt 222

Z objektu kruhového až oválného půdorysu o šířce 80 cm se dochovalo pouze dno do hloubky 10 cm. Označení zásobní jáma je tak založeno v podstatě jen na její velikosti. Výplň byla tmavě černohnědá, šterko-písčité hlína s 10 % příměsí podloží¹⁶. Z objektu pochází nevelké množství keramických střepů a zvířecí kosti.

---

¹⁶ Charakter podloží v tomto místě není z terénní dokumentace jasně patrný.

Tabulka 1: Celkový přehled zásobních jam ve Vnoři-V Žabokřiku.

Objekt	Sonda	Plán	Tab.	Obr.
45	2	24	31	1, 2
48	1	18	32	3, 4
91	2	22, 23	13	5
92	2	19	34	6
94	2	19	35	7
152	5	46	36	8
164	1	49	37	9, 10
183	8	62	40	11
184	8	62	41	12, 15
185	8	62	42	13, 15
186	8	59 - 61	43	13 - 15
190	8	63	44	16
191	8	72	45, 46	17, 18
192	8	64, 65	47 - 50	19
193	8	73	51 - 53	20
194	8	69	54	21, 22
196	8	66	55, 56	23, 24
200	8	67, 68, 71, 74	57 - 71	25 - 28
201	8	70	72	29
222	9	81	73	30

4.3 Nadzemní stavby

Zachytit celkový půdorys nadzemní stavby, nebo spíše sloupové jámy s pravidelným (a pro nás logickým) uspořádáním se při výzkumech nepodaří příliš často. Kůlové a sloupové¹⁷ jámy, jejichž celkový počet byl 184, tvořily většinu odkrytých objektů na zkoumané ploše. Především se jednalo o nepravidelné shluky, v kterých není patrné pravidelné rozložení. V jednom případě ale shluk vytvářel zřetelný půdorys. Tato kapitola proto pojednává právě o nově doložené stavbě z Vnoře, o možnostech srovnání s jinými soudobými nálezy, ale také o dalších možných objektech nadzemní konstrukce na zkoumaném sídlišti.

---

¹⁷ V současnosti se od tradičního označení kůlové jámy ustupuje, ve většině případů se dá hovořit o sloupové jámě, která byla vyhloubena, a následně do ní byl umístěn svislý dřevěný prvek. Oproti ní kůlová jáma by měla být zahrocená v důsledku zarážení kůlu, a většinou je menšího průměru (cf. *Bláhová-Sklenářová 2012, 20*). U starších výzkumů se setkáváme pouze s označením kůlová jáma či jamka. Pokud se nejedná přímo o součást půdorysu stavby, a není tak jasné, jestli skutečně nemohlo jít o kůlové jámy, ponechávám u citované literatury i toto označení, a hovořím tak o „kůlové/sloupové jámě“. U stavebních půdorysů se dá předpokládat, že jde vždy o sloupovou jámu.

Obydlím v mladší a pozdní době bronzové se věnovala ve své diplomové práci J. Sýkorová (1983), součástí této práce je i soupis nálezů, které můžeme označit jako obydlí, známých do roku 1983. Autorka se zabývala všemi kulturami daného období v rámci Čech a Moravy, z nichž sestavila soupis 37 lokalit s tím, že u některých se ale o obytné stavby jednat nemuselo. Nálezová situace se podle autorky v podstatě do roku 2002 nezměnila, v tomto roce J. Sýkorová publikovala výtah ze své diplomové práce ve Sborníku D. Kouteckému (Sýkorová 2002). Další studii, týkající se pramenů k poznání stavitelství, technologií výstavby a archeologických dokladů staveb od neolitu až po dobu bronzovou na jednotlivých lokalitách střední Evropy, ale s bližším zájmem o lužické sídliště v Turnově-Maškových zahradách, vypracovala Z. Bláhová-Sklenářová (2012).

Stavby mladší a pozdní doby bronzové lze rozdělit podle jejich konstrukce na nadzemní stavby a polozemnice se zahloubenou podlahou (Jiráň [ed.] 2008, 169 – 173). Můj zájem se vzhledem k povaze nálezu z VINOŘE soustředí na stavby nadzemní.

V jižní části zkoumané plochy se ve VINOŘI podařilo zachytit pravidelný půdorys stavby orientované ve směru SV-JZ o rozměrech 19 x 6 m (Plán 4). Tvořily ji dvě rovnoběžné řady 9 a 10 sloupových jam o průměru až 50 cm. Kratší strany pravděpodobně nebyly zachyceny, a mohly být původně tvořeny i jinou než sloupovou konstrukcí. V blízkosti předpokládaných kratších stěn v podélné ose domu ležela na každé straně jedna větší sloupová jáma o průměru až 80 cm (obj. 99 a 147 – Tab. 14, 20). Tyto jámy mohly patrně souviset s nosnou konstrukcí střechy. Podle jejich umístění v domě by se dalo uvažovat o valbové střeše (cf. Bláhová-Sklenářová 2012, Obr. 53). Ve výplni objektu č. 99 se nacházelo šest keramických zlomků, obecně zařazených do pravěku, a 38 ks mazanice (0,2 kg) bez jakýchkoliv otisků. Také z dalších objektů (č. 59, 112 a 135) pochází několik kusů zlomků pravěké keramiky. Jen jeden střep z objektu č. 59 (Tab. 33) se snad dá považovat za knovízský. Na východní straně domu je situace poněkud méně přehledná a není jasné, jestli další sloupové jámy patřily ke stavbě (a prodloužily by ji tak skoro o 3 m), ale více pravděpodobné se zdá, že jde o superpozici s dalším sloupovým objektem. V rámci domu je možné pozorovat vnitřní členění – minimálně na dva nebo na tři oddělené prostory. Uvnitř půdorysu se nacházel i menší žlab (obj. 143 – Tab. 20) o velikosti 200 x 30 cm, v jeho blízkosti pak byla rozpoznána jedna spíše kúlová (než sloupová) jáma (obj. 144 – Tab. 20). Tento žlab by mohl být součástí buď vnitřního uspořádání či přímo zařízení domu, pokud by byl se stavbou současný. V blízkosti domu se nevyskytovaly žádné zásobní objekty. Protože se však jedná o okrajovou část zkoumané plochy, je možné, že by se mohly nacházet jižněji od domu.

Další kůlové a sloupové jámy byly zjištěny v různých koncentracích severně od prokázaného domu, ale také v jihozápadní a západní části zkoumané plochy. Mohla bych se pokusit o teoretické propojování jam, které mohly tvořit jednu konstrukci, ale jednalo by se v podstatě o neprokazatelnou a snadno napadnutelnou rekonstrukci. Proto zůstanu u konstatování, že na zkoumané ploše se nepochybně vyskytovaly další nadzemní obytné stavby, jejichž půdorys však nelze jednoznačně vyznačit. Zda byly současné se zmiňovanou stavbou, nebo jestli jí časově předcházely či následovaly, není jasné. V severní a severozápadní části zkoumané plochy, kde se vyskytovaly především zásobní jámy, nebyly výraznější koncentrace kůlových či sloupových jam zachyceny. Výjimkou jsou dvě řady kůlových a sloupových jam v blízkosti zásobní jámy č. 186 a č. 183 (*Plán 2*). Není však jasné, jestli tato nadzemní konstrukce pokračovala přímo nad zásobní jámu, v tom případě by ji mohla zastřešovat, ale stejně tak se nedá s jistotou určit, že byly oba objekty současné.

Obecně se z mladší a pozdní doby bronzové nedochovalo velké množství obytných staveb, resp. jejich zřetelných půdorysů (kůlových či sloupových jam je dost), což je v kontrastu s množstvím prozkoumaných lokalit. Tuto situaci J. Sýkorová vysvětluje jednak různou intenzitou výzkumů v různých regionech, ale také jejich rozsahem a používanou metodou. Poznání ovlivňuje také míra zachovalosti archeologického objektu po narušení původního povrchu. I důsledkem toho může být komplikované interpretovat náleзовou situaci (*Sýkorová 2002, 257*), což souvisí i se subjektivitou hodnocení a mírou zkušeností autora výzkumu. Jedním z výstupů práce J. Sýkorové bylo zjištění, že povrchové stavby mladší a pozdní doby bronzové byly většinou jednoduché objekty menších rozměrů (tj. do 20 m²) s obdélníkovým či čtvercovým půdorysem. Většinou nebyly vnitřně členěny (*Sýkorová 2002, 258*). Některé následující příklady konkrétních lokalit tento názor poměrně upravují.

V Praze-Čakovicích byly rozpoznány dvě nadzemní stavby, přičemž první, dochovaná patrně v celé své původní rozloze, dosahovala velikosti 16 x 6 m a byla orientovaná ve směru SV-JZ. U druhé stavby, orientované ve směru Z-V a o rozměrech 11 x 6 m, se patrně v celé délce dochovala pouze severní stěna (*Pleiner 1978, 566, Obr. 173, 174*). Nejnovější informace přinesl výzkum v Kněževsi, kde situaci poněkud komplikuje celkově velké množství prozkoumaných objektů a poměrně dlouhé časové trvání sídliště. U menších jam není možné jejich přesnější chronologické zařazení. Nicméně bylo vyčleněno několik okrsků označených písmeny A – F, kde se nacházely koncentrace kůlových/sloupových jam, připouštějící jejich další interpretaci (*Smejtek 2007 – 2011, 82*). Nejvýraznější dlouhá sloupová stavba o rozměrech 18 x 6-6,5 m byla situována ve směru

Z-V. Naznačeno je vnitřní členění. Na jedné z kratších stran L. Smejtek (2007 – 2011, 84, Obr. 59) předpokládá obloukový závěr, analogie pak hledá v době bronzové v severní Evropě a nejnověji také ve střední době bronzové ve Velkých Přílepech. Stavba z této lokality kromě obloukového zakončení byla i vnitřně členěna (Smejtek 2007 – 2011, 86, Obr. 63). Další domy se sice dají celkem logicky předpokládat, ale jejich celkovou podobu v podstatě nebylo možné rekonstruovat. Kromě nadzemních staveb mohou být kůlové/sloupové jámy pozůstatkem po ohrazení prostoru, což mohlo mít různé důvody (Smejtek 2007 – 2011, 108).

Několik nálezů nadzemních staveb bylo objeveno v severozápadních Čechách. V Březně u Loun byl odkryt jen jeden zcela dochovaný půdorys sloupové stavby (dům 57) a části pěti dalších. V některých kůlových/sloupových jámách byly nalezeny zlomky knovízské keramiky. Dům 57 měl obdélníkový půdorys o rozměrech 15 x 5,5 m a byl orientován ve směru SZ–JV. Prostor stavby byl členěn do tří částí, v té největší se podařilo zachytit ohniště. Poněkud problematičtější je datace tohoto domu, už kvůli jeho umístění a malému počtu knovízských objektů v jeho blízkosti. I. Pleinerová proto uvažuje i o možnosti jej datovat do období stěhování národů, přiklání se však nakonec spíše ke knovízské kultuře (Pleinerová – Hrala 1988, 149-150). Zřejmě nejzajímavější je kompletně prozkoumaná „usedlost“¹⁸ v Lipticích. Podle interpretace J. Beneše (1995) se zde kromě centrálního obytného domu nacházely i další nadzemní stavby, jejichž uspořádání vytvořilo menší prázdný prostor, označovaný autorem jako dvůr. Dům „C“ tvořily tři řady sloupů, u vnitřní řady autor předpokládá funkci v podobě střešní konstrukce. Půdorys o rozměrech 9 x 5 m byl orientován ve směru SZ-JV. Paralelně s tímto domem se nacházely (snad) tři další nadzemní stavby, interpretované J. Benešem jako hospodářské objekty (stavba „A“, „B“ a „D“). V jejich okolí se pak vyskytovaly zásobní jámy. Chronologické zařazení do mladší fáze knovízské kultury je podloženo keramickým materiálem (Beneš 1995, 72, Obr. 5). Další jednoduché stavby (nebo spíše jejich relikty) z mladší doby bronzové pozoroval na sídlišti v Novém Sedle Z. Smrž (1998, 430-431). Výzkum v Prosmykách u Lovosic poskytl mimo jiné objekt A skládající se z dvou rovnoběžných řad každé po čtyřech sloupech. Tvořily pravidelný útvar o velikosti 4 x 2 m, což může být jen částí původní stavby. Přesnější interpretace v podstatě není možná. Poněkud problematičtější je opět datace objektu, ale umístění v části sídliště, kde se vyskytovala knovízská kultura, naznačuje jeho zařazení do tohoto období (Hrala 1978, 60-61, Plán 1).

---

¹⁸ Zda se skutečně jedná o usedlost, není možné prokázat s naprostou jistotou (Bláhová-Sklenářová 2012, 117). Vzhledem k ploše výzkumu (která v podstatě kopíruje tuto „usedlost“), se nedá přesně určit, jak vypadalo okolí prozkoumané situace.

Naopak v jižních Čechách nejsou jednoznačně prokázány úplným půdorysem žádné stavby nadzemní sloupové konstrukce. Jen několik případů na lokalitě Písek II je možné považovat za části domů. Existuje také několik nejasných nálezů starší datace (*Chvojka 2009, 130*).

Kvůli malému počtu celých půdorysů domů knovízské kultury je potřeba hledat srovnatelné doklady také v okolních oblastech s odlišnou kulturní příslušností. Příkladem může být polykulturní sídliště v Turnově-Maškových zahradách, kde se podařilo odkrýt pozůstatky nadzemních staveb připisované mimo jiné také střední až pozdní době bronzové (např. *Sklenářová 2004; Bláhová-Sklenářová 2012*), nebo nálezy staveb z Moravy příslušející lužické či velatické kultuře. Konkrétně je potřeba uvést známé velatické sídliště v Lovčičkách, které poskytlo více domů čtvercového či obdélného půdorysu (*Říhovský 1966; 1982*). J. Říhovský (*1982, 13*) je rozřídil na čtyři základní skupiny podle uspořádání sloupových jam, případně základových žlabů. Svou povahou se poněkud vymyká dlouhá stavba E, která podle názoru J. Říhovského nemusela být obytná, ale mohla sloužit k shromažďování. U některých domů (J, R a E) se dá vyčlenit také vnitřní prostor na několik místností s tím, že menší kulové/sloupové jámy mohly souviset i s vnitřním vybavením domů (*Říhovský 1982, 26-28*). Také v Přáslavicích-Dílech pod dědinou byly objeveny tři půdorysy pravděpodobně obytných staveb, dvě z nich tvořila sloupová konstrukce, poslední pak byla zřetelná díky základovému žlabu. Jejich datace spadá do období od střední po mladší dobu bronzovou (*Šabatová – Vitula 2002*).

Situace ve Vnoři je významná nejen tím, že se zde velmi dobře dochoval půdorys nadzemní stavby tvořený sloupovými jámami, ale také lze stavbu téměř bez pochyb datovat do knovízské kultury. Nepotvrdilo se zde osídlení jiné kultury, nálezy obecně datované jako pravěké či z doby bronzové mohou patřit i knovízské kultuře. Pokud bychom porovnali vnořský dům s dalšími knovízskými nálezy, je s rozlohou půdorysu 19 x 6 m srovnatelný s relativně dlouhými domy doloženými v Praze-Čakovicích, Březně i Kněževsi. Rovněž se u těchto domů předpokládá vnitřní uspořádání do několika oddělených částí.

5 Analýza hmotných pramenů

5.1 Keramika

Velká část archeologických nálezů z Vnoře připadá keramické produkci. Stejně jako na jiných pravěkých sídlištích se i zde jedná především o fragmentární materiál,

který převážně postrádá celé tvary nádob. O určení rekonstruovatelných tvarů je založené chronologické zařazení lokality v rámci knovízské kultury, potažmo doby bronzové. Jde v podstatě hlavně o odpadní materiál, který se do zásobních, blíže neurčených sídlištních jam a sloupových/kulových jam dostal až druhotně. U některých nádob, jejichž větší část se v průběhu výzkumu podařilo zaznamenat na dně objektů, by se snad dalo uvažovat o jejich záměrném uložení v těchto objektech (např. pro skladování surovin apod.), je to však jen jedna z hypotéz.

5.1.1 Metoda zpracování keramických nálezů

Keramické nálezy, stejně jako ostatní, byly po vyzvednutí uloženy v papírových sáčcích s číselným označením. Objekt byl rozdělen na sektory a v rámci těchto sektorů vybírán po mechanických vrstvách (10 až 20 cm), nálezy z vrstev byly ukládány a evidovány samostatně. Pokud to bylo možné, třídily se v průběhu výzkumu fragmenty pocházející z jedné nádoby. V některých případech, pokud byly jednotlivé střepy či větší části nádoby odebírány postupně (někdy také se zaměřením jejich polohy v rámci výplně objektu), dostaly vlastní sáček. U každého sáčku je uvedena celková hmotnost obsahu a počet fragmentů.

Jednotlivé střepy byly označeny číslem sáčku, a v rámci této práce jim bylo dodatečně přiděleno pořadové číslo – v každém sáčku postupně od čísla 1 tak, aby bylo možné vytvořit souhrnnou databázi. To se týká typických střepů. Za „typické“ střepy jsou považovány zlomky okrajů, hrdel, maximálních výdutí, den, uch apod. a zlomky zdobené. „Atypické“ střepy, tj. ostatní fragmenty, které nespádají do výše jmenované skupiny, byly pouze pracovní rozděleny podle síly stěny původně do tří kategorií: jemné (0 – 5 mm), středně silné (5 – 10 mm) a silné (10 mm a více). Rozpětí se překrývá záměrně. Protože různé části nádoby mají různou tloušťku stěny, je potřeba považovat tyto hodnoty spíše za orientační. U některých objektů došlo k dodatečnému vymezení další skupiny, zahrnující středně silné až silné střepy, které měly např. stejnou úpravu povrchu. Každá z těchto skupin pak dostala jedno pořadové číslo v rámci sáčku (viz výše), pod kterým je zahrnuto různé množství kusů i jedinců (v případě, že bylo možné více střepů připisat jedné nádobě). Pokud bylo možné rozlišit části jedné nádoby v několika sáčcích (resp. vrstvách) dostaly tyto fragmenty své zvláštní číslo. V rámci poznámek v databázi odkazují na pořadové číslo, které připadlo jinému zlomku stejné nádoby v rámci jiné vrstvy.¹⁹ U větších zásobních objektů, odkud bylo odebráno značné množství keramických zlomků, se

---

¹⁹ K tomuto systému jsem přistoupila z důvodu potřebného zachování původní podoby uložení střepů v rámci jednotlivých vrstev (resp. sáčků). Tento způsob třídění a evidence střepů byl zaveden i s vědomím, že v průběhu zpracování výsledků z databáze může dojít k některým obtížím.

v průběhu práce jevílo přínosné odlišovat v rámci jednotlivých kategorií (rozdělených podle tloušťky stěny) také střepy podle úpravy povrchu – na „lepší“ (totiž hlazené či leštěné z jedné nebo obou stran), s oběma stranami jemněji upravenými a na hrubší s drsněným povrchem.

5.1.1.1 Databáze

Pro možnosti další práce s keramickými nálezy byla vytvořena databáze²⁰ v programu Microsoft Access, kam byly zadávány následující údaje:

Pořadové (Inventární²¹) číslo: pořadové číslo střepu v rámci sáčku, které bylo střepům přiřazeno v průběhu zpracování. Celé evidenční číslo se pak skládá z čísla objektu lomeného číslem sáčku, za pomlčkou je uvedeno pořadové číslo s tím, že označení střepů obsahuje ještě název a rok výzkumu (např. VIN 11/192/305-7). Informace o čísle sáčku a čísle objektu jsou uvedeny v jiných položkách databáze.

Číslo sáčku: číslo sáčku, které mu bylo přiděleno v průběhu výzkumu.

Počet kusů: počet kusů pod stejným pořadovým číslem.

Počet jedinců: počet rozpoznávaných nádob pod stejným pořadovým číslem.

Druh objektu: druh objektu, odkud keramika pochází (zásobní jáma, sídlištní jáma, kůlová jáma apod.).

Objekt: číslo objektu, přiřazené během výzkumu.

Vrstva/kontext: vrstva v rámci výplně objektu v cm; sektor zkoumaného objektu (např. západní polovina objektu = Z/2).

Stupeň dochovalosti: identifikovatelná dochovaná část nádoby (okraj, hrdlo, výduť, dno atd.), případně označení, že není možné část rozpoznat (u atypických střepů).

Tvar okraje: odlišení okraje podle jeho tvaru na přímý, prohnutý a odsazený.

Tvar dna: podoba dna, resp. přechod stěny do dna (ostrý; oblý; nožkovitý; ostrý, dno ke středu zesíleno; ostrý, dno dovnitř vklopené ad.).

---

²⁰ Databáze vznikla upravením databáze používané v mé bakalářské práci (Kleinová 2010). Původně však vycházela – s autorčiným svolením – z práce P. Kalábkové (Procházková 1999), tam však sloužila pro zpracování eneolitických nálezů, a bylo proto nutné ji upravit. Některé kategorie byly odebrány, jiné naopak přidány s tím, že během práce jsem od vyplňování některých ustoupila, protože se pro tuto práci zdály málo přínosné.

²¹ Toto označení ponechávám s vědomím, že se ve skutečnosti jedná o pořadové číslo nikoli inventární, ale v databázi tato položka nebyla upravena.

Druh nádoby (Keramická třída²²): rozlišení druhů nádob u rekonstruovatelných tvarů či jejich fragmentů na hrnce, zásobnice, amfory, mísy, koflíky ad.

Tloušťka stěny nádoby: tloušťka stěny zlomku v mm.

Druh výzdoby: rozlišení výzdoby na vhloubenou či plastickou, další typy se zde nevyskytují.

Vhloubená výzdoba: druh vhloubené výzdoby v podobě rytých linií, žlábků, záseků, důlků apod.

Plastická výzdoba: druh plastické výzdoby - výčnělky, plastická lišta hladká či dále členěná.

Úprava povrchu vně: charakteristika vnějšího povrchu (zrnitý, hrubě modelovaný, jemně modelovaný, hlazený, leštěný), v případě zdrsnění povrchu metoda, která byla použita (prstování, hřebenování, dřívkování ad.).

Úprava povrchu uvnitř: charakteristika vnitřního povrchu nádoby (zrnitý, hrubě modelovaný, jemně modelovaný, hlazený, leštěný).

Datování: předpokládaná datace, zařazení do jednotlivých kultur (knovízská kultura), období (doba bronzová) či odlišení pouze pravěku/středověku/novověku. V případě atypických střepů datace není určována (X).

Poznámka: slouží především pro zaznamenání kategorie atypických střepů a uložení fragmentů jedné nádoby v různých vrstvách – v tom případě uvádím jejich evidenční číslo.

---

²² V původní databázi označeno jako „keramická třída“.

Microsoft Access - [Keramický kód]

Soubor Úpravy Zobrazit Vložit Formát Záznamy Nástroje Okno Nápověda Adobe PDF

Inventární číslo Počet kusů Druh objektu 13
 Číslo sáčku 219 Počet jedinců 1 Objekt 192
 Vrstva/Kontext 20 - 40 cm

Stupeň dochovalosti 1 Druh výzdoby

Tvar okraje 5 Vhloubená výzdoba

Tvar dna Plastická výzdoba Datování KrK

Keramická třída 110 Malovaná výzdoba

Průměr okraje mm Rýsovaná výzdoba

Průměr výdutě Druh keramické hmoty

Průměr dna Příměs keramické hmoty 8

Celková výška Úprava povrchu vně 4

Celková šířka Úprava povrchu uvnitř 4

Tloušťka stěny nádoby 9.7 Poznámka

Obrázek

vnější údaje

Záznam: 1 z 18
 Formulářové zobrazení

Obrázek 2: Ukázka databáze použité pro zpracování keramického materiálu.

Lze tedy shrnout, že do databáze, jejíž celkový výtisk se nachází v Příloze 6, byly zadávány údaje, týkající se původního uložení keramických nálezů v terénu (číslo objektu, o jaký objekt se jedná a vrstva, ze které nález pochází), charakteristika jednotlivých nálezů, včetně stanovení určení druhu nádoby (pokud je to možné) a jejich datace. Samozřejmě by bylo možné zkoumat keramiku z více hledisek. Již na začátku jsem došla k rozhodnutí, že nebudu zaznamenávat barvu povrchu, protože se hlavně u větších nádob s nepravidelným výpalem na různých částech těla výrazně liší. V mých silách nebylo ani měření velikosti jednotlivých střepů, které by sice mohlo být pro určitý typ výzkumu užitečné (například pro postdepoziciční analýzy apod.), ale z důvodu časové náročnosti a nejistého výsledku (resp. vypovídací hodnoty) jsem od zaznamenávání těchto dat upustila. Celkové rozměry u rekonstruovatelných nádob jsou viditelné v rámci kresebných tabulek (Příloha 4). V průběhu zpracování databáze jsem se také rozhodla, že nebudu sledovat keramickou hmotu a její příměsi. Téma používaného materiálu a vůbec technologie výroby by si jistě zasloužilo více pozornosti, ale moje zkušenosti a znalosti nejsou na takové úrovni, aby byly výsledky přesné a z odborného hlediska správné. To ovšem nevylučuje podobné analýzy v budoucnosti, ze kterých by jistě mohly vzejít zajímavé závěry s upřesněním místa původu či způsobu výroby daných artefaktů.

5.1.1.2 Dokumentace

Kromě elektronické databáze jsem většinu zdobených střepů zdokumentovala kresebně (Příloha 4). Pokud to bylo možné, byla na základě fragmentů zrekonstruována celá nádoba či její část pro lepší představu, jak původně vypadala. V takových případech jsem již nekreslila konkrétní střep. Z nezdobených typických střepů byly zdokumentovány jen profily okrajů – bez předního pohledu – jen výjimečně jsem věnovala pozornost i jiným částem nádoby (např. maximální výduť, dno), a to z důvodu nejisté orientace či sklonu u ostatních částí. Kresby byly dále uspořádány do tabulek spolu s půdorysy a řezy objektů, odkud vyobrazené keramické nálezy pochází.

Ve vybraných případech se zdálo přínosné pořídít také fotografickou dokumentaci (Příloha 5). Ta lépe ukazuje vzhled nádob, ať už se jedná o barvu či strukturu/úpravu povrchu.

Následující tabulka (Tabulka 2) obsahuje souhrnný přehled objektů, ze kterých pochází keramika, počet kusů střepů uložených v sáčku a jejich hmotnost, případně číslo kresebné tabulky a fotografie v Příloze 4 a 5.

Tabulka 2: Souhrnný přehled zahloubených objektů s výskytem keramiky.

Objekt	Sáček	Sonda	Vrstva	Sektor	Počet (ks)	Hmotnost (g)	Tab.	Foto
1	1	1	0-10 cm	V	1	10	-	-
7	4	1	0-10 cm	V	1	8	-	-
16	6	1	0-8 cm	S	1	13	-	-
38	8	1	0-20 cm	Z	9	415	30	-
38	31	1	0-20 cm	V	31	204	30	-
38	58	1	0-20 cm	V	10	520	-	-
39	7	1	0-20 cm	V	1	22	-	-
45	14	2	0-20 cm	SV	40	811	31	-
45	34	2	0-20 cm	JZ	86	1681	31	-
45	40	2	20-30 cm	JZ	1	16	-	-
46	27	2	0-10 cm	SV	3	10	-	-
48	5	1	0-20 cm	S	15	146	32	1
48	9	1	0-20 cm	J	22	279	32	1
48	12	1	dno	-	211	4697	32	1
59	43	3	0-10 cm	JZ	1	17	-	-
59	48	3	0-10 cm	SV	2	21	33	-
79	13	2	povrch	-	1	20	-	-
85	22	2	0-10 cm	JZ	1	30	-	-
91	23	2	0-20 cm	SV	3	27	-	-
92	18	2	0-5 cm	SV	2	16	34	-
92	29	2	0-5 cm	JZ	5	16	34	-
92	63	2	dno	celý obj.	19	280	34	-
94	20	2	0-10 cm	V	39	712	35	-
94	37	2	0-10 cm	Z	73	1074	35	-
95	41	2	0-10 cm	V	1	8	-	-

Objekt	Sáček	Sonda	Vrstva	Sektor	Počet (ks)	Hmotnost (g)	Tab.	Foto
99	42	3	0-10 cm	Z	4	76	-	-
99	66	3	0-20 cm	V	3	146	-	-
112	45	3	0-10 cm	Z	7	23	-	-
135	50	3	0-10 cm	V	1	16	-	-
150	47	4	0-6 cm	V	2	7	-	-
152	56	5	0-20 cm	V	6	103	36	-
152	57	5	20-40 cm	V	21	651	36	-
152	70	8	0-20 cm	Z	6	75	36	-
152	73	5	20-40 cm	Z	8	242	36	-
164	59	1	0-10 cm	SV	29	238	37	-
164	61	1	povrch	-	63	295	37	-
164	68	1	0-10 cm	JZ	12	128	37	-
165	51	2	povrch	-	5	186	38, 39	-
165	53	2	0-40 cm	-	83	2749	38, 39	-
165	76	2	0-20 cm	V	15	395	38	-
165	84	2	0-20 cm	Z	19	714	38, 39	-
165	87	2	20-40 cm	Z	16	449	-	-
165	92	2	40-50 cm	Z	23	799	38	-
175	109	7	0-10 cm	Z	3	94	-	-
178	95	8	0-10 cm	Z	2	14	-	-
178	111	8	0-20 cm	V	1	17	-	-
181	94	8	0-10 cm	Z	2	20	-	-
183	99	8	0-20 cm	Z	41	525	40	-
183	124	8	0-20 cm	V	5	55	40	-
184	102	8	0-15 cm	Z	24	201	41	-
184	122	8	0-20 cm	V	1	14	-	-
185	97	8	0-20 cm	SV	5	19	-	-
185	126	8	0-20 cm	JZ	11	119	42	-
186	113	8	0-20 cm	SV	41	690	43	2
186	117	8	0-20 cm	JZ	38	421	43	2
186	175	8	-	SV	51	5400	43	2
186	176	8	-	SV	27	3600	43	2
186	177	8	-	SV	11	2200	43	2
186	178	8	-	JZ	23	2200	43	2
186	179	8	-	JZ	4	511	43	2
186	180	8	-	JZ	2	246	43	2
186	181	8	-	JZ	1	54	-	-
188	112	8	0-10 cm	Z	2	19	-	-
189	96	8	0-10 cm	Z	1	14	-	-
190	105	8	0-5 cm	JZ	7	71	44	-
190	165	8	0-5 cm	SV	17	284	-	-
191	129	8	0-20 cm	Z	101	1170	45	-
191	136	8	20-40 cm	Z	14	118	46	-
191	219	8	20-40 cm	Z	171	3045	45, 46	5
191	239	8	0-20 cm	V	78	929	45, 46	-
191	272	8	20-40 cm	V	19	382	45	-
192	140	8	0-20 cm	SZ	57	1131	49	-
192	211	8	20-40 cm	SZ	239	4500	47 - 49	8
192	215	8	20-40 cm	SZ	119	2500	47 - 49	-
192	232/1	8	0-30 cm	SZ	95	2112	50	3

Objekt	Sáček	Sonda	Vrstva	Sektor	Počet (ks)	Hmotnost (g)	Tab.	Foto
192	232/2	8	0-30 cm	SZ	20	2509	50	-
192	235	8	0-20 cm	JV	15	270	-	-
192	236	8	20-40 cm	JV	108	1947	49	-
192	302	8	0-20 cm	bl. SZ/JV	16	972	49	-
192	305	8	20-40 cm	bl. SZ/JV	124	2690	48, 49	3, 8
193	155	8	0-20 cm	SZ	94	1339	51 – 53	-
193	160	8	20-40 cm	SZ	148	2952	51, 53	-
193	171	8	40-60 cm	SZ	44	1645	52	-
193	250	8	0-20 cm	JV	174	2547	51 – 53	-
193	254	8	20-40 cm	JV	168	4595	51 – 53	6, 7
193	271	8	20-40 cm	SV	24	2020	51, 52	-
194	183	8	20-30 cm	Z	9	134	54	-
194	184	8	0-20 cm	V	49	739	54	-
194	228	8	0-30 cm	mezi V/Z	39	569	54	-
194	243/1	8	shluk ker.	-	116	2834	54	-
194	243/2	8	shluk ker.	-	131	2203	54	-
196	196	8	0-20 cm	Z	15	150	55	-
196	199	8	20-40 cm	SZ	6	126	-	-
196	203	8	40-60 cm	SZ	14	207	55	4
196	206	8	60-80 cm	SZ	12	684	55	4
196	259	8	80-100 cm	SZ	51	1551	56	4
196	266	8	20-40 cm	JV	22	215	55	-
196	268	8	40-60 cm	JV	15	195	55	-
196	269	8	0-20 cm	JV	15	137	-	-
196	290	8	0-40 cm	-	23	350	55	-
196	293	8	60-80 cm	JV	23	448	56	-
196	295	8	80-100 cm	JV	96	1865	55, 56	4
196	315	8	70-100 cm	JV	3	152	-	-
199	138	8	0-20 cm	V	135	2270	-	-
200	169	8	povrch	-	20	234	57	-
200	216	8	30-40 cm	Z	37	1365	57	-
200	247	8	40-50 cm	Z	32	2329	57	-
200	300	8	50-60 cm	Z	115	4553	-	-
200	318	8	0-20 cm	V	21	392	57	-
200	321	8	40-60 cm	Z	3	2191	57	-
200	322	8	40-60 cm	Z	10	1287	57	-
200	323	8	40-60 cm	Z	54	3233	-	-
200	324	8	20-40 cm	V	36	1410	57	-
200	332/1	8	40-60 cm	V	70	2556	57	-
200	332/2	8	40-60 cm	V	30	2722	57	-
201	225	8	povrch	-	22	263	-	-
201	246	8	0-15 cm	Z	66	1221	72	-
201	275	8	0-15 cm	V	20	389	72	-
203	277	8	0-10 cm	SZ	1	48	-	-
203	278	8	0-10 cm	JV	1	30	-	-
207	337	9	0-20 cm	SZ	2	15	73	-
209	336	9	0-20 cm	JV	1	12	-	-
210	362	9	0-20 cm	S	2	18	-	-
222	363	9	0-10 cm	SV	8	75	73	-
222	365	9	0-10 cm	JZ	28	539	73	-

5.1.1.3 Problematické aspekty

Zpracování materiálu provázelo několik problematických aspektů. Protože se jedná o poměrně nový výzkum, byl materiál sice očištěný, spočítaný, zvážený, a označený podle uložení v sáčkích, ale bez další detailnější evidence s označením jednotlivých kusů/jedinců. Také neproběhla fyzická rekonstrukce nádob, ani alespoň vytřídění střepů patřících ke stejné nádobě. To všechno by práci s materiálem velmi usnadnilo a také čas věnovaný této činnosti mohl být využit jinak.

Další problémy ovšem vznikly především z důvodu mé nezkušenosti, co se týče knovízského materiálu, což bylo ještě umocněno fragmentárností nálezů, jak tomu u sídlištního materiálu bývá. Častěji jsem se proto např. při vyplňování databáze přiklápěla k nespécifickým označením jako hrncovitá nebo neidentifikovatelná nádoba, když nebylo jednoznačně možné určit původní tvar. Je potřeba také uvést potíže při rozlišení například hrnců a zásobnic, pokud se dochová pouze menší část okraje či zdrsňený/hladký atypický střep. Další problém nastává při odlišování mís a koflíků při absenci ucha. Tyto aspekty jsou pojednány v následujících kapitolách týkajících se jednotlivých druhů nádob. Přesto jsem se v průběhu zpracování materiálu snažila nejen odlišovat střepy z jedné nádoby v rámci vrstvy a celkově z příslušného objektu, ale také najít části jedné nádoby v různých objektech (což bylo náročné nejen kvůli místu na zpracování). Hlavně při porovnávání více objektů jsem se nesečkala s velkým úspěchem. Je obtížné dělat závěry, zda to bylo způsobeno právě prostorovou či časovou kapacitou při zpracování, či tím, že v některých případech se liší barva i struktura zlomků jedné nádoby natolik, že je občas takřka nemožné si příslušné střepy představit dohromady. Došlo také k situacím, kdy sice keramické zlomky byly jednoznačně vytříděny jako patřící k jedné nádobě, ale tu se přesto (zatím) nepodařilo celkově zrekonstruovat.

5.1.2 Hodnocení keramického materiálu

Celkově bylo do souhrnné databáze zaneseno 4176 keramických střepů o celkové hmotnosti 114 kg. Rozpoznáno bylo 2630 keramických jedinců, jejichž počet je ovlivněn možnostmi určit jednotlivé fragmenty jako části stejné nádoby, toto číslo proto udává zjištěný počet přítomných nádob²³. Střepy připisované jedné nádobě se nacházely nejen v jedné vrstvě (pak jsou uloženy v jednom sáčku), ale také v různých vrstvách a sektorech objektu. Jen v jednom případě se mi podařilo zjistit přítomnost částí nádoby ve dvou

---

²³ Jde v podstatě o maximální počet přítomných nádob, protože pravděpodobně se mi nepodařilo vždy identifikovat veškeré kusy, patřící k jedné nádobě.

objektech (zásobní jáma č. 194 a jáma č. 199) vzdálených od sebe necelých 50 m (viz Plán 2).

5.1.2.1 Datace

Většinu nalezených fragmentů keramiky lze zařadit o datování do knovízské kultury. K identifikaci dílčích stupňů přistoupím až při rozboru jednotlivých nálezů, které je možné datovat o něco přesněji na základě tvaru nádoby či její charakteristické výzdoby²⁴. Žádná další kultura, kromě jednoho hrobu kultury se šňůrovou keramikou mimo hlavní plochu knovízského sídliště, nebyla prokazatelně zastoupena. U některých objektů však nebylo nálezy možné blíže chronologicky zařadit, protože se buď jednalo o velmi malé fragmenty okrajů, nebo to byly pouze atypické střepy, u kterých je vždy problém s datací. Proto byly takové objekty označeny jako pravěké či pocházející z doby bronzové. To však neznamená jistotu, že nebyly využívány během trvání knovízského sídliště. V několika objektech (č. 1, 7, 150, 164, 165 a 194) byly objeveny novověké střepy. U objektů č. 1, 7, a 150 se jedná o jediný nález. Také z objektu č. 16 pochází jediný středověký či novověký střep. Objekt č. 165 byl již výše označen za recentní, a proto výskyt novověkých střepů není nijak překvapivý. Kromě zlomků, které se při třídění našly mezi pravěkými fragmenty, byly již během výzkumu vytrženy novověké nálezy. Ty do databáze nebyly zařazeny vůbec. Novověké střepy se vyskytovaly také jedním kusem v objektu č. 194, a tři byly objeveny u povrchu objektu č. 164, další materiál byl prokazatelně pravěký. Obecně do pravěku byly zařazeny objekty č. 95, 99, 112, 135, 175, 178, 188, 189, 203, 207, 209 a 210. Jsou to kúlové či sloupové jámy. Tyto keramické nálezy jsou málo výrazné, často se jedná o atypické střepy menších rozměrů, které neposkytují žádné možnosti pro bližší typové a (tím) chronologické zařazení. U nálezů z objektů č. 164, 190 a 201 se domnívám, že je lze zařadit do doby bronzové, ale bližší určení jako knovízské nemá prokazatelnou oporu.

Pro další hodnocení a rozbor keramického materiálu používám již pouze nálezy datované do knovízské kultury s tím, že u atypických střepů je chronologické zařazení nejasné (a proto v databázi označené „X“), ale v případě, kdy se bezpochyby jedná o knovízský objekt, není v podstatě důvod pro jejich odlišné datování.

5.1.2.2 Úprava povrchu a výzdoba

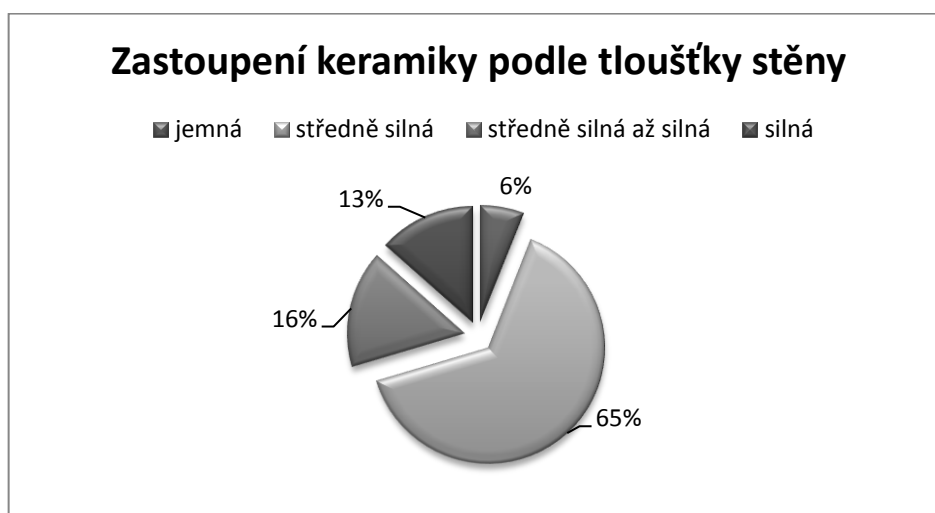
Než přistoupíme přímo k úpravě povrchu a výzdobě nádob, je potřeba pojednat také zastoupení keramických tříd podle jejich velikosti, totiž jemnějšího a hrubšího zboží. V rámci celého souboru byla zaznamenána síla stěny u všech fragmentů (viz Graf 1).

---

²⁴ Za uvedení do problematiky a konzultaci datování značné části typického keramického materiálu děkuji dr. L. Smejtkovi.

Celkem bylo v souboru zjištěno 150 keramických jedinců se stěnou silnou 3 – 5 mm. K nádobám se středně silnou stěnou (5 – 10 mm) bylo možné přiřadit 1632 jedinců. Byla vyčleněna i kategorie středně silných až silných střepů, jejichž množství dosahovalo přes 400 jedinců. Poslední kategorie silných střepů, s tloušťkou stěny 10 mm a více, obsahovala 340 jedinců. Tenkostěnné nádoby tak tvořily jen 6 % z celkového počtu zkoumaných střepů. Obecně se dá také říci, že tyto střepy se objevovaly především v menších fragmentech. Převaha zastoupení především hrubších keramických zlomků nemusí být způsobena upřednostňováním větších typů nádob, ale také tím, že po jejich rozbití vzniká více střepů i větších rozměrů (*Smejtek 2007 – 2011, 140*). Je potřeba poukázat i na další možnost, proč jsou malé střepy jemnější keramiky v nálezových souborech relativně nepoččetné, a tou je zkrátka schopnost pracovníků na výzkumu tyto zlomky nacházet a vybírat. To samozřejmě nemusí být případ výzkumu ve Vnoři, naopak se zdá, že byly odebírány i velmi malé zlomky, ale je potřeba s tímto problémem také počítat.

S tloušťkou stěny souvisí charakter úpravy povrchu. Celkově převládá jemněji upravený povrch uvnitř i vně. U jemnějších střepů se poměrně často vyskytuje hlazení či leštění povrchu, někdy tuhování, stejně jako u středně silných střepů, kde to však není tak běžné. Naopak u středně silných a častěji u silných střepů je možné pozorovat časté funkční drsnění povrchu pomocí prstů (*Tab. 32:3, 38:6-9, 43:4, 48:7, 54:7, 54:11*), méně dřívka a jen ojediněle i hřebenu (*Tab. 49:9*). Přehledné srovnání pro rozlišení jednotlivých typů drsnění povrchu vypracoval M. Ernée (*2008, 121-125*) na keramice z Prahy-Záběhlic.

Graf 1: Zastoupení keramiky z Vnoře podle tloušťky stěny.

Celkově bylo zjištěno 89 jedinců, na kterých byla zastoupena vhloubená či plastická výzdoba. Za výzdobu nepovažuji prstování a jinak zdrsněný povrch, to mělo podle mého názoru spíše praktický, než estetický důvod (cf. *Sklenář 1998, 17*).

Z vhloubené výzdoby jsou zastoupeny ryté linie, žlábků, nehtové vrypy a důlky, záseky, okrouhlé důlky, vpichy a jejich kombinace. Ryté linie (či rýhy) a žlábků se od sebe odlišují jednak šířkou (šířka žlábků je větší než 1 mm), ale také průřezem, kdy žlábků mají profil zaoblený a rýhy zahrocený. U žlábků jsem dále rozlišovala ty, které byly široké a zároveň relativně mělké (cf. *Chvojka 2009*, 60). Na nádobě se vyskytují nejen ve svislé poloze, ale mohou tvořit také půlkruhovitě útvary. Nehtové důlky mají oválný či kruhový tvar, většinou se u nich předpokládá vytlačení prstem, oproti nim mají nehtové vrypy spíše tvar půloblounku. Vpichy nejsou v mladší době bronzové příliš častou výzdobou, objevují se hlavně později, a to na keramice jemné třídy (*Chvojka 2009*, 59). Jsou doloženy i kombinace několika typů výzdoby. Jednotlivé výzdobné prvky se často vyskytují přednostně na určitých částech nádoby. Na okraji větších hrubších nádob jsou to většinou důlky, záseky a vrypy. Zvláštním typem úpravy okraje hlavně u knovízských misek je tordování (*Smejtek 2007 – 2011*, 260-266), které se občas zaměňuje s širokými šikmými žlábků (*Chvojka 2009*, 60). Na těle jemné keramiky se častěji vyskytují ryté linie a úzké žlábků.

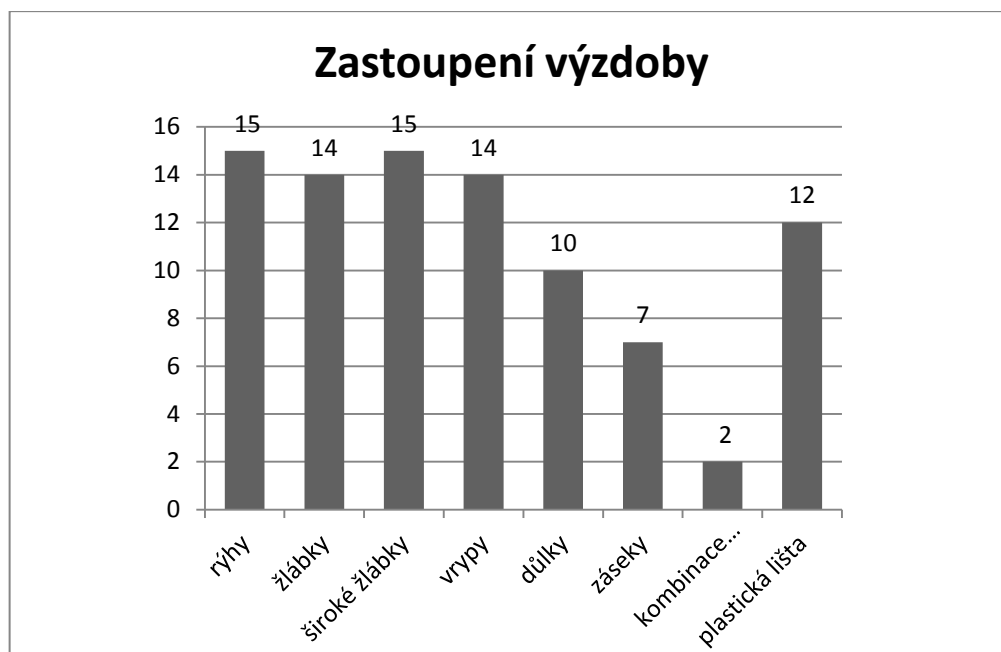
Na vinořské keramice je zastoupena stejným počtem výzdoba v podobě rytých linií (např. *Tab. 34:3; Tab. 37:2, 5; Tab. 48:11*), úzkých (např. *Tab. 37:3; Tab. 39:2; Tab. 40:6; Tab. 41:6*) a širokých žlábků (např. *Tab. 34:7; 48:4, 14; Tab. 49:25*), umístěných na hrdle, výduti a spodní části nádoby. Hrubší rytá výzdoba na mísách je charakteristická pro starší období (v Kněževsi zastoupena hlavně v horizontech Mo/Kn 1 a Kn 2-3; *Smejtek 2007 – 2011*, 130). Dále jsou to nehtové vrypy (např. *Tab. 45:23; Tab. 51:5, 13*), důlky (např. *Tab. 47:1; Tab. 50:6*) a záseky (např. *Tab. 43:1, Tab. 45:12*), které se převážně vyskytují na okraji. Tři okraje byly také tordované, v jednom případě (*Tab. 51:14*) se téměř jistě jedná o mísu (cf. *Smejtek 2007 – 2011*, Obr. 99), ve druhém jde spíše o nějakou větší, avšak blíže nerozpoznanou nádobu (*Tab. 46:2*). Jedna nádoba (snad mísa) dochovaná jen ve spodní části byla zdobena také pásem důlků na vnitřní stěně asi 2 cm nad dnem (*Tab. 56:4*). Podobný typ zdobení, provázený ještě žlábků, byl zaznamenán např. na lokalitě Radčice I (*Chvojka – Michálek 2004*, Obr. 14). Také blíže nespecifikovaná nádoba (snad mísa) z Vinoře byla na vnitřní straně dna také opatřena žlábků v podobě soustředných kružnic (*Tab. 57:8*). Chronologicky byla lokalita Radčice I zařazena do fáze Ha A2 s přesahem do Ha B1 (*Chvojka – Michálek 2004*, 144). Podobné nálezy žlábků na vnitřní straně se vyskytují i na nádobách v Kněževsi (např. *Smejtek 2007 – 2011*, Obr. 120) či v Bechyni II (*Chvojka 2009*, *Tab. 10:13*).

Zcela výjimečný je ve vinořském materiálu fragment pravděpodobně mísy, na jejímž širokém odsazeném okraji se vyskytovaly vpichy provázené rytými liniemi

v geometrickém uspořádání. Na vnější stěně bylo vyryto několik rovnoběžných horizontálních linií (Tab. 53:1). Analogie se mi zatím nepodařilo vyhledat. Další kombinace rytých linií a vpichů byla pozorována na střepu z blíže neurčené nádoby (Tab. 41:3). Podobný nález k druhému střepu opět pochází z Radčic I (Chvojka – Michálek 2004, Obr. 14). Důlky lemující rýhy jsou motivem využívaným v mladší době bronzové, ojediněle v pozdní době bronzové (Chvojka 2009, 64).

Plastická výzdoba bývá obecně u keramiky kultur popelnicových polí poměrně málo zastoupena (Chvojka 2009, 56). Patří k ní plastická lišta, žebra a výčnělky. Ve Vinoři se plastická výzdoba vyskytovala pouze na hrubších hrncovitých tvarech. Většinou se jednalo o horizontální plastickou lištu zdobenou nehtovými důlky a vrypy (např. Tab. 32:3; Tab. 40:4, 5; Tab. 43:4, Tab. 73:2), umístěnou na hrdle nádoby. V některých případech byla plastická horizontální lišta doprovázena ještě okrajem zdobeným důlky či vrypy (např. Tab. 31:1; Tab. 43:4). Výjimkou byla svislá přesekávaná lišta vedoucí od okraje zdobeného důlky (Tab. 52:2). Tento výzdobný prvek vychází ze středobronzové tradice a L. Smejtek (2011, 143, Obr. 106) jej proto v Kněževsi datuje do mohylovo-knovízského horizontu (Mo/Kn 1), v mladších obdobích by se již neměl vyskytovat.

Graf 2: Zastoupení výzdoby na knovízské keramice z Vinoře.

5.1.2.3 Nádoby

Z obecných kategorií byly nejvíce zastoupeny silnější střepy větších tvarů, u kterých se dá předpokládat, že jsou částmi zásobnic či hrnců. Dále jsou doloženy amfory,

mísy, koflíky a zlomkovitě cedníky. Jako hrncovitá²⁵ nebo neurčitelná nádoba byl fragment zařazen v případech, kdy se jednoznačně nedala určit nádoba, protože celých, resp. alespoň částečně rekonstruovatelných nádob se nedochovalo mnoho. Právě z důvodu velké fragmentárnosti nepovažuji za oprávněné dělat žádné závěry, týkající se procentuálního zastoupení jednotlivých druhů nádob. Následující kapitola pojednává právě o vinořských nálezech ve srovnání se známým knovízským keramickým materiálem, především s využitím publikací L. Smejtky (2011), O. Chvojky (2009) a J. Hraly (1973) a J. Hraly s I. Pleinerovou (1988)²⁶.

Amfory

Amfory patří mezi charakteristické nádoby mladší a pozdní doby bronzové. Jedná se o dvoudílný tvar s vysokým hrdlem, na rozhraní hrdla a výduti bývá nádoba opatřena dvěma malými protilehlými oušky. V případě, že ouška nejsou přítomna, se jedná o amforovitou nádobu (Sklenář 1998, 18, 28). U nádob, které se nedochovají celé, se těžko přítomnost uch dokládá. Předlohy lze hledat u mohylových kultur či již ve věteřovské kultuře. V průběhu knovízské kultury se postupně prosazuje měkčí profilace, což se projevuje především na hrdlech amfor (Pleinerová – Hrala 1988, 70-71). Nejvyvinutější druhy jsou označovány také jako etážovité nádoby, z typologického a chronologického hlediska se jim věnoval J. Bouzek (1958). Značné množství amfor poskytl výzkum v Kněževsi, které také přispěly k chronologickému zařazení objektů. Nejstarší amfory mají mírně kónické až kónické hrdlo s přímými stěnami odsazené od výduti (Mo/Kn 1). Navazují na ně amfory s přímým válcovitým nebo mírně kónickým hrdlem (Kn 2), které jsou předcházejícím typům velmi podobné. Postupně docházelo k přechodu k vydutému až téměř esovitě profilovanému hrdlu (hlavně Kn 3). Postupně se vytvářejí tzv. dvojité nádoby (Kn 4b). Výzdoba amfor pokračuje z mohylové kultury, odkud známe souvislé vertikální žlábkování výdutí. U knovízské kultury se vyskytuje v podobě hlubších úzkých či širokých mělkých žlábků. Postupně však docházelo k zužování a prohlubování žlábků a širší kanelury pak v Kn 4a jsou jen výjimečně. To neplatí pro horizontální výzdobu. Žlábků mohou mít i podobu půloblouků, která se klade do konce stupně Br D až po Ha A1/Ha A2. Kromě žlábků byla aplikována i jemnější rytá výzdoba, a to během vrcholného horizontu Kn 4, kdy měla různé podoby (Smejtek 2007 – 2011, 116-121).

Ve Vinoři se nepodařilo celkově zrekonstruovat žádnou amforu. Horní část (v podobě okraje a celého hrdla) byla doložena v jednom případě (Tab. 56:1), podle

---

²⁵ Jako hrncovité nádoby byly označovány ty, u kterých nebylo jasné, jestli se jedná o hrnec či zásobnici. V ostatních nejasných případech jsem přistoupila k označení neurčitelná nádoba.

²⁶ Uváděné publikace jsou seřazeny podle míry využití v průběhu zpracování keramického materiálu (od nejčastějšího).

profilace hrdla je možné ji srovnávat s nálezy z kněževského horizontu Kn 2 (*Smejtek 2007 - 2011*, Obr. 107). Totéž snad platí u další horní části amfory z téhož objektu (*Tab. 56:2*), kde však není z důvodu dochování příliš patrná profilace hrdla. Amfory bylo možné rozpoznat také na základě výduti, zdobené často vertikálními či šikmými širokými mělkými žlábků (např. *Tab. 34:7; Tab. 48:5,14; Tab. 49:25*). Zajímavý je výskyt těchto žlábků v kombinaci s půloblouky (*Tab. 46: 3; Tab. 48:4*). Tyto nálezy lze jednoznačně po srovnání s materiálem z Kněževsi (Kn 2-3) zařadit do Br D až Ha A1.

Hrnce

Hrnce jsou hlavním představitelem hrubší keramiky skoro ve všech pravěkých kulturách. Jejich rozlišení v keramickém materiálu bývá ale poněkud problematické (kvůli podobě se zásobnicemi apod.), a záleží v podstatě na individuálním posouzení badatele. Profilace hrnců bývá zpravidla esovitá, s odsazeným hrdlem a vejčítým či soudkovitým tělem (*Chvojka 2009*, 41). Mohou se dále dělit na hrnce dvouuché, označované také jako květináče, či bezuché.

Ve vinořském materiálu byl rozpoznán dvouuchý hrnec, který bylo možné zrekonstruovat ze dvou třetin (*Tab. 46:4*). Okraj byl zdobený šikmými záseky, stejně jako hrany uch, která vycházela z okraje a dolním koncem nasedala na hrdlo. Povrch nádoby nebyl drsněn. Právě z toho důvodu se dá uvažovat o zařazení do počátku vývoje KnK (cf. *Pleinerová – Hrala 1988*, 103). Podobný nálezy pochází z Března, kde byla také ucha opatřená záseky (*Pleinerová – Hrala 1988*, Obr. 57), další příklad nezdobeného hrnce lze uvést z Radonic (*Bouzek – Koutecký – Neustupný 1966*, Pl. II/4). Jiné případy vinořských hrnců jsou také nezdobené a s nezdrsněným povrchem (např. *Tab. 47:16; Tab. 49:24, Tab. 72:5*) na dvou hrncích je pak stopa odlomeného ucha (*Tab. 35:7; Tab. 50:12*) s tím, že se druhé nepodařilo prokázat. Pravděpodobně by z hrnců mohly pocházet i fragmenty s povrchem upraveným prstováním z kategorie středně silné střepy, které se vyskytují mezi atypickými střepy. Rekonstruovatelné nádoby (nebo jejich části) se stejně upraveným povrchem byly na základě velikosti zařazeny mezi zásobnice.

Zásobnice

Vejčité a amforovité zásobnice tvoří značnou část dochovaného keramického fondu na sídlištích z mladší a pozdní doby bronzové. Přesto se je málokdy podaří zrekonstruovat celé (*Smejtek 2007 - 2011*, 142). Amforovité zásobnice je možné dále rozdělit podle tvaru hrdla válcovitého nebo nálevkovitého. Válcovité hrdlo je charakteristické pro Br D, ale jeho výskyt přesahuje i do mladších fází (*Smejtek 2007 - 2011*, 143). Nálevkovitě rozšířené hrdlo se více vyskytuje až od Ha A2. U některých nálezů lze však zaznamenat i jakousi přechodovou fází mezi těmito dvěma typy hrdel (*Chvojka 2009*, 39-40). Mezi typickou

úpravu knovízských zásobnic patří vertikální prstování po celém těle nádoby, přičemž na hrdle může být také vystřídáno horizontálním drsněním (*Smejtek 2007 - 2011*, 142). V mladších obdobích se kromě prstování uplatňuje na povrchu i dřívkování či špachtlování (cf. Bouzek – Koutecký – Neustupný 1966, 92–93; *Ernée 2008*, 121–124, Obr. 82-84). Větší chronologickou váhu má však spíše až hřebenování. Kromě funkční úpravy povrchu nesou zásobnice také členěné plastické lišty na přechodu hrdla a výduti, případně okraje zdobené nehtovými důlky, vrypy či záseky (*Smejtek 2007 - 2011*, 142).

Amforovité zásobnice s válcovitým tělem vycházejí z tvarů mohylové kultury. To se projevuje i výzdobným prvkem, který L. Smejtek (*2007 - 2011*, 143) řadí od mohylovo-knovízského horizontu (Mo/Kn 1). Jedná se o svislou lištu (jednu až tři) vedoucí od okraje přes hrdlo až k plastické liště na rozhraní hrdla a těla. Její výskyt je kromě v Kněževsi (*Smejtek 2007 - 2011*, např. Obr. 101:2,4; 106:2,5), doložen také např. v Radčicích (*Chvojka – Michálek 2003*, 115, Obr. 21:3, 28:10). Ve Vnoři jsem zaznamenala jeden exemplář, který neměl tuto svislou plastickou lištu zdobenou důlky jako u zmíněných příkladů z dalších lokalit, ale záseky. Zdobení důlky byl však okraj (*Tab. 52:2*). Na základě výše zmíněných analogií, je vnořský fragment možné zařadit do horizontu Mo/Kn 1. V dalším navazujícím knovízském horizontu Kn 2 v Kněževsi se objevují amforovité zásobnice s nižším válcovitým hrdlem, které může být mírně prohnuté či rozevřené. U vejčitých zásobnic je obvyklá relativně plynulá esovitá profilace jen s minimálním odsazením hrdla (*Smejtek 2007 - 2011*, 144). Postupně ve vrcholném knovízském horizontu Kn 4a dochází k rozevírání hrdla a přechodu k nálevkovitému typu (*Smejtek 2007 - 2011*, 145).

Ve Vnoři bylo zaznamenáno několik zásobnic, které by bylo možné slepit, když ne do celé, tak minimálně rekonstruovatelné podoby. Konkrétně se jedná o vejčitou zásobnici esovité profilace s velmi mírně prohnutým hrdlem a rovným okrajem (*Tab. 32:3*). Na přechodu hrdla a výduti je zdobená plastickou lištou s výraznými důlky, jinak je povrch zdrsněn horizontálním prstováním na hrdle a vertikálním na zbytku těla. Další celkově rekonstruovatelná je zásobnice, jejíž povrch je také upraven prstováním ve svislém i vodorovném směru, které jsou oddělené plastickou lištou s důlky (*Tab. 43:4*). Výzdoba v podobě důlků se vyskytuje také na okraji. V tomto případě se dá hovořit o amforovité zásobnici s válcovitým hrdlem. Obě tyto zásobnice se řadí spíše do starších fází KnK (Br D – Ha A1), ačkoli se mohou ojediněle vyskytovat i v Ha A2. Z dalších vnořských zásobnic jsou doloženy jen větší či menší části – okraje s hrdlem, části výduti (většinou řazené mezi atypické střepy) a dna. Především na základě okrajů s hrdly se domnívám, že patří také spíše do starších fází KnK.

Okříny

Okříny, označované také jako dvojkónické nádoby, se poprvé objevují v pozdně mohylovém období a jejich výskyt pokračuje v průběhu mladší doby bronzové, jen výjimečně se objevují ve štítarské kultuře (*Chvojka 2009*, 38). Jejich další třídění je založeno na profilaci. Nejstarší okříny s ostrým lomem (ve střední výšce těla či ve spodní třetině) se vyskytují od Br D do Ha A. Hlavně v Ha A2 převažují zaoblené výduti, které jsou provázené prohnutím hrdla (oblou esovitou profilací). Žlábký přímo na výduti se vyskytují v průběhu Ha A, častěji pak v jeho mladší fázi. Především při dochování pouze horní části (okraje a hrdla) může docházet k záměnám s amforou, a v této podobě se samozřejmě těžko hodnotí umístění lomu (*Chvojka 2009*, 38-39).

Ve Vinoři se dochovala část výduti s ostrým lomem (*Tab. 30:3*) a spodní část s ostrým lomem (*Tab. 62:7*), protože ale v obou případech neznáme celý profil okříny, není jasné, v jaké partii se lom nacházel. Lze je však srovnat s nálezy staršího knovízského horizontu Mo/Kn 1 – Kn 2 (resp. ojediněle ještě v Kn 3) v Kněževsi (*Smejtek 2007 - 2011*, 125). Zcela se podařil zrekonstruovat tvar okříny z objektu 192 (*Tab. 48:2*). Tato dvojkónická nádobka má relativně ostrý lom ve spodní třetině celkové výšky, nad ním jsou tři vodorovné žlábký. Tvarově podobný okříny, avšak nezdobený, pochází z Bechyně II (*Chvojka 2009*, *Tab. 49:1*), a O. Chvojka (*2009*, 38) jej jednoznačně řadí do stupně Br D.

Mísy

Mísy jsou v mladobronzových souborech velmi častým nálezem, a i v případě, že se dochová pouze okraj, jsou poměrně spolehlivě rozeznatelné, i když je možné je nevědomě zaměnit s koflíky, pokud se nenajde ucho (*Chvojka 2009*, 46). Mísy lze rozdělit do několika skupin jejich tvaru na „kónické“²⁷/nálevkovité s přímými a zaoblenými stěnami a dvojkónické mísy, mísy typu Drhovice, mísy s esovitou profilací, s odsazeným hrdlem, hluboké mísy (nebo taky amforovité mísy) a mísy na nožce. „Kónické“ mísy (přímé i oblé) jsou uniformním tvarem, který se vyskytuje průběžně v celé době bronzové a nejsou proto vhodné pro přesnější dataci (*Bouzek 1963*, 86; *Chvojka 2009*, 46). Většinou nejsou dále zdobené. Mísy typu Drhovice (*Chvojka 2009*, 47) nebo také mísy s přehnutým okrajem (*Bouzek 1963*, 86) stojí na pomezí mezi „kónickými“ mísami a mísami s esovitou profilací, objevují se především na počátku mladší doby bronzové (Br D). V průběhu celé mladší doby bronzové se vyskytují mísy esovité profilace, mísy s odsazeným hrdlem jsou pak spíše zastoupeny v attinském horizontu, tj. Ha A2/B1 (*Chvojka 2009*, 49). Jen ojedinělým nálezem na počátku mladší doby bronzové jsou mísy na nožkách, které přežívají

---

²⁷ Správné označení by z morfologického hlediska bylo nálevkovitá mísa (cf. *Sklenář 1998*, 25; *Smejtek 2007 - 2011*, 128), v literatuře ale častěji označována jako „kónická“ mísa (cf. *Hrala 1973*, 71; *Pleinerová - Hrala 1988*, 109; *Chvojka 2009*, 46).

z předcházejícího období (*Chvojka 2009*, 49). Zvláštní skupinu pak tvoří mísy s tordovaným okrajem, které mohou mít ještě vnitřní výzdobu v podobě různě uspořádaných důlků u dna či žlábkované výzdoby přímo na vnitřní straně dna (*Smejtek 2007 - 2011*, 128).

Z vinořského souboru se podařilo zrekonstruovat celou nálevkovitou oblou miskou (*Tab. 56:3*) tvarově podobnou například nálezů z Drhovic I (*Chvojka 2009*, *Tab. 60:1*). Podobných nálevkovitých misek je ve Vinoři zastoupeno několik (*Tab. 52:17; Tab. 50:5; Tab. 48:12*). Dalším zástupcem tohoto typu mís je příklad mísy větších rozměrů s tuhováním u okraje (*Tab. 39:1*). Chronologické zařazení těchto mís je v podstatě možné do celé mladší doby bronzové. Zastoupena je také nálevkovitá mísa (*Tab. 52:1*), jejíž výskyt převládá hlavně ve stupni Br D (*Smejtek 2007 - 2011*, 128). Zajímavá je mísa s tordovaným okrajem a poněkud zdrsňeným vnějším povrchem (*Tab. 51:14*). V Kněževsi se mísy s tordovaným okrajem začínají vyskytovat od středního sídelního horizontu Kn 3, ale nejvíce jsou rozšířené v Kn 4 (*Smejtek 2007 - 2011*, 133). Tyto mísy mohou mít také vnitřní výzdobu v podobě důlků, to je možné doložit i ve Vinoři. Zde se dochovala spodní část zřejmě mísy se souvislým pásem důlků (*Tab. 56:4*). Podobné nálezy byly zmíněny již při pojednávání výzdoby obecně. Rozhodně zajímavým případem je část misky poměrně malých rozměrů velmi bohatě zdobené (*Tab. 53:1*). Na vnější stěně jsou to jednak horizontální ryté linie a vpichy na okraji. Dále je to výzdoba na širokém odsazeném okraji v podobě drobných rytých linií tvořící geometrické obrazce v kombinaci s vpichy. Dosud se mi nepodařilo najít přímé analogie, ale dá se uvažovat spíše o dataci do mladšího stupně knovízské kultury, snad by se také dalo uvažovat o cizí provenienci (?).

Hrnky/Koflíky

Za hrnek se považuje jemná až středně hrubá nádoba s kónickým či soudkovitým tělem, v mladší a pozdní době bronzové se nevyskytuje, nebo je spíš zařazován mezi koflíky (*Chvojka 2009*, 44). Ty jsou jedním z nejvýraznějších tvarů jemné keramiky, ale problém je s jejich odlišení ve fragmentárním materiálu, protože může docházet k záměně s mísami (pokud se u nich nevyskytuje ucho). Koflíky se dále dělí podle tvaru na „kónické“/nálevkovité přímé a oblé, esovitě profilované a na koflíky s odsazeným hrdlem. „Kónické koflíky“ jsou velmi běžným tvarem používaným v průběhu celé KnK i později, oproti koflíkům s esovitou profilací nebývají většinou zdobené (*Chvojka 2009*, 44-45). Koflíky s odsazeným hrdlem se také vyskytují po celou dobu mladší a pozdní doby bronzové, ale nejsou tak časté (*Hrala 1973*, 69-70). I. Pleinerová a J. Hrala řadí koflíky s odsazeným hrdlem do kategorie džbánů, který se (v obecné představě nádoby vertikální

stavby) v knovízské kultuře oproti mohylovým kulturám nevyskytuje (Pleinerová – Hrala 1988, 123).

Ve Vinoři se dochoval nálevkovitý koflík s odlomeným uchem (Tab. 57:1), který je možné srovnat s nálezy z Kněževsi (cf. Smejtek 2007 - 2011, Obr. 100:1) z horizontu Mo/Kn 1. L. Smejtek tyto koflíky spojuje s pozůstatky z mohylové kultury a řadí je např. oproti O. Chvojkevi především do starší sídelní fáze (Smejtek 2007 - 2011, 134; Chvojka 2009, 44). Z objektu 191 pochází poměrně zvláštní tvar koflíku s drobným ouškem vycházejícím z okraje a „nožkovitou“ podstavou (Tab. 52:4), který nemá v Kněževsi analogie. Především na základě tvaru se kloním ke spíše starší dataci v rámci KnK. Horní část koflíku z objektu č. 192 s esovitou profilací a uchem vystupujícím z okraje (Tab. 48:13) se zdá také jako spíše starší. U dvou exemplářů z Vinoře (Tab. 39:2; Tab. 40:6) není jasné, jestli se jedná o koflík s esovitou profilací či o koflík s odsazeným hrdlem. V obou případech jde o výduť plošně zdobenou úzkými svislými a horizontálními žlábkami, v prvním případě ještě v kombinaci s šikmými žlábkami. Výzdoba v podobě žlábků se na koflicích vyskytuje především ve starších fázích KnK (cf. Smejtek 2007 - 2011, 137-138).

Cedníky

Cedníky nepatří mezi časté nálezy, přestože jsou doloženy v podstatě ve všech pravěkých kulturách, nejsou chronologicky citlivým materiálem (Smejtek 2007 - 2011, 148). Ve vinořském souboru se vyskytují dva menší nepravidelně děrované fragmenty ze stěny nádoby z objektů č. 94 a 192 (Tab. 35:5; Tab. 49:20), které nám nedávají žádné indicie k určení tvaru. Ten se kromě perforace většinou jinak neodlišuje od běžných tvarů misek či koflíků (Smejtek 2007 - 2011, 148). Ačkoliv I. Pleinerová s J. Hralou (1988, 123) hovoří o jednoznačné funkci cedníků, k čemu se ale tak jednoznačně měly používat, již nerozvádí. Jestli s jeho pomocí byla připravována potrava nebo nápoje (Chvojka 2009, 50) nebo byl využíván i jinak, nevíme. Části cedníku se v případě dochování pouze menšího střepu mohou zaměnit i s vykuřovadlem, u kterého se uvažuje mimo jiné o ochraně ohně. Například K. Tihelka (1960, 59-60) uvažoval také o využití pro kultovní účely, kdy se vykuřovadlo mělo přikládat k ústům a následně do něj foukat.

„Dušníky“

Nádoby s otvory jsou doloženy v kultuře lužické, knovízské i milavečské, ale v Čechách se vyskytují již od mladší mohylové kultury (v jiných oblastech i dříve). Protože jsou často součástí hrobového souboru, jsou označovány jako „dušníky“ spolu s názorem, že otvory měly důvod rituální a sloužily duši (ačkoliv pro pohyb duše mohlo stejně dobře vyhovovat i hrdlo popelnice). Otvor mohl být vyroben buď před vypálením či až následným proražením po výpalu, kdy již nebyl dodatečně opracován, v takových

případech však nemusí být vždy rozeznán. Kromě standardních případů uložení „dušníků“ v žárových hrobech se tyto nádoby mohou vyskytovat i na sídlištích, kde se však předpokládá čistě profánní funkce (Hrala 2000, 93–95).

Jako „dušník“ se dá označit spodní část nádoby - snad hrnce (Tab. 55:11), která byla objevena ve VINOŘI. Otvor o průměru asi 2 cm uprostřed dna byl, podle zužující se stěny dna, pravděpodobně upraven ještě před výpalem. Nález „dušníku“ pochází mimo jiné také z BŘEZNA u LOUN, a patří spíše do starších fází místního osídlení (Pleinerová – Hrala 1988, 104, Tab. XXVIII:2). U takových nádob nalézáných na sídlištích se uvažuje, že by mohly být využívány k výrobě tvarohu, resp. při oddělování syrovátky, která by se tímto spodním otvorem mohla vypouštět. Otvor by pak byl opatřen zátkou z organické hmoty (Hrala 2000, 95).

5.2 Závaží jako doklad textilní výroby

Keramická závaží patří k typickým artefaktům vyskytujícím se v pravěku a nejenak je tomu v knovízské kultuře. Kromě označení závaží k tkalcovskému stavu, je možné setkat se v literatuře i se starším pojmem „jehlancovitý podstavec“ (např. Hrala – Fridrich 1972, 604; Pleinerová – Hrala 1988, 124). U většiny z nich se nyní předpokládá využití jako závaží osnovy na tkalcovském stavu, ale někteří badatelé dříve uvažovali i o použití jiném – byly považovány za podstavce k rožni u ohniště.²⁸ Jednou z hypotéz, jak by teoreticky šlo odlišit tyto artefakty podle funkce, je optická analýza opotřebení otvoru. Při práci s tkalcovským stavem by mohlo docházet k většímu opotřebení vrchní části provrtu, nicméně pokud by byla závaží připevněná k osnovním nitím pomocí dřívka, nebylo by to na otvoru tolik patrné. Naopak pokud by se jednalo o část rožně, pravděpodobně by byla vydržená spodní část otvoru (Chvojka 2009, 84). Převažuje ovšem názor, že se jedná o součásti stavu, pro což hovoří i to, že podoba takových závaží se v dlouhém časovém úseku příliš nemění. Doklady závaží je možné pozorovat již od neolitu, jehlancovitá závaží kromě jiných druhů jsou u nás doložena již v eneolitu (Korteová 2012, 59). Základní dělení knovízských nálezů je možné podle tvaru, a to nejčastěji na exempláře jehlancovité se čtyřhrannou podstavou či kuželovité s okrouhlou podstavou. Obě mohou mít rovný nebo zaoblený vrchol. V horní třetině závaží je většinou proražen vodorovný či mírně šikmý otvor²⁹, na jehož vyhotovení byl zřejmě ještě před výpalem používán klacík. Provrtání mohlo být provedeno z jedné či obou stran. Výpal většinou není příliš kvalitní, mohlo také

²⁸ J. Hrala (1973, 75) nepochybuje o využití jehlancovitých podstavců jako předmětu pro podpírání rožně nad ohništěm podle nálezových okolností. Bohužel již přesně neuvádí, jaké okolnosti ho k tomuto tvrzení vedly, snad to mohly být nálezy relativně velkých závaží ze sídliště v Mutějovicích.

²⁹ V ojedinělých případech je možné na jednom závaží pozorovat i dva otvory (Smejtek 2007 – 2011, 213).

jít pouze o sušení, jen ojediněle je možné pozorovat kvalitně vypálené jedince připomínající cihlu. Tvar, stejně jako velikost či úroveň výpalu, pravděpodobně nemá žádný chronologický význam (Smejtek 2007 – 2011; 213). V některých případech je potřeba brát také v potaz možnost sekundárního výpalu při požáru.

Ze souboru nálezů z Vinoře nepochází žádný přeslen, ať už keramický či z jiného materiálu, jehož využití se předpokládá pro spřádání příze. Vzácnost přeslenů resp. předmětů, kterým by mohla být přisouzena tato funkce, se opakuje na knovízských lokalitách poměrně často. Například O. Chvojka uvádí z mladobronzových sídlišť v jižních Čechách jen devět hliněných přeslenů (Chvojka 2009, 81). Na sídlišti v Kněževsi se našlo dvacet hliněných přeslenů. Relativně malé množství těchto předmětů by mohlo být doplněno keramickými střepy opracovanými do kruhového tvaru se středovým otvorem (Smejtek 2007 – 2011, 206). Ani těch se ovšem nedochovalo tolik, aby je bylo možné označit za dostatečnou náhradu hliněných přeslenů.

5.2.1 Závaží ze zkoumané lokality

Celkově se na zkoumané lokalitě ve Vinoři podařilo identifikovat sedmnáct jehlancovitých závaží. Dva zlomky byly objeveny v objektu č. 196 a vrchol dalšího v objektu č. 194. Čtrnáct jich pochází z objektu č. 200 (viz Tabulku 4), interpretovaného jako zásobní jáma, kam byla zřejmě druhotně uložena či odhozena. Na základě dokumentace z výzkumu a zaznamenané stratigrafie bylo možné určit jejich uložení v horní části zkoumaného objektu v jedné vrstvě (do hloubky až 40 cm). Kromě závaží byla v této jámě nalezena mazanice a zlomky keramických nádob. Závaží č. 15³⁰ neslo větší stopy žáru, jímž došlo k značné deformaci, na ostatních je v některých případech patrné pouze částečné opálení na boku (č. 3, 5, 14). Nalezená závaží se dochovala vcelku, nebo je bylo možné celkově zrekonstruovat z několika částí, jen jedno závaží (č. 10) je zastoupeno pouze fragmentem spodní části. U většiny došlo k většímu či menšímu poškození v blízkosti otvoru. Dá se předpokládat, že toto poškození nevzniklo při samotném používání³¹, ale až po ukončení jejich funkce, protože se jedná o nejslabší místo výrobku. Současná hmotnost, která je ovšem ovlivněna narušením povrchu či těla artefaktu, se pohybuje od 1153 g do 2100 g. Výška závaží je poměrně konstantní, rozdíl mezi nejnižším a nejvyšším jedincem činí 3,5 cm. Nejčastější naměřená výška dosahuje okolo 14 cm.

---

³⁰ Číselné označení vychází z originálního značení při průběhu výzkumu. Během terénních prací byly jednomu závaží, skládajícímu se ze dvou částí, přiřazeny dvě čísla (7 a 8), uvádím proto obě. To je samozřejmě důvod pro využití patnácti čísel pro čtrnáct závaží. Protože některá závaží číslo neobdržela, byla pracovním využitím čísla 6, 10 a 15, která původně nebyla přidělena, resp. nebylo možné dohledat, ke kterým závažím, jestli vůbec k nějakým, původně patřila.

³¹ Podle ústního sdělení Mgr. K. Urbanové k poškození závaží při tkaní dochází jen minimálně.

Závaží by se v podstatě dala rozdělit do několika skupin, a to na závaží ve tvaru komolého jehlanu, a na užší závaží se zaobleným vrcholem. Samozřejmě je zde možné pozorovat i skupinu, která nemá takto vyhraněné tvary. Jehlancovitá závaží mají obvykle pravidelnější tvar a nesou na vrcholu otisky prstů, tělo se zdá pečlivěji upravené. Naopak závaží s užším tělem bývají nepříliš důkladně vytvarovaná, na těle je možné pozorovat otisky celých prstů.

Pět kusů vinořských závaží nese na vrcholové ploše otisk prstu (snad palce), v jednom případě (závaží č. 1 – *Tab. 58*) jsou to pravděpodobně dva otisky vedle sebe. Jedno závaží (č.7+8 – *Tab. 64*) má pak na vrcholu zdrsnění, u kterého není jisté, zda bylo vytvořeno záměrně při výrobě, nebo či k němu došlo až opotřebením. V některých případech je také možné pozorovat otisk jednoho či více prstů (i více článků) na těle závaží, především u těch štíhlejších oblých z druhé skupiny (č. 3, 13, 14 – *Tab. 60, 69, 70*). Závaží č. 2 (*Tab. 59*) má na boční hraně větší otisk či prohlubeň polokulovitého tvaru, která je ohlazená. Mohla tedy vzniknout při výrobě či opakovaným otíráním se o nějaký předmět. U závaží č. 11 (*Tab. 67*) je také možné pozorovat na části podstavy žlábký. Dá se předpokládat, že se nejedná o zdobení, nýbrž o otisk podložky, na kterou bylo závaží při výrobě postaveno.

Tabulka 3: Přehled závaží z objektu č. 200.

Číslo závaží	Celková výška závaží (cm)	Hmotnost (g)	Tab.	Poznámka
1	14,6	2100	58	otisk dvou prstů ³² na vrcholu
2	15	1902	59	otisk prstu, otlučení na boku
3	17	1522	60	stopy žáru
4	13,6	1265	61	otisk prstů na stěně
5	14,7	2000	62	otisk prstu
6 (327/1)	14,8	-	63	
7+8	14,8	1186 (998+188)	64	otisk prstu, rytí (vydřené?)
9	13,7	1334	65	otisk prstů na stěně
10 (327/2)	-	-	66	zlomek
11	14,2	1624	67	otisk prstu, na podstavě žlábký
12	14,4	1443	68	otisk prstu
13	16,5	1153	69	otisk prstů na stěně

³² Pokud není uvedeno jinak, nachází se otisk na vrcholu závaží.

14	14,2	1402	70	otisk prstu na stěně
15 (327/3)	-	-	71	deformované žárem

Ze závaží z objektu č. 194 se dochovala pouze horní část s provrtem (*Foto 14*), na vrcholu nese otisk pravděpodobně dvou prstů (*Foto 15*). Ze závaží z objektu č. 196 se dochovala v obou případech zhruba spodní polovina bez otvoru, ani u jednoho tak nebylo možné rekonstruovat jeho celkovou podobu. První z těchto závaží (*Foto 12, 13*) bylo až dodatečně objevené mezi mazanicí, ale jeho funkce je celkem jistá. Druhé závaží svým materiálem, které připomíná spíše mazanici, není příliš podobné ostatním nálezům z lokality snad jen fragmentárnímu závaží č. 10 (*Tab. 66*), označení za závaží je proto spíše hypotetické. Z části na boku a také na podstavě nese stopy opálení, resp. tmavší zbarvení oproti zbytku těla. Možná by pak v tomto případě bylo možné připustit jinou funkci než předpokládané zatížení nití v tkalcovském stavu. Někteří badatelé uvažují, jak již bylo uvedeno výše, o funkci podstavců k rožňům (*Hrala 1973, 75; Pleinerová – Hrala 1988, 124; Chvojka 2009, 84*). Není však příliš jasné, jak přesně by takové rožně měly vypadat a jaký by byl jejich účel. Snad mohly stát nad zahloubenou jámou, v jiném případě by byly zřejmě pro jakékoli použití byly příliš nízké. Další možností a snad i pravděpodobnější, která by vysvětlovala opálení předmětu, je působení ohně až po ukončení jeho funkce, případně v důsledku požáru (cf. *Bönisch 1999*).

Celkově by snad bylo možné vymezit skupiny závaží, které mají podobné vlastnosti tvaru, výpalu a výzdoby. Nedá se ovšem dokázat, že právě v takových skupinách byly tyto předměty využívány, a do zásobní jámy se společně dostaly až druhotně, nebo i původně patřily k jednomu stavu. Důvodem k vyřazení mohlo být buď jejich poškození, nebo zánik místa, kde byly původně používány, ale ke stopám žáru a rozbití také mohlo dojít až po ztrátě jejich funkce.

5.2.2 Zdobená závaží

Označení zdobená závaží je potřeba považovat za spíše pracovní. Není jasné, jestli tyto otisky mohly k něčemu sloužit nebo měly skutečně jen „zkrášlit“ tyto často neforemné předměty.³³

Výzdoba se u závaží obecně nevyskytuje příliš často, ale zejména v mladší době bronzové to není výjimečný úkaz (viz níže). Jedná se většinou o otisky prstů tak, jak je tomu i v případě našeho souboru. Další motivy – kříž, kruhový útvar či žlábký – mohly být

³³ Za některé nápady, podněty a praktické informace ověřené experimentováním a rekonstrukcí textilní výroby tímto děkuji Mgr. K. Urbanové.

vytvořeny vtačením bronzových ozdob jako růžice spony či jehlice do hlíny (*Pleinerová – Hrala 1988*, 124; *Moucha 2002*, 132–135). Není ale jasné, jakou měly tyto otisky funkci, zda se jednalo pouze o tvůrčí projev během výroby či funkční detail, který například mohl pomoci při uspořádání osnovních nití stavu (*Bouzek – Koutecký – Neustupný 1966*, 98). To se ovšem zdá nepravděpodobné, protože poté, co se osnovní nitě upevní na stav, se jejich pořadí již nemění. Nedochozí k žádnému křížení apod., a není tak nutné jej podobným způsobem kontrolovat. Dalo by se také předpokládat jejich značení z přední strany, kde by bylo lépe vidět, pokud by ovšem nebylo uloženo v konstrukčním žlabu, jak se in situ nachází např. na sídlištích štítarské kultury (*Kuna – Němcová 2012*, 125–129), ale výjimečně i na sídlištích z mladší doby bronzové (*Chvojka 2009*, 84). Rituální význam se otiskům na závaží nepřikládá (*Moucha 2002*, 135).

Otisky na těle závaží vznikaly během výroby, ale zda záměrně či nezáměrně, jak tomu bylo pravděpodobně u otisků na podstavě, není jisté. Protože se však dá předpokládat na základě podoby některých závaží, u kterých byla důležité především jiné vlastnosti (jako velikost, hmotnost apod.), že samotnému vzhledu výrobku nebyl přikládán větší význam. Měla spíše funkční hodnotu, nemuselo se tak přistupovat k pracné úpravě povrchu a některé „nedostatky“, jako otisky celých prstů na těle závaží, se tak mohly tolerovat. Na druhou stranu nemuselo vadit ani přidání jakékoli značky. Snad by bylo možné uvažovat o označení výrobce, ale na to je použití prstu asi přece jen málo originální. Pokud hovoříme o výrobcu, je nutné ptát se také, kdo tímto výrobcem mohl být. Zřejmě k tomu nebyly potřeba žádné odborné znalosti. Na to se dá usuzovat podle nedostatečného či chybějícího výpalu nebo využívaného materiálu. I podle otisků bronzových (asi) ženských ozdob, se zdá být logické, že to byly ony, kdo tyto předměty vyráběl. Jako další teoretická možnost se jeví označení majitele, ale opět otisk prstu se pro to nezdá dostatečný, a hlavně nemáme žádnou představu, kdo tkalcovské stavy vlastnil.

5.2.3 Srovnání s dalšími lokalitami

Pokud bychom srovnali naše nálezy s těmi z jiných knovízských sídlišť, narazíme na problém, že jich (hlavně ze starších nálezů) není publikováno mnoho. Autoři se omezili hlavně na obecné konstatování, že je to obvyklý nález, případně jsou výběrově zdokumentována kresebně či fotograficky, ale hlubší analýze se většinou nikdo nevěnoval³⁴. Mezi výjimky patří O. Chvojka (2009), který v rámci své dizertační práce souhrnně představuje soubor mladobronzových závaží pocházející z jižních Čech. Z významnějších nálezů je to například sídliště knovízské kultury v Písku I–Starém Tržišti,

---

³⁴ Hlubší analýzou jsou myšleny rozměry, váha, přítomnost výzdoby, uložení apod. jednotlivých nálezů (cf. *Pleinerová – Hrala 1988*, *Bouzek – Koutecký – Neustupný 1966* ad.)

tam byla kromě dvou výrobních objektů objevena i jáma, kde bylo objeveno okolo 24 jehlancovitých závaží (*Chvojka 2001, 34*). Dno objektu tvořila vypálená mazanice (jestli se jednalo o výmaz objektu či odpad ve formě mazanice není z literatury jasné), kolem stěn byly naskládány části keramických zásobnic a k zakrytí byly použity ploché kameny. Některá z těchto závaží nesou na vrcholu důlky či rýhy. V blízkosti se nacházely dva výrobní objekty. Z jednoho se dochovalo pouze ohniště, druhá jáma zakrytá hliněnou deskou obsahovala kromě zlomků keramiky také dvě kuželovitá závaží. Všechny předměty nesly stopy žáru, a může se tak jednat o nepodařenou vsázku v destrukci pece (*Fröhlich 1997, 122*). Destrukce horizontální pece z knovízského sídliště v Černošicích (okr. Praha-západ) poskytla vedle značného množství keramického materiálu také osm jehlancovitých a kuželovitých závaží. Některá z nich byla opatřena zdobením ve formě důlku či kříže na vrcholu (*Čtverák – Slavíková 1985, 4*).

Také během výzkumu v Kněževsi u Prahy bylo těchto artefaktů objeveno poměrně velké množství, podle keramiky je možné je datovat do všech stupňů knovízské kultury. Ze 49 objektů pochází 172 větší části závaží a dalších 75 menších zlomků z jednoho objektu (*Smejtek 2007 – 2011, 214*). Několik závaží bylo druhotně jako odpad uloženo v zásobních jámách č. 5 a 6 na knovízském sídlišti u Mutějovic, jehož trvání se podle keramických nálezů řadí do Ha A2 (*Hrala – Fridrich 1972, 604, 612*): některá měla dosahovat výšky i přes 20 cm (*Hrala 1973, 75*). V objektu v Praze-Bubenči, který obsahoval kromě lidské kostry také bohatý keramický inventář, byl objeven i soubor několika jehlancovitých závaží (*Hrala 1973, 75, Tab. XVII*). Zdobenými závažími, pocházejícími z Lounska, Libušína a Nezabylic, se zabýval V. Moucha (*2002*), který na nich zdokumentoval otisk prstů a bronzových předmětů.

Ze sídliště v Březnici I v jižních Čechách pochází mimořádný nález z výplní žlabů datovaných do doby popelnicových polí, kde byla zachycena výrazná kumulace několika desítek celých či částečně dochovaných jehlancovitých závaží. Některá na vrcholu opět nesou zdobení v podobě otisků prstů či žlábků (*Chvojka 2009, 84*).³⁵

---

³⁵ Výskyt podobných žlabů s nálezy tkalcovských závaží inspiroval J. Bouzka (*2006b*) ke zpracování tématu tkaní a textilu vůbec, ačkoliv se jím zabýval již dříve (*Bouzek 1996*). J. Bouzek (*2006b*) ve svém článku došel k poměrně odvážným tvrzením, založených mimo jiné na srovnání s jihovýchodní Evropou či Předním východem (ať už na základě pramenů písemných či archeologických). Otisky prstů na závaží měly podle něj odkazovat na jeho majitele, různé tvary závaží na lokalitě v bulharském Pistiru pak měly ukazovat různou etnickou příslušnost nebo sociální postavení tamních žen (*Bouzek 2006b, 17*). O tom, že různá hmotnost a podoba závaží by mohla spíše odrážet podobu finálního produktu (např. různě kvalitní textilie) než sociální postavení tkadlen, J. Bouzek neuvažuje.

Neobvyklým nálezovým prostředím jsou hroby z doby popelnicových polí. Součástí hrobového inventáře na plochem pohřebišti v Malých Nepodřicích I byla mimo jiné také dvě kuželovitá závaží, která jsou sama o sobě poměrně výjimečná. Jedno z nich bylo také zdobeno rytou výzdobou. Podobná situace se objevila i na pohřebišti v Zátaví I, místo kuželovitých byla ale do hrobu uložena jehlancovitá závaží (Chvojka 2009, 84).

Zajímavé jsou i nálezy z mladších období, konkrétně následující štitarské kultury. V Roztokách u Prahy ze sedmi objektů pochází soubor 54 závaží převážně jehlancovitého tvaru, z nichž ovšem jen 16 kusů bylo možné celkově rekonstruovat. Jedná se o ojedinělý případ, kdy takovéto nálezy byly pečlivě zdokumentovány³⁶ a interpretovány. Celkově je možné je hodnotit jako poměrně velká a těžká závaží, která původně nebyla vypálená, je možné ale pozorovat stopy druhotného působení ohně. Nenesou žádné známky výzdoby. Podstatný je také způsob uložení – vyskytovaly se ve třech kruhových „polozemnicích“, jedné „polozemnici“ jiného tvaru a ve třech kruhových jamách, kde byly součástí odpadu. V případě kruhových polozemnic byla naopak závaží uložena ve žlabu, který by mohl souviset s původním tkalcovským stavem zapuštěným pod úroveň podlahy. Žlab v polozemnici 831.S dosahoval dvojnásobné délky oproti ostatním a obsahoval několik závaží, další byla zachycena ve výplni objektu. Kúlové jámy odhalené u stěny pravděpodobně s konstrukcí stavu nesouvisely. Tyto objekty jsou tak označovány jako místa textilní výroby (Slabina – Kuna 2012, 129–132). Podobné polozemnice jsou více doloženy z pozdní doby halštatské, především z výzkumů v Praze–Hloubětíně (Soudský 1955, 197) a z mladších období. Více dokladů je možné najít od pozdní doby bronzové v zahraničí, příklady uvádí M. Slabina a M. Kuna jako analogie k tkalcovským dílnám v Roztokách (Slabina – Kuna 2012, 133–136).

Ze sídliště lužických popelnicových polí z pozdní doby bronzové Pritzen 42 u dolnolužické vsi Pricyna pochází soubor 23 hliněných závaží. V jámě se kromě závaží nacházely také kameny a kusy mazanice, všechny nálezy pak nesly stopy žáru. E. Bönisch tento nález interpretoval tak, že by se mohlo jednat o pozůstatky tkalcovského stavu, resp. domu, kde se tento stav vyskytoval, který zanikl požárem (Bönisch 1999).

5.2.4 Prameny k textilu a textilní výrobě

Kromě primárních pramenů – předmětů, jejichž využívání se při textilní výrobě předpokládá na základě kulturně historických a etnografických paralel, jako jsou právě závaží, přesleny, vohle, hřebeny, nůžky apod. a která je více či méně možné rozpoznat i

---

³⁶ Byly zaznamenány vlastnosti jako zachovalost, příměs, tvar, stav výpalu (resp. vysušení), opotřebení, hmotnost, v některých případech jsou kresebně zdokumentované (Kuna – Němcová 2012, 129 - 130).

v archeologickém materiálu, je možné pro poznání textilní výroby využít i pramenů sekundárních. Těmi mohou být vyobrazení na skalním umění, jako příklad je možné uvést známou lokalitu Valcamonicu, na jedné z rytin je vyobrazen přímo proces tkaní (*Grömer 2010*, 114, Abb. 50). Motivy týkající se textilní výroby jsou známé i z keramických nádob, nejznámější jsou řecké provenience, ale ojedinělé doklady se vyskytují i ve středoevropském prostoru. Příkladem může být nádoba z maďarské Šoproni (*Grömer 2010*, 112–114, 246-Abb. 123), ačkoli ta už spadá do doby halštatské. Pro další poznání a porovnání s jinými nálezy je možné využít i figurální plastiky, na kterých mohou být vyobrazeny některé součásti oděvu či úpravy účesu, stejně tak tomu může být na kamenných stélách. Dalším důležitým pramenem, týkajícím se však spíše Středomoří a Předního východu jsou písemné prameny, hlavně spisy antických autorů (*Grömer 2010*, 301-306).

Prameny pro poznání oděvů nošených v době bronzové se samozřejmě v různých regionech liší. Pro jejich rekonstrukci jsou asi nejvíce zásadní objevy kompletních krojů v rámci pohřbů v monoxilních rakvích v severním Německu, Dánsku a Skandinávii (*Grömer 2010*, 39). V severní Evropě jsou bohaté na nálezy také bažiny a rašeliniště. Ve střední Evropě je spíše možné pozorovat jen součásti oděvů, vyráběných nově z bronzu. Tyto nálezy pocházejí také většinou z hrobového inventáře, konkrétně to mohou být jehlice, později spony, součásti čelenek či čepců, plíšky zdobící šat apod. Hlavně díky kostrovým hrobům je možné tyto předměty podle jejich uložení také lépe interpretovat. Horší je to v případě hrobů žárových. Další srovnání k době bronzové nám mohou poskytnout nálezy časově blízké. Pro zakonzervování oděvu je příhodné i chladnější prostředí, jak ukazuje objev Ötziho. Na jeho oblečení je mimo jiné zajímavé to, že na jeho výrobu nebyly použity vůbec tkané textilie, ale skládal se v podstatě jen z kůže či kožešin. Boty pak byly částečně vyrobené z lýka. Může to být samozřejmě dáno poměrně chladnou oblastí Alp. Ale nesmíme zapomínat na možnost využívání podobných materiálů pro výrobu oděvu i v dalších oblastech. Textilie se dobře dochovaly i v alpských solných dolech z doby halštatské. Napomáhají tomu stabilní klimatické podmínky dolů důležité pro zachování organických materiálů, ale také sůl, hubící veškeré bakterie, které by je mohly zničit (*Grömer 2010*, 34–42, 306–341).

Dočování textilu v archeologickém kontextu vyžaduje specifické podmínky. Kromě již zmíněných nálezů z vlhkého a mrazivého prostředí, to jsou také suché či zuhelnatělé textilie, které však v našich podmínkách nejsou doloženy. Otisky textilní struktury je možné pozorovat na výrobcích z hlíny, kde se mohou vyskytovat náhodně i záměrně jako součást výzdoby. Textilie se mohou zachovat i v korozních produktech na

kovových předmětech především ze železa a barevných kovů, které byly původně organickým materiálem obalené (*Bravermanová – Březinová – Urbanová 2011, 99–100*). Nejstarší doklady tohoto charakteru pochází již ze starší doby bronzové. Na dvou žebrovaných manžetových náramcích z pohřebiště únětické kultury nedaleko Turska byl zachycen prokorodovaný zbytek tkaniny (*Vykoukalová a kol. 2007, 205*). Textilní fragmenty byly podrobeny analýze, kterou se podařilo určit plátnovou vazbu z vláken živočišného původu. Dá se předpokládat, že textilie byla součástí oděvu, na kterém byly náramky umístěny (*Vykoukalová a kol. 2007, 216–219*). Je otázkou, jestli by nebylo možné najít více podobných nálezů z doby bronzové. I v případě Turska se jedná o „znovuobjevení“ nálezů z výzkumu z počátku 20. století. Je možné, že pokud by o tento typ pramene byl projevěn větší zájem, přibýlo by i více nálezů. Textilnictvím v době bronzové se však u nás dosud nikdo systematicky nezabýval.

5.2.5 Diskuse k textilní výrobě

Výroba textilií a vůbec oděvů v době bronzové by si zasloužila více pozornosti, na kterou zde však není dostatek prostoru, a proto se pokusím pouze stručně naznačit některé problematické otázky a náměty pro další zamyšlení.

Pokud bychom předpokládali, že všech čtrnáct závaží doložených v jednom vinořském objektu pocházelo z jednoho tkalcovského stavu, bylo by toto pravděpodobně množství dostatečné pro jeho celkovou rekonstrukci, přesný počet závaží náležejících k jednomu stavu v době bronzové však neznáme. Protože nebylo objeveno in situ, ale jako součást obsahu odpadní jámy, není možné odvodit jeho přesnou šířku. Samozřejmě těchto zařízení na sídlišti mohlo být i více najednou. Závaží obecně dokládají způsob výroby tkanin na vertikálním tkalcovském stavu. Jejich výskyt na sídlišti proto jednoznačně ukazuje, že se zde pro výrobu látek právě takový stav používal. Je otázkou, kdo se textilní výrobou zabýval. Zda zde působili jednotlivci, kteří se na tuto produkci specializovali, zda to byla záležitost vybraných rodin či každé domácnosti. V posledním případě by docházelo k výrobě textilií jen pro vlastní potřebu, resp. pro potřebu rodiny. Využití textilie v každodenním životě se jeví jako nezbytné. Kromě oděvů a jejich součástí šlo jistě o různé obalové materiály, podložky apod. Příze pro tkané látky mohla být vyráběna z rostlinných i živočišných vláken. Nepřímým dokladem pro zpracování vlny mohou být osteologické pozůstatky ovcí, i když přímo ve Vinoři jich není mnoho (viz kap. 5.7). Samozřejmě se dá předpokládat, že místní obyvatelé využívali i zvířecí kůže či kožešiny a lýko.

5.3 Mazanice

Jako mazanice se označuje materiál složený z hlíny a rostlinných příměsí, který sloužil k omazání dřevěných stavebních konstrukcí. Kromě izolace měla mazanice, resp. její vnější úprava (např. v podobě omítky) také estetickou funkci. To dokládají i nálezy omítky, resp. mazanice s bílým nátěrem. Mazanice má vypovídací hodnotu především v případě, že se na ní dochoval otisk stavební konstrukce, o které jinak na typickém sídlišti doby bronzové máme jen málo informací (*Vařeka 2012*, 105). Mazanice vzniká v důsledku zániku konstrukce, její výpovědní hodnota je spojená se třemi jevy: podobou stavby, mechanismem zániku a postdepozičními procesy. Pro poznání mechanismu zániku je důležitá detailní terénní dokumentace mazanicových částí jednotlivých konstrukčních prvků shořelého objektu. Při jeho zániku dochází k odlišnému stupni výpalu v závislosti na způsobu zániku a destrukce, a je proto také potřeba zaznamenat charakter výpalu u zkoumaných fragmentů. Studium materiálu můžeme získat informace o přípravě - použité hlíně a neplastických složek (*Vařeka 1995*, 60-61).

Reprezentativní vzorek mazanice z knovízských sídlišť nebyl doposud zpracován ani publikován. Např. z knovízské lokality v Březně u Loun pochází zmínky týkající se pouze zajímavějšího fragmentu mísovitého tvaru, původně snad výmazu jámy či pece a fragmentu opatřeného vápenitým či barevným nátěrem (*Pleinerová - Hrala 1988*, 132). V rámci zpracování výzkumu štítarského sídliště v Roztokách u Prahy byl také analyzován rozsáhlý soubor fragmentů mazanice (*Vařeka 2012*, 105). Hodnocení probíhalo na základě jednotného deskriptivního systému, jehož autorem je P. Vařeka (*1995*). Ukázalo se, že vyhodnocení nálezů mazanice může být užitečné pro pochopení uspořádání obytného areálu a využívané stavební techniky. To však umožnila dobrá zachovalost materiálu, která se na jiných sídlištích málokdy vyskytuje. P. Vařeka předpokládá, že soubor z Roztok vznikl při úklidu trosek stavby po požáru do zahlučených objektů (*Vařeka 2012*, 105-116). Velké množství (cca 16 kg) mazanice poskytl objekt 521 z halštatského sídliště v Malenovicích - „Mezicestí“. A. Zůbek, který tento soubor detailně zpracoval, se domnívá, že by se snad mohlo jednat o součást původně jednoho domu, ale připouští také možnost, že se do odpadu mohly dostat také pozůstatky dalších staveb. Na základě různých otisků konstrukčních prvků a doložení omítky se autor také pokusil interpretovat podobu stavby (*Zůbek 2002*, 115-119).

Mazanice byla na vinořské lokalitě zastoupena v poměrně velkém počtu - celkem 55,7 kg. Nacházela se hlavně v zásobních objektech, jen výjimečně v sloupových jámách. Její přítomnost počtem kusů a celková hmotnost v rámci jednotlivých jam, stejně jako

pozorovatelné pozůstatky po konstrukčních prvcích³⁷, jsou souhrnně zaznamenány v následující tabulce (Tabulka 4). V zajímavých případech byla pořízena fotografická dokumentace (*Foto 16 – 27*).

Tabulka 4: Přehled nalezené mazanice.

Objekt	Sáček	Typ objektu	Počet kusů	Celková hmotnost (g)	Konstrukční prvky	Foto
38	33	zásobní	6	14	-	-
45	35	zásobní	3	35	-	-
48	10	zásobní	1	12	-	-
92	19	zásobní	5	23	-	-
92	30	zásobní	4	9	-	-
92	65	zásobní	103	1243	otisk	-
94	39	zásobní	1	13	-	-
99	67	sloupová	38	122	-	-
108	44	sloupová	6	34	-	-
112	46	sloupová	4	12	-	-
137	49	sloupová	1	10	-	-
152	72	zásobní	2	16	-	-
152	74	zásobní	3	18	-	-
164	60	zásobní	1	37	-	-
164	62	zásobní	1	15	otisk?	-
164	69	zásobní	2	15	-	-
165	55	recentní	2	30	-	-
175	110	sloupová	1	10	-	-
183	101	zásobní	4	24	-	-
184	103	zásobní	5	914	-	-
185	98	zásobní	23	84	-	-
185	127	zásobní	19	167	otisk	-
186	115	zásobní	7	34	-	-
186	118	zásobní	4	38	-	-
190	107	zásobní	1	9	-	-
190	167	zásobní	5	61	-	-
191	131	zásobní	12	340	-	-
191	137	zásobní	1	20	-	-
191	221	zásobní	14	380	-	-
191	241	zásobní	40	297	otisk	-
191	273	zásobní	6	41	otisk?	-
191	292	zásobní	4	53	otisk	-
192	142	zásobní	1	9	-	-
192	213	zásobní	7	79	-	-
193	157	zásobní	17	44	-	-
193	162	zásobní	11	82	-	-
193	173	zásobní	6	55	-	-
193	251	zásobní	13	158	-	-
193	256	zásobní	40	488	otisk	-
194	186	zásobní	8	163	otisk	-

³⁷ Protože se v jednotlivých vrstvách vyskytovalo i více fragmentů s otisky různě silných prutů i kuláčů, je zaznamenána pouze obecně přítomnost otisků („otisk“).

Objekt	Sáček	Typ objektu	Počet kusů	Celková hmotnost (g)	Konstrukční prvky	Foto
194	230	zásobní	1	16	-	-
196	197	zásobní	9	190	otisk	-
196	200	zásobní	6	119	-	-
196	202/1	zásobní	200	3575	otisk	-
196	202/2	zásobní	62	1974	otisk	26
196	208/1	zásobní	30	3638	otisk	20, 22, 23
196	208/2	zásobní	70	2881	otisk	-
196	208/3	zásobní	80	3158	otisk	24
196	208/4	zásobní	82	2663	otisk	27
196	208/5	zásobní	38	2947	otisk	25
196	208/6	zásobní	20	3839	otisk	-
196	261	zásobní	4	23	-	-
196	265	zásobní	25	254	-	-
196	267	zásobní	35	167	-	-
196	269	zásobní	43	220	-	-
196	294	zásobní	104	2137	otisk	-
196	296	zásobní	68	2683	otisk, omítka	17, 18
196	316	zásobní	18	2225	otisk, omítka	-
200	170	zásobní	9	118	-	-
200	217	zásobní	114	3294	omítka	21
200	248	zásobní	37	299	omítka	-
200	301	zásobní	34	1174	otisk	-
200	319	zásobní	16	277	otisk	-
200	325	zásobní	61	826	omítka?	-
200	333/1	zásobní	70	2483	otisk, omítka	16
200	333/2	zásobní	47	2782	otisk, omítka	-
200	335/1	zásobní	100	2238	otisk	-
200	335/2	zásobní	55	4238	otisk, omítka	19
201	227	zásobní	10	33	-	-
201	276	zásobní	6	25	-	-
202	280	sloupová	1	13	-	-

Nejvíce mazanice – 894 ks o celkové hmotnosti 32,7 kg - pochází ze zásobní jámy č. 196. Byla rozptýlena v celé výplni objektu, přičemž největší množství (a také největší kusy) byly uloženy na dně. Na některých kusech jsou patrné otisky konstrukčních prvků – především v podobě prutů či kuláčů³⁸. Další zásobní jáma č. 200 poskytla také objemný soubor o 543 ks s celkovou hmotností 17,7 kg. Také v tomto souboru je možné pozorovat otisky prutů či kuláčů. Ačkoli se objevily menší zlomky i na povrchu, většina mazanice pochází ze spodní poloviny výplně objektu (od hloubky 30 cm). Větší množství o hmotnosti okolo 1 kg se vyskytovalo ještě v zásobních jámách č. 92, 184, 191 a 193.

³⁸ Otisky prutů a kuláčů jsou asi nejlépe patrným konstrukčním prvkem. Rozlišení prutu a kuláče závisí na průměru, u prutu je to průměr menší než 2 cm, u kuláče větší než 2 cm (*Vařeka 1995, 62*). Je možné, že se mi v průběhu analýzy mazanice nepodařilo odlišit další přítomné konstrukční prvky, jejich rozeznání se podle mého názoru odvíjí od zkušeností badatele.

V ostatních objektech (zásobních a sloupových jámách) jsou to spíše drobnější kusy ojediněle s otiskem, ale častěji bez jakýchkoli pozorovatelných dokladů konstrukce.

V souboru keramických fragmentů z objektu č. 200 bylo objeveno také několik kusů nepříliš kompaktních hliněných zlomků, na kterých byl patrný bílý nátěr. S velkou pravděpodobností se může jednat o již výše zmiňovanou omítku. Protože zdánlivě připomínají keramické střepy, byly mezi ně v průběhu výzkumu omylem přimíchány. Další zlomky bílé omítky z objektu č. 191?, 196 (*Foto 24*) a 200 (*Foto 21*) se v souboru nacházely společně s mazanicí. U některých bylo jasně patrné nanášení více vrstev (*Foto 24*), což není neobvyklé. Bělavý nátěr na vnějším povrchu mazanice byl rozpoznán například v souboru z Roztok, a to až v jedenácti vrstvách (*Kuna – Němcová 2012, 115*).

Doklady omítky je možné sledovat na lokalitách v jihovýchodní Evropě již od mladšího neolitu, což ovšem může souviset s vhodnými podmínkami pro její dochování. Takovou úpravu stěny známe také z následujících období, a to i na našem území. Jestli takto byly upravovány stěny domu uvnitř nebo (i) z vnější strany není jisté (*Bláhová-Sklenářová 2012, 59*). M. Bém při analýze mazanice z lokality Olomouc-Slavonín „Horní lán“, kde byly rozeznány nadzemní stavby středodunajské mohylové kultury, uvažuje o omazání pouze vnějších stěn staveb. Výjimečným nálezem na tomto sídlišti jsou zlomky původně kruhového reliéfu s koncentrickými žlábkami, které mohly zdobit právě vnější stěny domů. Jejich povrch byl upravený omítkou (či blátivou vrstvou) šedavé či okrové barvy (*Bém 2005, 162*). Naopak J. Hrala na základě různě barevných a geometricky zdobených omítek z knovízských lokalit upřednostňuje názor o jejich použití v interiérech domů, kde nebyly vystaveny změnám počasí (*Hrala 1973, 77–78*).

Pokud bychom sledovali rozptýlení mazanice v rámci zkoumané plochy, je zajímavé, že největší zastoupení je v objektech (č. 196 a 200, 201), které se od sebe nachází pouhých deset metrů. Dále je mazanice doložená v zásobních jamách (č. 183, 186, 191, 193, 194) západně až jihozápadně od těchto objektů. U objektu č. 186 by snad mazanice mohla souviset s nadzemní konstrukcí, která stála poblíž (viz kap. 4.3), ale to je samozřejmě pouze spekulace. Ostatní objekty s výskytem mazanice byly rozptýleny po zkoumané ploše. Žádný ze zmiňovaných objektů se nenacházel v blízkosti jediného rozpoznatelného půdorysu obytné stavby. Podle dochovaných otisků konstrukčních prvků, jako jsou kuláče či pruty, stejně jako omítky, lze uvažovat o původním omazání staveb. Zda se však jednalo o stavby obytné, hospodářské či výrobní nebo dokonce součásti pece (*Vařeka 1995, 64*), není jasné.

5.4 Kamenné artefakty

Vinořské sídliště poskytlo poměrně zajímavý soubor kamenných artefaktů³⁹. Nejvíce se jich vyskytovalo v objektech č. 191, 193 a 196. Všechny nálezy pak pocházejí ze zásobních jam, vyskytujících se převážně v severozápadní části zkoumané plochy. Celkový přehled nalezených kamenných artefaktů, včetně čísla objektu a čísla sáčku je uveden v následující tabulce (Tabulka 5). U všech zaznamenaných předmětů byla pořízena J. Řídkým fotografická dokumentace, s jeho svolením jsem do práce zařadila fotografie vybraných nálezů (viz Přílohu 5). V souboru se celkově podařilo rozpoznat deset otloukačů, devět brousek a osm ručních mlýnků⁴⁰. U dalších předmětů je funkce poměrně nejasná, může jít o surovinu pro výrobu mlýnku či blíže neidentifikovatelnou podložku. Kromě nich bylo z objektů odebráno značné množství kamenů, na kterých nebyly pozorovány žádné známky používání či opracování.

Tabulka 5: Celkový přehled kamenných artefaktů.

Objekt	Sáček	Předmět	Foto	Poznámka
92	64	otloukač	-	
183	125	surovina pro výrobu mlýnku	-	
	233	horní díl mlýnku	28, 29	
	234	brousek	30, 31	žlábek
191	-	podložka?	-	
	147	podložka/polotovar mlýnku	-	
	148	brousek	35	
	151	spodní díl mlýnku	37	=191/152
	152	spodní díl mlýnku	37	=191/151
	153	horní díl mlýnku	32	
	242	otloukač	33	
	242	brousek	36	
	242	horní díl mlýnku	34	
	308	podložka?	-	2 ks
193	158	2 brousky	40	
	231	spodní díl mlýnku	42	
	257	brousek	38	
	281	otloukač	-	
	285	spodní díl mlýnku	41	6 ks
	287	horní díl mlýnku	39	
194	245	2 otloukače	-	
196	198	brousek	45	žlábek

³⁹ Za jejich určení děkuji J. Řídkému. Prozatím není dostupné určení suroviny geologem.

⁴⁰ Ruční mlýnky mohou být označovány také jako drtidla a drtiče (cf. *Sklenář – Hartl 1989*, 59), v některých publikacích se můžeme setkat i s označením kamenná podložka či zrotěrka poněkud problematické je, že pokaždé mohou označovat jiný díl ručního mlýnku (nebo oba), a ne vždy je to z literatury patrné (cf. *Pleinerová – Hrala 1988*, 135; *Smejtek 2007 – 2011*, 246; *Chvojka 2009*, 108). V takových případech proto ponechávám původní označení autorů.

Objekt	Sáček	Předmět	Foto	Poznámka
196	205	otloukač	-	
	209	otloukač	-	
	262	brousek	-	
	297	2 otloukače	-	
	309	horní díl mlýnku	43, 44	
200	326	otloukač	46	
201	226	brousek	-	

Vinořské ruční mlýnky je možné dále rozlišit na horní (pět kusů) a spodní díl (celkově tři jedinci ve čtyřech kusech), které byly různě tvarovány a mají různý stupeň opotřebení. Upraveny jsou především horní díly mlýnků a to tak, aby bylo možné je lépe uchopit do jedné (*Foto 28, 29, 32, 34, 39*) či obou rukou (*Foto 43, 44*). Žádný spodní díl mlýnku nebyl zachycen v původní velikosti, vždy se jedná pouze o jeden či více zlomků. Ruční mlýnky se mohly využívat nejen na mletí obilí na mouku, ale i jiných druhů potravy, bylin či masa. I. Pavlů⁴¹ uvažuje i o tom, že se na nich mohlo připravovat ostřivo při výrobě keramiky či barvivo (*Pavlů – Zápotocká 2007, 77*). Poměr nalezených horních a spodních částí naznačuje, že ke spodním mohlo patřit více horních dílů mlýnků. Přítomnost obou částí se potvrdila ve výplni objektů č. 191 a 193. Pokud bychom uvažovali o tom, že nalezené artefakty byly používány najednou (samozřejmě se to nedá tvrdit s jistotou), mohl by pak soubor z jednotlivých objektů představovat majetek jedné rodiny.

Valounové otloukače (*Foto 33, 46*), vyrobené z křemene a křemence (jiné suroviny zatím nebyly geologicky zařazeny) nesou stopy po používání. Mohly sloužit k přípravě potravy, ale také při výrobě některých kamenných, dřevěných či kostěných nástrojů (*Pavlů – Zápotocká 2007, 77*). Posledním doloženým nástrojem jsou brousky, které byly obecně vyráběny z různě zrnitého abrazivního materiálu (*Sklenář – Hartl 1989, 56*). Ve Vinoři se podařilo určit pouze jednu použitou surovinu – pískovec. Na některých z nich (*Foto 30, 31, 45*) se vyskytuje i žlábek. Brousky se zřejmě mohly používat k broušení a ostření předmětů bronzových, ale také z kosti, parohu či dřeva (cf. *Smejtek 2007 – 2011, 246*).

Kamenným nástrojům (tak jako dalším nekeramickým nálezům) knovízské kultury není v archeologii věnována velká pozornost, přesto je možné nalézt určitý srovnávací materiál. V Březně byly z kamenných předmětů nalezeny pískovcové brousky s dochovanými brusnými drahami. Až na jedno oválné „drtidlo“ s prohnutou funkční plochou se na sídlišti dochovaly jen drobné zlomky. Rozpoznány byly i otloukače, většinou kulovitých tvarů, jejich množství však není blíže specifikováno (*Pleinerová – Hrala 1988*,

⁴¹ Neolitické nálezy kamenných artefaktů z lokality Bylany, mj, i ruční mlýnky, brousky ad. zpracovali I. Pavlů a J. Rulf (1991) a některé poznatky by se daly aplikovat i na mladší nálezy.

135). Velký soubor kamenných předmětů pochází z Kněževsi. Pro nás je zajímavé především zastoupení „podložek na drcení obilí“ 33 kusy, v některých případech se podařilo zachytit i celé jedince. Vzhledem k dlouhému trvání osídlení během mladší a pozdní doby bronzové nepředstavuje 33 kusů velké množství, ačkoliv se u nich předpokládá dlouhodobé používání (*Smejtek 2007 – 2011*, 251, Obr. 194). Podle petrografického rozboru se na výrobu místních „podložek“ používaly zejména arkózy a arkózové pískovce a slepence karbonského stáří, které se do Kněževsi dovážely z území mezi Kamennými Žehrovicemi a Doksy (*Smejtek 2007 – 2011*, 251).

O. Chvojka uvádí z jižních Čech 39 nálezů „podložek“⁴², které převážně pocházejí z rovinných sídlišť. Největší počet – devět podložek – pochází z lokality Hluboká nad Vltavou II (*Chvojka 2009*, 108-109). Většinou jsou však zastoupeny jedním či dvěma kusy.

Pokud nálezy srovnáme, je celkem patrné, že se ve Vinoři podařilo zachytit celkem významný soubor kamenných nástrojů (pokud srovnáme velikost zkoumané plochy a délku trvání doloženého osídlení). Zatím nebyla u kamenných nálezů z Vinoře určena surovina, ze které byly vyrobeny. To by snad mohlo přinést zajímavé informace (především u ručních mlýnků), týkající se její provenience, totiž jestli místní obyvatelé získávali surovinu v okolí, nebo jestli byla získávána surovina či celé výrobky i z větších vzdáleností. Nabízí se i další otázky, např. jak dlouhou dobu byly mlýnky používány, zda byly vázány na jednu nebo více rodin, co by mohlo být důvodem k „zahození“ stále funkčních jedinců (jak je to doloženo ve Vinoři u horních mlýnků) atd. Odpovědi na tyto otázky by mohly pomoci najít paralely z etnografických pozorování.

5.5 Bronzové předměty

Ve Vinoři se podařilo nalézt pouze dva bronzové předměty a jeden neurčitelný fragment, což v podstatě odpovídá nálezové situaci na sídlištích z období popelnicových polí. Příkladem mohou být knovízská sídliště Kněževs (*Smejtek 2007 – 2011*, 216) a Březno u Loun (*Pleinerová – Hrala 1988*, 132) či štítarské Roztoky u Prahy (*Kuna – Němcová 2012*, 146). V objektu č. 192 ve vrstvě 0-20 cm byl objeven bronzový drátěný kroužek (*Foto 9*) o průměru 1,6 cm s průměrem drátku 2 mm. Nezdá se, že by kroužek měl být součástí nějakého většího šperku, a proto předpokládám, že by se mohlo jednat o prsten. Podobný kroužek (*Foto 10*), ale fragmentární, pochází z objektu č. 193 z vrstvy 0-20 cm. V tomto případě je průměr o něco menší – 1,3 cm. Tento kroužek snad mohl (ale nemusel) být součástí větší spirály. Různé bronzové ozdoby vytvořené z drátku se objevují

---

⁴² O. Chvojka uvádí, že kamenné podložky jsou považovány za zrnotěrky nebo také drtidla a třecí mlýnky (*Chvojka 2009*, 108-110).

již od starší doby bronzové (*Smejtek 2007 – 2011, 224*), dochované předměty proto nemohou být využity pro bližší datování objektů. Blíže neidentifikovatelný zlomek (Foto 11) byl nalezen v objektu č. 186.

5.6 Struska

Ve třech objektech (191, 192, 196) byla objevena struska. Nepočítám objekt 165, který byl určen jako recentní navážka, a některé nejasné nálezy, kdy se může jednat spíše o mazanici. Přírodovědná analýza strusky není k dispozici, nelze tedy říci, s jakou výrobou by měla souviset, jejím hodnocením jsem se proto nezabývala.

5.7 Zvířecí kosti

Z dvanácti zahluobených objektů z lokality ve Vnoři pochází celkem 109 zvířecích kostí, které pro nálezovou zprávu z výzkumu zpracoval a vyhodnotil R. Kyselý z Archeologického ústavu AV ČR v Praze. Veškeré informace, se kterými pracuji, vychází právě z tabulky Kvantifikace osteologických nálezů R. Kyselého (*Řídký 2012, Příloha 6*). Zastoupené živočichy je možné rozdělit na domácí, divoké a neurčitou skupinu, kam byly zařazeny některé kosti, u kterých nebylo možné rozpoznat, jestli se jedná o domácí či divoké zvíře. Jsou to jednak velcí tuři, ale také kategorie tur/jelen a prase. Z domácích zvířat jsou doloženy kosti koně, tura, prasete, kozy či ovce a psa. Divoká zvířata, jejichž kosti byly určeny, představuje zajíc, neurčený hlodavec a divoká kachna. Bylo nutné aplikovat i obecnější kategorie jako velký, středně velký a malý savec, a blíže neurčený savec. Můžeme ale zřejmě předpokládat, že většina z těchto savců mohla patřit mezi domácí druhy.

Z určených druhů převažuje tur domácí (12 ks), méně se pak vyskytují ovce/kozy (5 ks). Ve třech případech se jedná o psí kosti, dvěma kostmi je zastoupen kůň domácí. Pokud započítáme i skupinu nálezů zařazenou mezi neurčité druhy, bylo čtyřmi kostmi doloženo prase. Nejvíce jsou zastoupeny blíže nespecifikované kategorie zcela neurčitých a různě velkých savců – celkově se jedná o 72 kosterních pozůstatků.

Kromě savců nálezy dokládají kachnu divokou a sladkovodní mlže. Ze čtyř lastur čeledě velevrubovitých, bylo možné dvě konkrétně jako druh velevrub tupý. Mimo to byly v některých zásobních objektech zaznamenány i další nálezy pozůstatků schránek měkkýšů bez bližšího určení.

Nejvíce kosterních pozůstatků (32 ks) pochází ze zásobní jámy č. 193, druhotně zřejmě používané jako odpadní. Zahrnují domácí druhy jako tura, kozu či psa a hlavně

blíže neurčené savce. Okolo dvaceti kusů osteologických nálezů obsahovaly zásobní jámy č. 191 a 194, opět s převahou středních a neurčených savců, turem domácím a ovcí či kozou. Objekt č. 191 mimo to také dokládá využití koně domácího, stejně jako objekt č. 165. O něco méně nálezů bylo ve výplni objektů č. 190 a 192. V objektu č. 192 bylo rozpoznáno několik případů prasete a dalších savců. Jen několik kusů čítají nálezy z objektů č. 38, 94, 165, 183, 196, 202 a 222.

Pokud bychom porovnali naše výsledky s dostupnými výstupy ze známých knovízských lokalit, jsou v podstatě velmi podobné. V Kněževsi, Březně u Loun i Radonicích převažoval v analyzovaném osteologickém materiálu výskyt tura domácího nad ovcí/kozou a prasetem domácím. Jen několika procenty jsou pak zastoupeni kůň domácí a pes (*Bouzek – Koutecký – Neustupný 1966*, 109; *Peške 1988*, 60; *Smejtek 2007 – 2011*, 442–443). Nejinak je tomu i ve Vиноři. Naopak například v Praze-Stodůlkách na základě analyzovaného osteologického materiálu se ukazuje stejné zastoupení tura, ovce/kozy i prasete (*Fridrichová 1981*, 184). Co se týká divokých druhů lovné zvěře, nebyl žádný ve Vиноři zaznamenán jednoznačně až na doklad zajíce polního a kachny divoké. Tomu neodporují ani výsledky z výše uvedených sídlišť, kde divoké druhy představují jen malý zlomek zaznamenaných živočichů (*Peške 1988*, 61). Zajíc polní se dochoval v relativně velkém množství pozůstatků v Kněževsi (*Smejtek 2007 – 2011*, 442–443).

Druhy domácích zvířata ukazují předpokládaný vzorek, který bychom na „tradičním“ zemědělském sídlišti očekávali. Dá se uvažovat o tom, že ovce mohly být kromě stravy chovány pro vlnu, ale jedná se pouze o domněnku. Stejně tak není jasné, jestli byl hovězí dobytek chován pro maso, mléko či na záprah, což by bylo možné posoudit v případech dochování celých koster (cf. *Pleinerová – Hrala 1988*, 171).

6 Diskuse k sídlišti ve Vиноři

V této kapitole se pokusím o celkové zhodnocení vionořského sídliště na základě informací získaných při zpracování výzkumu uvedených v předchozích kapitolách. Je potřeba vzít v potaz, že se jedná pouze o část původního sídliště, které mohlo pokračovat v podstatě na všechny světové strany, ačkoli více na východ se to podle negativních výsledků výzkumu nezdá jako pravděpodobné. Při interpretaci nálezové situace se snažím naznačit také určité teorie k fungování sídliště, které je však potřeba brát skutečně jen jako teorie, a bylo by je možné poměrně jednoduše napadnout. Nicméně si myslím, že je důležité se o ně alespoň pokusit.

V rámci zkoumané plochy rovinného sídliště se dá uvažovat o zachycení obytného areálu, ve kterém se podařilo v celém půdorysu doložit i nadzemní sloupovou stavbu (snad obydlí) o velikosti 19 x 6 m a orientaci ve směru SV-JZ. Nosné sloupy, umístěné uvnitř domu v jeho podélné ose, byly zřejmě součástí konstrukce valbové střechy. Podle přítomnosti dalších sloupových jam uvnitř půdorysu se dá předpokládat také vnitřní členění prostoru či vybavení domu, se kterými může souviset i žlábek. U popisovaného domu se nevyskytují žádné zahloubené objekty, o kterých by se dalo uvažovat jako o zásobních jámách. Je potřeba připustit i možnost, že by se mohly vyskytovat ve výzkumem nezachycené ploše jižně či východně od nadzemní stavby. Především nepřehledná situace u východní stěny domu naznačuje přítomnost další nadzemní stavby, jejíž půdorys však není možné rekonstruovat. Také se nedá posuzovat její funkce ani datace, resp. současnost s doloženým domem. Na sídlišti se velmi pravděpodobně (podle množství prozkoumaných sloupových jam) dá předpokládat existence i dalších nadzemních staveb především ve středu zkoumané plochy, nepodařilo se však prokazatelně vymezit jejich půdorys. Některé sloupové či kúlové jámy by také mohly souviset s rozčleněním plochy sídliště.

Zdá se, že od tohoto obytného areálu byly poněkud vyčleněny zásobní objekty, které se vyskytují především v severní a severozápadní části zkoumané plochy. Bohužel plocha mezi těmito „areály“ nebyla prozkoumána, takže se situace nedá interpretovat jednoznačně. Stejně tak nevíme, jak vypadala situace severně od zásobních jam, kam také výzkum nezasahoval. Musíme vzít v potaz také to, že zřejmě nebyly využívány všechny objekty současně. U dvou zásobních jam, podle sloupových/kúlových jam uvnitř (obj. 193) a v blízkosti objektu (obj. 186) se dá uvažovat o přítomnosti ochranné konstrukce. Právě ze zásobních objektů, druhotně využitých pro uložení odpadu, pochází většina analyzovaných nálezů, ať už se jedná o keramiku, tkalcovská závaží, mazanici, kamenné artefakty, dva bronzové kroužky či zvířecí kosti. Z objektů byly odebrány také vzorky na různé analýzy. Bohužel výsledky ze vzorků odebraných na plavení nejsou dosud známé. Antrakologická analýza prokázala využívání hlavně dubu, ale i borovice a buku lesního jako palivového či stavebního materiálu.

Podle nalezených zvířecích kostí domácích zvířat převládal na lokalitě chov tura nad ovcí/kozou a prasetem. Doložen je i chov koně. Jestli převažoval jejich chov domácích na maso či mléko, nebo byly využívány také například pro tah (tur, kůň), jízdu (kůň) či vlnu (ovce) se nedá s jistotou určit. To je mimo jiné zapříčiněno i poměrně malým souborem osteologických nálezů reprezentovaným jen jednotlivými kostmi, nikoli celými jedinci. Vedle domácích zvířat je jen několika kostmi zastoupena divoká zvěř, jejíž maso

mohlo doplňovat stravu. Stejně tak zde bylo pěstováno a zpracováváno obilí, což dokládají především kamenné ruční mlýnky.

Na sídlišti se dá předpokládat podle nalezených závaží také textilní výroba. Není jasné, jestli přítomnost výzdoby v podobě otisků prstů na vrcholu i těle závaží měla nějaký funkční význam, ale přikláním se spíše k tomu, že ne. To však souvisí i s otázkou, kdo tato závaží vyráběl, na kterou dosud nemáme spolehlivou odpověď. Protože z jednoho objektu (č. 200) pochází celý soubor závaží, můžeme uvažovat o tom, že byla součástí jednoho vertikálního tkalcovského stavu. Komu tento stav patřil, jestli jedné osobě, rodině, nebo ho využívalo rodin více, samozřejmě nevíme. Důvodem k „zahození“ nerozbitých kusů (u některých je možné pozorovat rozbití či opálení, které mohlo být ale způsobeno během či až po zániku stavu), mohl být jednak právě zánik určité stavby (?), ve které výroba probíhala, ale také třeba odchodem části populace. S určitým zánikem nebo jen poškozením části sídliště může souviset také značné množství mazanice, pocházející právě ze zásobních jam. Některé fragmenty mazanice na sobě nesou otisky prutů či kuláčů, jaký typ objektu jí byl původně omazán, není jisté. Mohlo se jednat o obytný dům, ale také menší stavby, kde probíhala výroba. Podobně jako „zahození“ stále funkčních závaží je zajímavé „odhození“ i kamenných nástrojů, které podle mého názoru mohly být využívány nadále. To se týká hlavně brousků, otloukačů, ale také horní části ručních mlýnků, u kterých se předpokládá mnohem delší používání než například u keramických nádob. I tady se proto nabízí otázka, zda tyto předměty nemohly být „odhozeny“ z důvodu odchodu např. jedné či více rodin a mohly by tak souviset s nějakým rituálem, který odchodu předcházel. Pokud budeme souhlasit s teorií, že každá rodina používala jeden spodní díl mlýnku (a snad více horních dílů), jednalo by se v našem případě o dvě či tři rodiny. Stejně tak ale mohly předměty ztratit svou funkci po úmrtí některého člena rodiny. Všechny tyto teorie by samozřejmě bylo dobré porovnat s etnografickými poznatky, což se mi bohužel z časových důvodů nepodařilo.

Velkou část nalezeného materiálu tvořily předměty keramické produkce. Ačkoliv celých tvarů se dochovalo jen malé množství, právě především na jejich analýze stojí zařazení sídliště spíše do starší fáze knovízské kultury, a to Br D až Ha A1 (resp. kněževských horizontů Mo/Kn 1 – Kn 3 – viz Obrázek 1; *Smejtek 2007 – 2011*, 115), přesnou délku trvání osídlení v tomto místě však není možné s jistotou určit. Nezabývala jsem se ani bližším chronologickým rozdělením objektů, protože prvky (tvary nádob či jejich výzdoba) typické pro určité fáze mohly přetrvávat v tomto poměrně krátkém období i v průběhu více fází. Z keramických nádob jsou zastoupeny kromě větších zásobnic se zdrsněným povrchem, hrnců či amfor také nálezy jemnější keramiky v podobě různých

misek či koflíků. Celkově však převládají střepy se středně silnou až silnou stěnou. Jen v případě jedné zásobnice se podařilo rozeznat její část ve dvou objektech, vzdálených od sebe necelých 50 m. Nelze z toho odvodit v podstatě nic jiného, než že oba objekty (č. 194 a 199) jsou současné, resp. byly ve stejné době druhotně zaplněny odpadem. Dva objekty (obj. č. 48 a 186) pak obsahovaly zlomky zásobnic rekonstruovatelné do celé podoby, a mohly tak snad také souviset s původním využíváním objektů. Keramika byla pravděpodobně vyráběna přímo na sídlišti, keramická pec, která by ji podložila, zde však nebyla zaznamenána.

Pokud bych měla celkově zhodnotit nálezy z vinořského sídliště, při porovnávání s ostatními knovízskými lokalitami jako např. s Březnem (Pleinerová – Hrala 1988) či Kněževsí (Smejtek 2007 – 2011) poskytlo v podstatě srovnatelné nálezy hmotné kultury. Liší se snad jen kratší délkou trvání (minimálně této části), musíme však vzít v potaz i možnost průběžného posunu osídlení po celém sídlišti.

Závěr

Během 2. etapy záchranného archeologického výzkumu vedeného J. Řídkým z Archeologického ústavu AV ČR v Praze v letech 2011 – 2012 na lokalitě Vinoř-V Žabokřiku se podařilo zachytit část knovízského sídliště. Také při výzkumech, probíhajících v blízkosti zkoumané plochy již od roku 2004, bylo prozkoumáno několik zahloubených sídlištních objektů z mladší doby bronzové. Nálezy dosud nejsou detailně zpracovány a datovány, přesto je možné domnívat se, že by mohly patřit také k tomuto sídlišti. Na k. ú. Vinoř je možné sledovat kontinuální osídlení v podstatě od neolitu, ačkoliv na různých polohách. Jejich poznání se samozřejmě odvíjí od množství dosavadních výzkumů. Mimo jiné je zde možné doložit také využívání výšinných poloh, které se předpokládá také v mladší době bronzové. Přesné chronologické zařazení není možné hlavně z toho důvodu, že jde většinou o artefakty z povrchových sběrů. Jde tedy o intenzivně využívaný mikroregion, jehož osídlení je známo spíše útržkovitě, a výzkum sídliště V Žabokřiku napomáhá prohloubit toto poznání.

Rovinné sídliště je situováno v nadmořské výšce 232 – 236 m n. m. při tocích Ctěnického a Vinořského potoka, které se v současnosti nedaleko slévají. Výzkumem z let 2011 – 2012, jehož nálezový fond je detailně popsán v této práci, se podařilo zachytit obytnou i skladovací část knovízského sídliště z Br D až Ha A1 (viz Obrázek 1), tj. jednak nadzemní stavbu sloupové konstrukce a reliktů dalších, na druhé straně pak zahloubené sídlištní objekty. Datace je založena především na vyhodnocení keramických nálezů, především podle tvaru a výzdoby nejen rekonstruovatelných tvarů, ale i zlomků. Větší pozornost byla dále věnována tkalcovským závažím a kamenným nástrojům, na jejichž základě se snažím o diskusi k fungování tohoto sídliště (viz kap. 6). U kamenných nástrojů zatím neznáme používanou surovinu. V případě budoucího určení by případně mohla poskytnout odpovědi na otázky ohledně jejího původu a naznačit třeba směry kontaktů. Analyzován byl i soubor mazanice, nicméně pro poskytnutí více informací by pravděpodobně bylo potřeba věnovat se mu ještě o něco podrobněji a vyžadovalo by to i více zkušeností s tímto pramenem. Bronzové nálezy jsou ve Vinoři zastoupeny jen dvěma bronzovými kroužky a neposkytují nám tak více informací o využití bronzu na sídlišti. Zajímavé výsledky by mohla přinést přírodovědná analýza několika nálezů strusky, která zatím nebyla provedena. Na základě rozboru zvířecích kostí bylo možné určit druhy chovaných zvířat zastoupených hlavně turem, ale i ovčí/kozou či prasetem. Jen minimálně byl zaznamenán kuň a pes. Velkou část kostí však bylo možné zařadit pouze obecně mezi savce.

V rámci této diplomové práce se mi z časových důvodů nepodařilo zhodnotit postavení zkoumaného sídliště v mikroregionu Vinořského potoka, důležitého pro osídlení nejen v mladší době bronzové, a vůbec širšího okolí. Zůstává to tedy úkolem dalšího bádání.

Domnívám se, že se touto prací naopak podařilo zpřístupnit velmi zajímavý archeologický hmotný a informační fond, a to v poměrně krátké době od samotného výzkumu, ačkoliv právě z tohoto důvodu nejsou zatím dostupné závěry z většiny přírodovědných analýz. V případě zpracování starších výzkumů s doloženými mladobronzovými objekty v sousedství lokality Vinoř-V Žabokřiku (2. etapa), a to z Rosické ulice (*Řídký 2009*) a první etapy výzkumu V Žabokřiku (*Andříšek 2011*), by bylo příhodné je porovnat s tímto sídlištěm. Na základě výsledků z těchto poloh, by se dalo určit, jestli zde bylo pouze jedno větší sídliště „jen“ ze starších fází knovízské kultury, nebo jestli postupně docházelo k jeho stěhování během mladší a pozdní doby bronzové.

Použité prameny a literatura

Prameny

- Andrúsek, L. 2011:* Zpráva o záchranném archeologickém výzkumu v Praze 9 – Vinoř, poloha „V Žabokřiku“, září 2008 – květen 2009.
- Novák, J. 2012:* Vinoř 2011. Antrakologická analýza. In: Řídký, J.: Zpráva o záchranném archeologickém výzkumu v Praze-Vinoři (Praha-Vinoř; Praha 9). Výstavba komplexu řadových rodinných domů, ul. Rosická. NZ v Archivu ARÚ AV ČR 13479/09.
- Řídký, J. 2009:* Zpráva o záchranném archeologickém výzkumu v Praze-Vinoři (Praha-Vinoř; Praha 9). Výstavba komplexu řadových rodinných domů, ul. Rosická. NZ v Archivu ARÚ AV ČR 13479/09.
- Řídký, J. 2012:* Zpráva o záchranném archeologickém výzkumu. Zástavba území Praha 9-Vinoř – RD „V Žabokřiku“, 2. etapa.
- Zavřel, J. 2008:* Geologický posudek naleziště Praha 9, Vinoř–V Žabokřiku; úkol Archeol. ústavu AV ČR č. 780147 – Morfologické a geologické poměry. In: Andrúsek, L. 2011, Zpráva o záchranném archeologickém výzkumu v Praze 9 - Vinoř, poloha „V Žabokřiku“, září 2008 – květen 2009.

Literatura

- Balátka, B. 2001:* Geomorfologické poměry a členění reliéfu. In: Kovanda, J. a kol.: Neživá příroda Prahy a jejího okolí. Praha, 11–17.
- Bárta, M. – Kovář, M. a kol. 2012:* Kolaps a regenerace: Cesty civilizací a kultur. Minulost, současnost a budoucnost komplexních společností. Praha.
- Bém, M. 2005:* Pravěké stavby na lokalitě Horní lán v Olomouci-Slavoníně. In: Ročenka 2004. Archeologické centrum Olomouc. Olomouc, 126–172.
- Beneš, J. 1995:* Deset let výzkumu zemědělského pravěku v povodí Lomského a Loučenského potoka v severozápadních Čechách (1983–1992). In: Archeologické výzkumy v severozápadních Čechách v letech 1983 – 1992, ÚAPP Most, 63–80.
- Beneš, J. 2005:* Klimatické změny a environmentální archeologie: poznámky k článku Jana Bouzka. Archeologické rozhledy 57, 529–533.
- Bláhová-Sklenářová, Z. 2012:* Obytné stavby doby bronzové – otázky stavebního a konstrukčního vývoje. Praehistorica 30/2. Praha.
- Böhm, J. 1937:* Základy hallstattské kultury v Čechách. Obzor praehistorický 10, 1–246.

- Bouzek, J. 1958:* Etážovité nádoby v Čechách. *Archeologické rozhledy* 10, 345–348, 365–408.
- Bouzek, J. 1963:* Problémy knovízské a milavečské kultury. Sborník Národního muzea, řada A – Historie 17/2–3, 57–118.
- Bouzek, J. 1981:* Knovízské kostrové hroby v kamenných skřínkách. *Praehistorica* 8 (Varia archaeologica 2). Praha, 123–126.
- Bouzek, J. 1996:* Textile Industry. In: J. Bouzek – M. Domardzki – Z. Archibald (eds.), *Pistiros, Excavations and Studies I*, Praha, 113–163.
- Bouzek, J. 2005a:* Klimatické změny ve středoevropském pravěku. *Archeologické rozhledy* 52, 493–528.
- Bouzek, J. 2005b:* K diskusi o klimatických změnách. *Archeologické rozhledy* 52, 795–797.
- Bouzek, J. 2006a:* Kde leží hranice mezi lužickými skupinami východních a severozápadních Čech a kde hranice s knovízskou kulturou? In: R. Sedláček – J. Sigl – S. Vencl, *Vita archaeologica: sborník Víta Vokolka*, Hradec Králové – Pardubice, 49–54.
- Bouzek, J. 2006b:* Tkaní a koberce v době bronzové. *Archeologické výzkumy v jižních Čechách* 19, 17–22.
- Bouzek, J. – Koutecký, D. 1964:* Knovízské zásobní jámy. *Archeologické rozhledy* 16, 28–43.
- Bouzek, J. – Koutecký, D. 1972:* Mohylové a knovízské pohřby v Třebusicích. *Památky archeologické* 63, 432–496.
- Bouzek, J. – Koutecký, D. 1980:* Mohylové a knovízské kostrové pohřby v jámách ze severozápadních Čech. *Památky archeologické* 71, 360–432.
- Bouzek, J. – Vokolek, V. 2012:* The Knovíz Cemeteries in Křepenice and Hřiměždice. *Studia Hercynia* 16/1, Praeae.
- Bouzek, J. – Koutecký, D. – Neustupný, E. 1966:* The Knovíz Settlement of North West Bohemia. *Fontes Archaeologici Pragenses* 10. Praeae.
- Bönisch, E. 1999:* Untersuchungen zu einem bronzezeitlichen Webgewichtfund aus der Niederlausitz. In: E. Czesla – T. Kersting – S. Pratsch (Hg.), *Den Bogen spannen. Festschrift für Bernhard Gramsch zum 65. Geburtstag*, Bd. 2, Weissbach, 417–429.
- Bravermanová, M. – Březinová, H. – Urbanová, K. 2011:* Metodika výzkumu archeologických textilních nálezů. *Zprávy památkové péče* 71/2, 97–104.
- Buchtela, K. 1906:* Die Brandgräber Böhmens. *Das Jahrbuch der K. K. Zentral-Kommission für Kunst- und historische Denkmale* Band 4, 1–51.
- Buchtela, K. – Niederle, L. 1910:* *Rukověť české archeologie*. Praha.
- Buchvaldek, M. 1967:* *Die Schnurkeramik in Böhmen*. Praha.

- Bureš, M. 1987: Plochá kostrová pohřebiště doby laténské v Praze. Archaeologica Pragensia 8, 5–123.*
- Červinka, I. L. 1926: Knowiser Kultur. In: M. Ebert, Reallexikon der Vorgeschichte 7, Berlin, 10–11.*
- Čtverák, V. – Slavíková, M. 1985: Knovízské hrnčířské objekty z Černošic, okr. Praha-západ. Archeologické rozhledy 37, 3–20.*
- Daněček, V. – Lutovský, M. 2002: K raně středověkému hradišti v Praze-Vinoři. Archaeologica Pragensia 16, 47–52.*
- Diamond, J. 2008: Kolaps. Proč společnosti zanikají a přežívají. Praha.*
- Dreslerová, D. 2005: Klima v pravěku – mýtus a skutečnost. Několik poznámek k článku Jana Bouzka. Archeologické rozhledy 57, 534–548.*
- Ernée, M. 2008: Pravěké kulturní souvrství jako archeologický pramen. Památky archeologické, Supplementum 20. Praha.*
- Filip, F. 2004: Vinoř. Od minulosti k dnešku (1088 – 2002). Praha.*
- Fridrichová, I. 1981: Praha 5-Stodůlky. Pražský sborník historický 13, 183–184.*
- Fridrichová, M. (red.) – Fridrich, J. – Havel, J. – Kovářík, J. 1995: Praha v pravěku. Praha.*
- Fröhlich, J. 1997: Písecko v zrcadle archeologie. Písek.*
- Grömer, K. 2010: Prähistorische Textilkunst in Mitteleuropa. Geschichte des Handwerkes und Kleidung vor den Römern. Wien.*
- Hartl, J. 1971 – 1972: Eponyme Fundstelle Knovíz. Fontes Archaeologici Pragenses 15. Pragae.*
- Havel, J. – Kovářík, J. 1989: Přehled výzkumů archeologického oddělení MMP v roce 1988. Archaeologica Pragensia 10, 281–284.*
- Hejtmánek, V. 1986: Staré pohřebiště u Radonic. Památky archeologické 13, 284–285.*
- Hnízdová, I. 1954: Otázka věteřovských tvarů v české únětické kultuře. Památky archeologické 45, 193–218.*
- Hrala, J. 1973: Knovízská kultura ve středních Čechách. Archeologické studijní materiály AÚ ČSAV 11. Praha.*
- Hrala, J. 1978: Prosmyky u Lovosic. Výzkum polykulturního naleziště před Českou branou (1. část). Archeologické rozhledy 30, 42–66.*
- Hrala, J. – Fridrich, J. 1972: Kultovní objekt v knovízské osadě u Mutějovic. Archeologické rozhledy 24, 601–614, 685–688.*
- Hrnčiarová, T. – Mackovčín, P. – Zvara, I. 2009: Atlas krajiny české republiky. Praha: Ministerstvo životního prostředí ČR, Průhonice: Výzkumný ústav Silva Taroucy pro krajinu.*

- Charvátová, K. – Spurný, V. – Venclová, N. 1992: Nálezové zprávy Státního archeologického ústavu v Praze 1919 – 1952. Praha.*
- Chochol, J. 1971: Antropologická problematika kostrových hrobů knovízské kultury v Čechách. Památky archeologické 62, 324–358, 360–361, 363.*
- Chvojka, O. 2001: Mittleres und unteres Flussgebiet der Otava. Jung und Spätbronzezeit in Südböhmen. Fontes Archaeologici Pragenses 25. Praha.*
- Chvojka, O. 2002: Die Verbindungen zwischen Südböhmen und den Nachbarregionen in der Urnenfelderzeit. In: Archäologische Arbeitsgemeinschaft Ostbayern/West- und Südböhmen. 11. Treffen 20. bis 23. Juni 2001 in Oberzell, Rahden/Westf., 107–120.*
- Chvojka, O. 2009: Jižní Čechy v mladší a pozdní době bronzové. Dissertationes Archaeologicae Brunenses/Pragensesque 6. Brno.*
- Chvojka, O. – Michálek, J. 2004: Knovízské nálezy na stavbě silnic u Radčic – Vodňan (2. část – dodatek). Archeologické výzkumy v jižních Čechách 17, 121–161.*
- Jelínek, J. 1988: Lidské oběti, antropofagie a studium rituálů bronzové a železné doby. Současný stav. In: M. Dočkalová (ed.), Antropofagie a pohřební ritus doby bronzové. Materiály z pracovního setkání, Brno, pavilon Anthropos 24. – 25. 10. 1988, Brno, 1–16.*
- Jiráň, L. 1991: Vývoj osídlení v mladší a pozdní době bronzové na území dnešního okresu Mělník. Archeologické rozhledy 43, 90–119.*
- Jiráň, L. (ed.) 2008: Archeologie pravěkých Čech 5. Doba bronzová. Praha.*
- Justová, J. 1965: Knovízská dílna na výrobu parohových předmětů v Pečkách (o. Nymburk). Archeologické rozhledy 17, 790–795, 801–809.*
- Kadlecová, R. 2001: Prameny Prahy. In: J. Kovanda a kol., Neživá příroda Prahy a jejího okolí, Praha, 128–132.*
- Kleinová, K. 2010: Pravěký sídelní areál z lokality Mikulov-Kamenné. Rukopis bakalářské diplomové práce. Filozofická fakulta Univerzity Palackého. Olomouc.*
- Klifner, F. 1988: Vinoř 900 let. Praha.*
- Kovanda, J. 2001: Geologie a Praha. In: J. Kovanda a kol., Neživá příroda Prahy a jejího okolí, Praha, 8–9.*
- Korteová, J. 2012: Doklady textilní výroby v českém eneolitu. Rukopis bakalářské práce. Filozofická fakulta Univerzity Karlovy – Ústav pro pravěk a ranou dobu dějinnou. Praha.*
- Kudrnáč, J. 1964: Průzkum vinořského hradiště u Prahy. Archeologické rozhledy 16, 214–219.*

- Kuchařík – Švácha 2007*: Keramická dýzna z Prahy 6 – Ruzyně. Příspěvek k metalurgii bronzu v mladší době bronzové. In: M. Salaš – K. Šabatová (eds.), Doba popelnicových polí a doba halštatská. Příspěvky z IX. konference, Bučovice 3.-6. 10. 2006, Brno, 145-156.
- Kuna, M. 1998*: Povrchové sběry v povodí Vinořského a Mratínského potoka. Katalog nálezů z let 1986 – 1990. In: Výzkumy v Čechách 1996 – 7. Praha, 291–338.
- Kuna, M. – Němcová, A. a kol. 2012*: Výpověď sídlištního odpadu. Nálezy z pozdní doby bronzové v Roztokách a otázky depoziční analýzy archeologického kontextu. Praha.
- Kytlicová, O. 1957*: Sídliště s vypíchanou keramikou ve Vinoři u Prahy. Archeologické rozhledy 9, 310–317.
- Kytlicová, O. 1988*: Rituální kostrové hroby na popelnicovém pohřebišti v Brdě u Manětína, okr. Plzeň-sever. In: M. Dočkalová (ed.), Antropofagie a pohřební ritus doby bronzové. Materiály z pracovního setkání Brno, pavilon Antrhopos 24. – 25. 10. 1988, Brno, 201–209.
- Ložek, V. 2007*: Zrcadlo minulosti. Česká a slovenská krajina v kvartéru. Praha.
- Lutovský, M. – Smejtek, L. a kol. 2005*: Pravěká Praha. Praha.
- Malyková, D. 2012*: Nálezy lidských kosterních pozůstatků na sídlištích mladší a pozdní doby bronzové v Čechách. Rukopis dizertační práce. Filozofická fakulta Univerzity Karlovy – Ústav pro archeologii. Praha.
- Matiegka, J. 1896*: Lidožrouctví v předhistorické osadě u Knovíze a v předhistorické době vůbec. Památky archeologické 16, 285–292, 385–390, 495–500.
- Moucha, V. 2002*: Zdobená tkalcovská závaží z mladší doby bronzové. Sborník Západočeského muzea v Plzni, řada Historie 16, 132–136.
- Müller-Karpe, H. 1959*: Beiträge zur Chronologie der Urnenfelderzeit nördlich und südlich der Alpen. Berlin.
- Neuhäuselová, Z. 2001*: Mapa potenciální přirozené vegetace České republiky. Praha.
- Pavlu, I. – Rulf, J. 1991*: Stone Industry from the Neolithic Site of Bylany. Památky archeologické 82/2, 277–365.
- Pavlu, I. (ed.) – Zápotocká, M. 2007*: Archeologie pravěkých Čech 3. Neolit. Praha.
- Peške, L. 1988*: Knovízský osteologický materiál. In: I. Pleinerová – J. Hrala: Březno. Osada lidu knovízské kultury v severozápadních Čechách, Ústí nad Labem, 59–65.
- Píč, J. L. 1892*: Stará hradiště na středním Polabí. Památky archeologické 15, 353–382.
- Píč, J. L. 1908*: Přehled české archaeologie. Praha.
- Pleiner, R. 1978*: Stavebnictví, domy a formy sídlení. In: R. Pleiner – A. Rybová (red.), Pravěké dějiny Čech, Praha, 565–574.

- Pleinerová, I. 2003: Hliněné koule v jámách knovízské kultury (Nálezy ze sídliště mladé doby bronzové v Hostivici u Prahy). In: L. Šmejda – P. Vařeka (eds.), Sedmdesát neustupných let. Sborník k životnímu jubileu prof. Evžena Neustupného, Plzeň, 147–153.*
- Pleinerová, I. – Hrala, J. 1988: Březno. Osada lidu knovízské kultury v severozápadních Čechách. Ústí nad Labem.*
- Pokorný, P. 2011: Neklidné časy. Kapitoly ze společenských dějin přírody a lidí. Praha.*
- Pokorný, P. – Bárta, M. (eds.) 2008: Něco překrásného se končí. Kolapsy v přírodě a společnosti. Praha.*
- Pokorný, P. – Sádlo, J. 2008: Kolapsy v českém pravěku. In: P. Pokorný – M. Bárta (eds.), Něco překrásného se končí. Kolapsy v přírodě a společnosti, Praha, 89–105.*
- Profous, A. – Svoboda, J. 1957: Místní jména v Čechách, jejich vznik, původní význam a změny IV. Praha.*
- Procházková, P. 1999: Návrh databáze eneolitické keramiky. In: J. Kuzma (ed.), Otázky neolitu a eneolitu našich krajín – 1998, Nitra, 183–195.*
- Richterová, J. 1984: Povrchový průzkum ve Vinoři, Praha 9. Archaeologica Pragensia 5, 361–368.*
- Richterová, J. 1985: Pražská hradiště v mladší a pozdní době hradištní. Archaeologia historica 10, 181–188.*
- Richterová, J. 1997: Povrchový průzkum raně středověkých hradišť v Praze-Vinoři a Královicích. In: J. Kubková – J. Klápště – M. Ježek – P. Meduna et al. (ed.), Život v archeologii středověku, Praha, 525–534.*
- Řídský, J. 2011: Rondely a struktura sídelních areálů v mladoneolitickém období. Dissertationes Archaeologicae Brunenses/Pragensesque 10. Praha – Brno.*
- Říhovský, J. 1966: K poznání sídlištních forem v kultuře středodunajských popelnicových polí. Časopis moravského muzea 51, 61–95.*
- Říhovský, J. 1982: Hospodářský a společenský život velatické osady v Lovčičkách. Památky archeologické 73, 5–56.*
- Schmidt, V. 1893 – 95: Praehistorické sídliště u Knovíze s popelovitými jamami. Památky archeologické 16, 243–278.*
- Sklenář, K. 1993: Družina profesora Píče. Národní muzeum a zlatý věk neprofesionální archeologie v Čechách. Sborník Národního muzea v Praze, řada A – Historie 47/3-4.*
- Sklenář, K. 1998: Archeologický slovník 3. Keramika a sklo. Praha.*
- Sklenář, K. 2011: Fontes Archaeologici Pragenses. Volumen 36. Pragae.*
- Sklenář, K. – Hartl, J. 1989: Archeologický slovník 1. Kamenné artefakty. Praha.*

- Sklenářová, Z. 2004:* Turnov-Maškovy zahrady – stavby na sídlišti lužické kultury mladší doby bronzové. In: O. Chvojka (red.), Popelnicová pole a doba halštatská. Příspěvky z VIII. konference, České Budějovice 22. – 24. 9. 2004 (Archeologické výzkumy v jižních Čechách – Supplementum 1), České Budějovice, 479–502.
- Skutil, J. 1952:* Přehled českého paleolitika a mesolitika. Sborník Národního muzea, řada A – Historie 6.
- Slabina, M. – Kuna, M. 2012:* Hliněná závaží. In: M. Kuna – A. Němcová a kol., Výpověď sídlištního odpadu. Nálezy z pozdní doby bronzové v Roztokách a otázky depoziční analýzy archeologického kontextu, Praha, 125–137.
- Smejtek, L. 2007 – 2011:* Osídlení z doby bronzové v Kněževsi u Prahy I-III. Praha.
- Smrž, Z. 1991:* Výšinné lokality mladší doby kamenné až raného středověku v severozápadních Čechách. Archeologické rozhledy 43, 63–89.
- Smrž, Z. 1995:* Höhenlokalitäten der Knovízker Kultur in NW Böhmen. Památky archeologické 86, 38–80.
- Smrž, Z. 1998:* Zur Besiedlung und natürlichen Umwelt Nordwestböhmens während der jüngeren und späten Bronzezeit Europas. In: B. Hänsel (Hg.), Mensch und Umwelt in der Bronzezeit Europas, Kiel, 427–439.
- Smrž, Z. – Mladý, F. 1979:* Výšinné sídliště knovízské kultury na vrchu Špičák u Mikulovic (okr. Chomutov). Archeologické rozhledy 31, 27–53.
- Soudský, B. 1955:* Halštatská průmyslová osada v Praze-Hloubětíně. Archeologické rozhledy 7, 180-187, 190-197, 275-276, 283–284.
- Spurný, V. 1947 – 1948:* Kostrové pohřby v knovízské kultuře. Památky archeologické 43, 13–20.
- Stocký, A. 1928:* Čechy v době bronzové. Praha.
- Sýkorová, J. 1983:* Obydlí v mladší a pozdní době bronzové v českých zemích. Nепublikovaný rukopis diplomové práce. Filozofická fakulta Univerzity Karlovy - Ústav pro pravěk a ranou dobu dějinnou. Praha.
- Sýkorová, J. 2002:* Obydlí v mladší a pozdní době bronzové v českých zemích. In: P. Čech – Z. Smrž (ed.), Sborník Drahomíru Kouteckému, Most, 257–264.
- Šabatová, K. – Vitula, P. 2002:* Přáslavice – Díly pod dědinou, Kousky a kukličky II. Pohřebiště a sídliště z doby bronzové (katalog). Archaeologiae Regionalis Fontes 4. Olomouc.
- Tihelka, K. 1960:* Moravský věteřovský typ. Památky archeologické 54/1, 27–135.
- Tolasz, R. a kol. 2007:* Atlas podnebí Česka. Praha – Olomouc.
- Tomášek, M. 2007:* Půdy České republiky. Praha.

- Turek, J. – Daněček, V. – Kostka, M. 1998:* Kamenný stůl – polykulturní pravěké sídliště v Praze-Vinoři. *Archaeologica Pragensia* 14, 7–31.
- Vařeka, P. 1995:* Nálezy mazanice v archeologických strukturách – deskriptivní systém a databáze Mazanice. *Archeologické fórum* 4/1995, 59–64.
- Vařeka, P. 2003:* Archeologie pravěkých jam. Typologie zahloubených objektů na sídlišti knovízské kultury v Praze-Hostivaři. In: L. Šmejda – P. Vařeka (eds.), *Sedmdesát neustupných let. Sborník k životnímu jubileu prof. Evžena Neustupného*, Plzeň, 219–256.
- Vařeka, P. 2012:* Mazanice. In: M. Kuna – A. Němcová a kol., *Výpověď sídlištního odpadu. Nálezy z pozdní doby bronzové v Roztokách a otázky depoziční analýzy archeologického kontextu*, Praha, 105–110.
- Vávra, M. 2005:* Klučov a Vinoř, pravěká výšinná opevněná sídliště. Poznámky k hradištím ve středních Čechách. *Archeologie ve středních Čechách* 9, 187–195.
- Vykoukalová, J. a kol. 2011:* Náramky z Turska-Těšiny. Několik pohledů na unikátní šperk únětické kultury. *Archeologie ve středních Čechách* 11/1, 205–225.
- Zápotocká, M. – Steklá, M. 1963:* Ohražená osada s věteřovskou keramikou ve Vinoři u Prahy. *Památky archeologické* 54, 315–335.
- Zůbek, A. 2002:* Výsledky analýzy souboru fragmentů vypálené mazanice z Malenovic – „Mezicestí“ (okr. Zlín). *Pravěk Nová řada* 12, 115–120.

Seznam použitých zkratk

Archeologický ústav AV ČR (ARÚ AV ČR) – Archeologický ústav Akademie věd České republiky

Br – doba bronzová

KnK – knovízská kultura

MMP – Muzeum hlavního města Prahy

NZ – nálezová zpráva

Obj. - objekt